प्रथम → पार्ट – 1

1

सव्याख्योऽमरकोशः

('व्याख्यासुधा'कारः श्रीभानुजीदीक्षितः)

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री. टी. १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ वल्लवीवल्लभं नत्वा गुरुं मे हृदि दीपितं । श्रीमद्भ्रमरविरचये व्याख्यां मुनित्रयमतानुगां ॥ १ ॥ श्रीरि
क्षितशरणं ह्यायतनं ये कृतं मङ्गलं शिष्यशिक्षार्थमादौ निबध्नाति हेयं न चाभवद्भिः सर्पीरामेयता नश्चं
पापेभ्यः न चान्तिः पापाः सक्रान्तिन इति पावनसक्रान्तिन एवने स्वविनेप्रभवतीति तएवनेसविनेप्रभवतीतिन
एवमसेवोच्यते धर्मेण पापमपनुदतीति श्रुतेः धियतातिदत्तानि गदानेश्रमात्किरतिकिंप्रपीरातानप्रदेगु
गुः अनेन नहि ज्ञानार्थं सगुरुमेवाभिगच्छेदिति श्रुत्यर्थ उपदिष्टः प्रयोजनमनुदिश्य मन्दोपि न प्रवर्तत इति गुरु
सेवायाः फलमाह श्रियेचामतायचेति चद्वयसमुच्चयोः प्राधान्ययोतनाय भुक्तिमुक्तिशम्भितु हसेवातो भवति
क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी नाटचैवा नतुकं भागवते योगहिंसाप्रकृभयीयद्वेहेतु या पारइति चः ननु गुरोः
श्रियोः भावान्ननः कथं सा प्राप्यते इत्याशंक्याह यस्येति अस्य गुरोर्ली लक्ष्मीरस्ति गुणास्वमेति उक्तं भागवते
अलेभवत्पादयरायणात्रमांविदेन्नयहूवहृदयायनोजितेति सत्यश्रीचंदयाशान्तनिस्पागः सन्तोषमू
र्जिवे श्रीमदेसमलपः सामर्थतितितोयरतिः श्रुते ज्ञानविरक्तिरैश्वर्यं शौर्यं तेजोबलस्मृतिः स्वातंत्र्यं कौशि
लकीर्ति धैर्यमार्दवमेवचेत्याद्योगुणाः कीदृशस्यास्य ज्ञानदयामिश्रयोः ज्ञायतेनेनेति ज्ञानं शास्त्रं दया
निकारणपरदुःखप्रहाणेच्छा तयोः श्रियोरिव शान्तमेसपत्रस्य दयाशरणस्य च अनेन श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठमिति
विशेषणयोरर्थश्रोत्रियत्वमुक्तं सज्ञानपि किमर्थं दास्यतीत्यतो दयावत्त्वमुक्तं दयालोः समर्थस्य परदुःखापेव
दयालुत्वेन त्यतो ज्ञानवत्त्वमुक्तं कीदृशस्य नगाप स्तनस्पर्शायस्य गेभीरास्पविषयानाक्रष्ट स्येति यावत् यद्वा
अगंशैल हृत्तेवामीति अन्येभ्योपि रक्षणत इत्याह मानेरः दिलोपः सर्वपादोनं नमगादत्तानि मनसेस्य गाथः न

श्री. १

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री·
टी·
२

सकः यस्य गुणाभैत्रीमर्यादादयोः ग्रामादयोवा अनयामि ख्यापयागाद्यसंवलिनाऽनियावत् यद्वा अन
याः नयावधृतिमाः अनेकापापहृद्येयाविति किंभूतस्य ज्ञानं समस्तविषयावबोधः इयास्यार्थमनपत्य॥
पराइः एवं गृहीतज्ञानयोः स्तुतस्ययोः स्निग्धयोः ज्ञानदयासियोः विपुलापारसमुद्रगाद्स्यानवच्छिन्नमहि॥
म्नो वेदेनेपि गतज्ञानपारत्वादपरिच्छेद्यगाम्भीर्यस्य वा सकिंभूतः परिहितापादेव गुनास्ति दयोर्विरामोयस्य
2 मरणादिरहिताद्वा कलापीनेवपुस्तावतस्तद्वनिरतग्राहास्थ्रियवेमादि श्रीरघुवंशंभूपतिः तारामं अस्त
यमादापत्य यद्वा सर्वभ्रुःसेव्यतो सकः यस्यागापस्यानस्वस्य आस्यातयस्यसदापरिहृताः स्यास्यविलासः वा।
यस्यनिवासस्य वाग्गुणाग्रनगारमाहिमन्वात्रैमल्यादयः स्निपलयोः असत्पापरीतृणापचेमाहः अत्रसन्
इया लस्वनमस्यापिवज्ञानेयस्यानन्यात् इतिग्रंथ रामानुजायनमः राम

राम राम

राम

२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्यपरमेश्वरभक्तस्येति यावत् कीदृशो धीराः अव्ययः अ: वासुदेवस्तस्मिन् तन्मयता तेन निवासो वा यस्य सोऽव्ययः अ
नेन ब्रह्मनिष्ठितानुरूपोऽहितीयविशेषणमुक्तं यद्वा नत्वयोऽहिंसापरमधर्मोऽहिंसायां एवं च भूतेष्वनतिनिवासगः
त्माः परपीडारहितरव्ययः यस्मान्नोद्विजते लोक इति गीता अथवा अधीरा भयासेव्यन्ता सकः यस्य गुणाश्चने।
वाः नमञ्चयेभ्यस्तेऽन्वया पापनिवर्तका इति यावत् यशः कलिमलापहमिति भागवतात् शेषं समानम्
आशिषि लिङ् लोटाविति कर्मणि लोट् इदं हि गुरुसेवापरान् प्रति कर्तव्यत्वेनोपदिश्यते स्वयं वा प्रार्थ्यते गुरु
सेवामाहात्म्यं च ब्रह्मवैवर्त्तादौ प्रसिद्धं भागवतेऽपि यथाऽहमात्मनो गुरुरिति नष्टोऽहं सर्वभूतात्मा गुरुशुश्रूषया
यथेति च एवं लक्ष्मीवान् कल्याणगुणः शास्त्रसम्पन्नो दयाशीलो विषयानाक्रष्टो विसृष्टमोको विलसातात्।
कारवान् ज्ञानदो गुरुः स यतः श्रान्त्यं यमात्मप्रान्यथैवचेति पापैरधिकारिभिर्भयावासत्वनामिति परेभ्यो हितस्तु
परिपाल्य स्वहितमाशासमानो वा ग्रन्थकृत् दाशीलतां इति लक्ष्मीस्मरणलक्षणं च मंगलमाचचार यतस्तत
टः स्वेष्टदेवतासंकीर्तनाद्धि शिष्टानां इष्टप्राप्तिर्विघ्नविनाशश्चेत् तत्र देवतावाचकस्य पदस्यादौ दर्शनात्
आशीर्लोटादर्शनाच्च स्वामीत्तिजिनमत्रस्मरणेति स्मरणलक्षणं मंगलमाह तत्र जिनवाचकस्य पदस्यादौ दर्शनात्
नात् सैमाम्यप्रोक्तानां जिनलक्षणविशेषपरत्वेन व्याख्यानस्य वैदिकानाममनुचितत्वात् प्रमरकर्तृत्वेन स्वप्रमा
णाभावाच्च प्राचस्तु हे धीराः स भगवान् सर्वज्ञता मार्गाध्यनां पैर्यं पालितः एवं स
र्वत्रैव शक्तुर्वतीति तानानेव संबोधयति ग्रन्थकृतत्वा
भ्राभिर्हितं भूमिः राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ श्री॰ ३

क्वचिद्विशेषणपदस्योद्दनसर्वनामपदस्येनापि रूपभेदेन स्त्रीपुंनपुंसकेत्वेयथा ननु यदोद्भूतः अत्र ननु पदाइति वि
शेषणात्वनोः प्रत्यक्षे सत्याकृतपः प्रमाण समस्ताकृत्याः स्त्रीत्वेनिश्चितलिंगत्वानानपेक्षा सहचर्यं रूपभेदाभावेपिक्व
चित्तेनापि लिंगत्वे यथ यथाग्रस्वगुणश्रिमीभावकरोवियद्विलपद प्रत्राग्रगुणभावविहृतिसाहचर्यान्स्त्रीपुंनपुंसका
नित्वयानिक्वचिन्नस्य स्त्रीपुंनपुंसकस्यविशेषणपादानामलेव यथाभेरीस्त्रीद्वंद्वभिः प्रमानरोविशोविलंभक्लीवे ३ अ
त्रकोशः क्वचनास्वपर्यायेषु पठितानामभिन्नलिंगेयथातेषां लिंगभेदमाख्यातेदइदएकशेषश्चनकृतः यथा देवतादे
वनामयाइतिनकृतयरत्वल्लिंगत्वनास्यात् यथाविनमः आवयानभाइत्यत्र एवआवयोनन्नमस्त्रीइतिनकृत शिष्यः

3 प्रायशोरूपभेदेनसाहचर्यात्तमक्कुत्रचित् स्त्रीपुंनपुंसकेत्वेयनाद्दिशोषविपेक्वचित् ३ ॥ राम

मात्रलिंगानेवस्यान्समानलिंगानांतत्त्वोक्तावेवयथास्वर्गोनाकस्त्रिदिवस्त्रिदशालयः यादःपतिर्नभास्वानित्यादयः
स्यानानर्निर्दिष्टानाभिन्नलिंगानामपितत्त्वोक्तावेव यथाग्रस्यरोयत्नरत्वोपर्वतिकत्वराः सामपितरोपितरौ पतेः
स्वस्वपर्यायेषुक्रापव नयातेषांक्रमाद्नेक्रमविनासंकरोनक्कन स्त्रीपुंनपुंसकानिक्रमेणपठितानिलप्रक्रमणाय
सामानेषुनानशीयकत्वसंकरोनदोषइतिभावः संकरोनामभिन्नलिंगानामिश्रणानृपाययथात्ववंशनिप्रलिंगपुत्कात्स्त्री
त्रेनपुंसकयतकाप्रतिः स्वतिरितिस्त्रीलिंगात्रकेमनतस्वतिस्नोत्रत्ववोनुरितिरितिनक्कतोपवंजनुवंजन्कानी ॥
श्रीरामचन्द्रायनमः राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मोनमस्य षष्ठ्येनेन व्याख्यानस्यानुचितत्वात् श्रीमद्देवतानमस्कारायकृपनी नमस्कृत्यहीन्यादिस्वग्रंथविरोधाच्चश्रापी
नैमित्तिकयावन्तनिर्देशास्त्रेनेनमौवात्तानन्दययोसंस्पर्शनेप्रवर्तितेदेवत्वरूपत्वात् इतिवाच्यानन्दयेसंस्पर्शेने प्रवर्तितेदेवतात्वा
पेः सिद्धिनिवासमायेयेषां वृषविधाश्रितकार्थनेनसमाधानेपौत्ताप्यासिफारिवतिप्रकृत्यादित्वात् नलीयास्तौपि
योगविभागात्समासइतिसर्वधरादयइतिनदीपिनसम्यक् ग्रंथारंभगतेः शब्दपदिकाव्येहिसा नस्यनभेदनाभेदनचात्रा
न्वयः संभवतिप्रभेदेहिद्वितीयायाव्यर्था प्रथमायापर्वाविभान् १ अभिधेयंप्रयोजनेदर्शयति समेत्यि मयात्मयाव्याख्या
नोनेत्राणिनामलिंगानुशासनानिसिद्धानातासमाहृत्यकौशल्यसंगृह्यवा नामानाख्या लिंगानिचस्त्रीपुंसकानि यत्र

वा

यस्यज्ञानदयासिंधोरगाधस्यानघागुणाः सेव्यतामक्षयोधीराः सश्रियेचामृतायच १ समाहृत्यान्यतंत्राणिसं
क्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः संपूर्णमुच्यतेवर्गैर्नामलिंगानुशासनं २ राम ॥

शिष्येनविविच्यबोध्यतेक्रियतेनेवतिनामलिंगानुशासनेकर्मणाधिकरणेयोस्त्विनिल्युटसंपूर्णान्यूनमवेसमरहितं
उच्यते कीदृशैर्वर्गैःप्रकरणैःप्रत्येकंकीदृशैःसंक्षिप्तैःस्वल्पशब्दैःप्रत्येकंक्रमकथनेनकृतार्थैःयद्वाप्रसारेणरहितैस्त
द्रचनाविशेषवद्भिःत्रिकांडशेषरत्नमालादीनिनाममात्रप्रतिपादिकानि वररुच्यादिकृतानिलिंगमात्रप्रतिपादिकानि
तंत्रानन्यपार्थसंग्रहादिरमेवसर्वपारदर्शितिभावः २ लिंगज्ञानोपायंपरिभाषते प्रायशइति प्रायशोबाहुल्येनरू
पभेदेनप्राशब्दविसर्गविदूरूपेणस्त्रीलिंगपुंसकेवाध्येयथायामालयायथापिनाकोजगवयत्रः ॥ + सः यत्रमुक्त
श्रीरामचंद्रायनमोनमः राम राम ॥ + टः ४ टीका

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ पिन भवति किंतु नरान्वपि नगरीममरावतीं जयेत्यत्र पीयूष इति मितस्वनाशपदे पुंसि त्वं न हि: ऋतेचाथ त्रिपुरुष्टप॰
टी॰ लिंगपदे तस्थानत्रिये निसर्वनामपदं वा नपुंसी लिंगपदे च सुधा शुद्धामृतो यासां स्माप्युपलक्षणायथा त्रक्रोशाय
४ यो हि सः स्मयमिदममिरतानाश्वेसादि विशेषयोन नात् स्रुवशब्देन वाच्योन यारंभात् अमविषयं चेनन् उपदानेन पुंसि
वेम्यत्र ननदोषाउत्तरस्यानामत्वात् लिंगिनाचनाल्पदोषभावात् वस्तु त्रिपादस्वरूपायज्ञकारादेवपदितपुंल्क:
प स्त्रीलिं यथापिचन सुधीशब्दानाश्चश्च निर्दिशेतिपदेसत्ताशब्देषु सुधत्वनिनाव यथकी नथापि पाकदायनाद्यभिमत॰

4 स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालयाः सुरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपं ६ ॥

त्रयी पदेतेसुधाति: स्वर्यंपतेस्तूयते इति स्व: सुशब्दोपनायपो: सुस्थोपि स्वयते इति विग्रहे वाइल कर्मेति यु
ण: स्वरत्वमिष्याङ्ग: तत्र निर्वीजवाहलकाश्रयस्यायुक्तत्वात् स्वरिति शब्दापनत्रुतिरप्ययुक्ता उक्तार्थस्यतत्रासंभवा
त् स्वरमशब्दाय स्वरनापयतीनेन स्वर्णाक्षतेन यतनत इति ह्व नं: स्वरादिपाठादव्ययत्वं अमयो: सौ वालुधेदनाविलोनिलं
पविष्ठ स्व: स्वहस्तमगन्नार्थमादेशप्रयोग: सुष्टुप्रज्यतेस्वर्ग: अर्जप्रत्ययेन कर्मणि वत्त उच्यते: किंत्रिनिवाउच्यते
ति स्थाना ज्ञानेषु हलश्चेति घञ् एकादिवाद् अजेपतत्यपतन्स्वनादिनिकलमाह तत्र निशा यासनि ऋ: क्रमिनि
शनिकालकस्यवनहिरुद्ध ॥ ४

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

निन्प्रसक्तलिंगान्तरनिवृत्त्यर्थं जानि कृत्यानि इति स्त्रीलिंगे डन्काउद्भवशाद्वः पुल्लिंग उक्तः यत्तु स्वामिनोक्तं पंचक्रमादृते य
त्रसंग्रहश्लोकादौ क्रमभावविवक्षितं नन्वत्र कृतं भिन्नलिंगानां द्वन्द्वादयः कृता एव यथा वर्त्मापवर्गौ पुरस्कारस्तनौ वधीम
दौहदः सकलोऽभाग्रादावेकशेषः स्त्रक्कना इति न क्लिबे संज्ञेति हृद्यश्रीप्रग्रीष्मानि निलिंगो हि पिञ्ज्ञासवलिनी हु एवं न चेत्क्रमसमा
स्यास्तत्रिपारदीपिषिनत्वान् अनेपक्षरोपयत्र तन्त्रगोपर्वं किंचतादृशास्वपि लिंगाद्दा पदयद्याध्यायसङ्क्रमात्स्वन्तशमन्ते
द्वंसत्वानः क्रमेणाहने यदि यादौ पादेयश्रयइति चाचार्येतिस्वामी नत्वपित्रन्तगोत्रमाने स्यान्निर्बीजत्वात्समस्तकरीमानस्य

भेदाख्यानाय न द्वन्द्वो नैकशेषो न संकरः कृतोऽत्र भिन्नलिंगानामनुक्तानां क्रमादृते । त्रिलिंग्यां त्रिष्विति पदं
मिथुने तु द्वयोरिति निषिद्धलिंगं शेषार्थं त्वन्ताथादि न पूर्वभाक् ५ ॥ रामजे

साम्येन स्यात् । त्रयाणां लिंगानां समाहारस्त्रिलिंगी तत्र त्रिष्विति पदं तेषामिनियतविभाव्यते यथा त्रिषु स्फुलिंगः
ग्निकणः सायसिद्धेचेनन्त त्रिलिंग्यामिति कस्मान्नार्थान्तरस्यासंभवाद्योगान्तरस्य प्रसेमिथुने तु द्वयोरिति पदं ज्ञेयं यथा
द्वयोर्ज्वालकीलावित्यादि द्विशब्दप्रयोगेण पुलस्त्वं तेन हि स्त्रीनपुंसकत्वसर्वं द्वयहीनेन त्वद्वयोरिति द्विशब्दप्रयोगेण पुलत्व
गतेन हि स्त्रीनपुंसकसर्वं द्वयहीनेन त्वद्वयोरिति पदं ज्ञेयं कुर्कुरस्येत्यादावुपपद्यते तथा निषिद्धलिंगं यस्यान्त निषिद्धलिंगपदं शो
षार्थं शेषलिंगं केनेयं इदमपि स्यात् यदि विशेषनिषेधे शेषाभ्यनुज्ञानात् यथा वज्रमस्त्रीति तदन्ते यस्यान्नत्वं न अथया
दिर्यस्य तद्यादि त्वेनच यथादि वन नपयदे लिंगपदसर्वनामपदमव्ययपदं च स्वीव ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री:
टी•
प

यत्र सुहिदि यानेन पादस्योपदीगान्नात् यदपि दिवि किंचिन्मस्कं नरपितृ दिवौ दिवइस्यादो क्रोः श्रुतिसृष्टप्रसंगात्
स्मृतिरिल्लयुग्मभिगमनेयुपनेःभिगम्यते वाहुल्यकान्कर्माणिरोत्रन्यइ यस्मात् यौः स्तीगगनेस्वर्गे च दिवि स्त्रीवेन
यौः स्मृतं यत्रस्वामिना दिवि शक्ते सूनि विषयइत्युक्ते नदेनैव पराज्ञे उक्तमेदिन्योइति विषयत्वानभिधानात्
मेदिरः सौरिभः शाक्रभवने दिवि न भइति त्रिकोशेषांच विधन्यस्मिन्नुक्तानिनइति विष्टु विष्टपं विष्टपं विशि
प यालयाइति विश्वः कं शमयः नस्पचनतृ तत्रत्वेनिधने यत्र ब्रह्मस्य विष्टपमिति वैदिकप्रयोगः स्तीयविष्टपः
त्रिविष्टपं स्वरणत्रमयन्तृ इतो गगनार्थत्वात्त्रिषु प्रयुज्यते केचित्तु विष्टपमिति सूत्रे पठित्वा विश्वते शब्दः पानिपा
तिनेइत्याहुः अयं पुरस्यपि तथा वामरमाला पिष्टपो विष्टपो स्था भुवने चतप्रसक्तमिति नभौ विष्टपस्थायो
नोष्टत्रिष्टपियरालयइति रत्नमाला एवं शक्रभवनफलोदयावरोहो हं लोकान्दयाद्यामन्नेव ६ ॥

प

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मकेउः एवंनास्यकमश्नुतेइतिनाकः नभ्राण्नपादितिनलोपेन कोऽस्त्यानंदभावोनाकेतिवानाकस्त्रिदिव
रेतिस्वर्गप्यवस्थानत्रयोत्रयस्त्रिंशमरुद्दावादीयत्वेतित्रिदिवः पर्जन्यपृकविधानमितिकः दम्भोहः तत्र स्याल्ला
पावापिहनिपुण्यमितिपरिमाणनात् उदाहरणात्वक्याख्यानस्यनिर्मूलत्वात् परपिमूलविभुजादित्वात्क
त्रमपदुनितरपि नत्रापिकरणत्वमतिरर्शनस्यासंगतत्वात्नत्रक्रमकमनरीतिवाकयोषात् नस्मात्हलसु
विघ्नसत्तापूर्वकमात्रगुणइतिव्याख्येय यद्वा त्रास्त्रैवलकइमेदनवासाविकरानसतामसभेदनवात्रि
विपोरीयानित्यावहरतिप्रकाशनेवाइगपधत्वात्कः त्रिदिवमत्वस्वर्गेचत्रिदिवानयामितिमदिनीदर्शनात्
क्लीवेपित्रिदशानामालयः सुराणांलोकः सुरसद्मादीनामुपलक्षणमेतत् एवंयौगिकत्वसर्वेत्रावयो
तेनेस्यामितियोगेवन् बाहुलकात् सुनेडोःयोति पुत्रभिगमने विवृता दीव्यन्स्यामिति बाहुलकादिवर
विद्यो दिवोदिवः प्रभापतदिवश्योरितिडोत्रप्यपइत्याहसकूटः तत्र उक्तसूत्रस्यादर्शनात् स्वामीतयाऽ
हो्याकर्णतोऽस्ति भाष्येणानात्तदिमत्रयोनाति दितियादानरागमानादिमाहनदीपन स्यतउर्वनसनादि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रं॰ टी॰ ५

नज्ञोहाज्ञोहिनिनि नयाकसूयनः यद्दार्थीन दोग्रुवुविडनोक्तिचत्कै विनिकिचु येतिस्पतीविदितिभवा॰
ग्रोदेति ग्रदिमापमानिक्रोदकारादीक्तिनइतिडो षतान्हो भाइक दिविसोदेतिवतने षड्ढ विशरणा॰
गत्यवमादनेथुमन्तहिषनिक्विप हृगुभ्याचेतिङ रलकृसपामादिशुचेतिषननत्र हृषकोतिवहुलमिति
डेलोकियुमयोपिमनस्त्वयेनयुसदान धीयतेतिमायः विज्ञादेलिखेतेलिविग्रदराविन्यासे कचेतेलिक
मणिायङ्ग् ग्रीवाहलपोरघुनिहालेवाःसंयधामितिवासंग्रायद्लेवोलव्यमहेलेवोलिपिराजिक

6

आदिनेपादिविषदेलेवाआदितिनेदनाः आदिमाद्रभवोत्समाग्रमद्भांग्रमतो
यमः ८ ॥

योमता आदितेनेदनाःआदिसोपमानिदिसेतिएपःलिंगविशिष्टपरिभाषायाग्रनिमत्वातद्ग्रुनासेभ॰
नाग्रादिसोभास्कोदेवेपि क्रुशहवाचः स्वगं शुदिवो स्वणादित्वादघ्यप नवनतेवामेवलिमितद्दादिवा
नइः क्विपिक्रग्रवेपीमये ग्रविद्यमानाह्वमोयषाम्रियनेत्रेतिमयोमुलोकाहसिमग्रिपवामिद्मिलृद्
भूविमलन नत्रभवाग्रणुपचारातमयोनवसूरमतेपविष्टमपइतिस्वायेयत नद्दिवाग्रमतमयोवयं ५
घाते ८ ॥ याम ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नश्रियंतेमृत्यु.प्राणत्यागो यत्राबच् अमराश्चिदशेष्वस्त्रियंसहोरक्तलिंगाडमे स्वीगुड्च्यमराववेसो:स्त्रूणाद्दूर्वाज्ञा
राष्ट्रजरायानिष्क्रान्ताः निर्जरः स्यान्सुमानदेवजरायमेके चवाच्यवत् निर्जराज्जरद्च्याचनालपश्चणामपिस्त्रि
यां दीवंतीतिदेवाः पचादित्वपादादच् देवःसुरेचनेराज्ञिदेवमाख्यातमितिह्रियेदेवीकृतानामिषकापांतेजनी
स्तकयोरपि स्त्रीलोयायौवनायामादशासदायेषांत्रिघाद्व्यस्त्रीयापष्ठता त्रिभागवत् त्रिदशायें संख्यायाव्य
येनबहुव्रीहिः बहुव्रीहौसंख्येयइतिडच् जन्मसत्ताविनाशाख्याः तिस्रोदशायेषामितिवात्रीनूतायानद्दशे
ति पचाद्यच्चिदशोदशादित्वान्नलोपइतिराजदेवः तत्र उक्तविग्रहेकर्मण्यणः प्रसंगेनाचोः श्राममः मूलवि

अमरानिर्जरादेवास्त्रिदशाविबुधाःसुराः सुपर्वाणःसुमनसस्त्रिदिवेशादिवौकसः १

ग्रजादिकेवासमासेयम्विशिष्टोबुधोयेषांत्रिकालस्तुजीवविशिष्टत्वात्विशेषणाभुधेनवा बुधअवगमने
इगुपधेतिकः विबुधोन्तस्मरः सुरोनिसुराः सुरमसवैश्वर्येपोरगुपधेतिकः यद्वासमुद्रोत्पात्सुरतेयषां श्रेष्ठा
यच् यद्वाशोभनेराजते राजदीप्तौ अप्रेष्योपीतिरः सुरावकमयमयोः पुंल्लिंगाः त्रिदिवेशस्यात् सुपर्वा
सावास्यादिचविनमेगस्तात्रयिहरुत्सवोवायेषांसुपर्वाणः सुपर्वानाशिरेवशेपर्वधनसारेभुवशाभनंमनो
येषांसुमनसः सुमनाः पुष्पमालस्मिः स्त्रियोनापीदेवयोः त्रिदिवस्वर्गाः त्रिदसोकायेषांतेदिवौकसादिव
शाहाः लनःसंदिरःसेरिमःशकमवनदीदिवेनसदंलित्रिकाण्डशेषात् योगेकायेषामितिद्विगदिदिवौकसापि
स्यादिवादिवौकाःपदवेवापीहपतिनातिशतिस्वात् दिवौका दिवौकासुपसिदवचवानेक शब्दपार्थिव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रं॰ टी॰ ७

पूर्वशाल्कईनिनदीयरक्षणोऽपिविनः पूर्वजलानिः पूर्वशाल्कमध्यवस्थायामलानसंज्ञालोकिसेमवामावा॰
नवसमीनिवसवःवर्षानिवासेस्पल्लीलिहित्रयाभिवासिहीनाक्लिरदेवहिमलिन्यभ्रस्त्रःविश्वसवसयदे
रिलिदीवान ग्रसत्तान्वान नष्यान्ति नषत्रेषा रुचिकादिकाषिभ्यःकिननितिवाहुलकात् किन्तु पद
नोषणनरक्षसपदादिननलाकादितत् ग्रामसलाह्मप्सनशीलाः भासदीमोक्ष्यगमानसपिसमाकचाच॰
ग्रनमेनेन ग्रनप्राणेने सलिकल्पनिमोहिमादिभेदिपिदिलाडिक्कंकिमूस्यइलच ग्रनिलोवसवानया:म

महागणिकसाध्याश्रुहढाश्रगणदेवता: १॰ ॥ ॥ ...बालवनाम

हमीरानिणक्रिमेघाशेषाहिमाषनिक्पमाहारानिकेनिणदेमहाराजोदेवौनेषा महाराजेणाहृपदाद्
निनिटन्नयशपिहलकहविर्भोगिनपवेदवनानेन याणिग्रानेयावैत्राह्मणाइनिवइपुचाप्रोवाषःसाया॰
सिद्धिःसाथसिद्धो ऊहलौरितिभावणनसाम्पषा पृशाश्राघच माधायोगानार्सर गणदेववि॰
ग्रोषचसायनीयचवाच्यवत गोदयमसवान् हदिस्यग्रक्रविरोचने गेदेलिल्लक्रोनिरकोणस्थलक १॰ २

6.7

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

बर्हिरग्निस्तद्वदेवमुखं येषां ते क्रतुं क्रतुषु वा भुञ्जते भुञ्जपालनाभ्यवहारयोः क्विप् गीर्वाणैर्निग्रहसमर्था वाणा

येषां देवान् हिमवदगिरिवत्त्वे स्वविषयत्वात् वृन्दपाचेन कर्मणा पूर्वपदादिति णत्वम् दानवानामरयः शत्रवः

वृन्दं येषामस्त्यर्हाः वृन्दारका वृन्दारकाः देवतैव दैवतम् स्वार्थे तस्य दैवतानि विशिष्य पुंस्त्व रूपभेदात् क्लीबत्वं देवतास्त्रियां रूपभेदात् देवशब्दो नित्यपुंलिङ्गः देवता बहुवचनान्तपुंल्लिङ्गः काशिकायां पुंस्त्रियोर्मितिस्मृतेः तत्र रूपभेदेनैव वारणादिह सर्गे विनाऽपि लिङ्गकोटरहस्यानां तन्त्रेण पाणिनयोगेन प्रयोगदर्शनात्

अतो देवपर्यायाणां पुंसि वृन्दारकादिस्तदाधारस्य षड्विंशतिः ॥ आदित्यादयः षट्संख्यकगणदेवताः समुदायवाचिनोदेवता एकत्वेन समुदायरूपानामवयवबहुत्वेऽप्यभुगतमान् आदित्या द्वादश भास्करः

बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो गीर्वाणा दानवारयः वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवताः स्त्रियाम् ॥ आदित्यविश्वविश्वेदेवा दशसंख्याः वसवस्त्वष्टसंख्याताः षट्त्रिंशत् तुषितामताः ॥ वसवस्तुषिताभास्वरानिलाः ॥

ताः आभास्वराश्चतुःषष्टिर्वाताः पञ्चाशदूनकाः महाराजिकनामानो द्वे शते विंशतिस्तथा साध्या द्वादश विख्याता रुद्राश्चैकादश स्मृताः विशन्ति कंसमिति विश्वविश्वश्चवशान्तः श्रुतिप्रलादिकगणः विशिष्यः क्रतुसर्वनामसंतोषो आधुनिकसंताखेव सर्वनामत्वप्रदासानुषङ्गः सर्वेषां विश्वेदेवानां नामेति कृत्वा सर्वनामसंज्ञत्वमाह तत्र एकशास्त्रस्य बहुसंकेतितलक्षसंज्ञत्वाभावात् विमानगयायाः प्राचीनबर्हिषः पञ्चप्रसंको

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रं.
टी.
८

अग्रगादिति ग्रसेतिविहिंपतिदेवानुग्रमराग्रसदेपणो ग्रसेहरत्रिग्रनसरविकृदलाहानतिनितनग्रहम: ग्रहापणिग्रा
गृहग्गुग्रहग्रमेनेवा ग्रमेमापीतिर: दितेरपमानि दिनिदिनीति एण: डीपनान्होम्पोदद्दनोदनोवोज्ञाना: सम
मंपाज्ञेनई: पचमा मज्ञानो इदस्पारग: दनोरपमानिग्रक्रपशिष्णादिते: सनापूर्वचतेदेवाग्रपूर्वापगप्रपमेमादि
नाम्रमाग्र: यहा पूर्वेदेव: ग्रमापाहिदेवनाडुश: स्रपयतिग्रमास: पूर्वेदेवायभोवा ग्रनेकमनपपराश्यइतिवहुश्री
हि: स्रगनडिषवेद्विषग्रशीनौसन्स्हदिषतिक्रिपूपयपिपानालवासिनेनपनालवगेवक्रग्रकानपापिदेववि
रोधिनेनडुस्रपारोहाद्देवोक्तादपानामान्पाग्रस्य १२ सर्वज्ञानातिनाग्रववोधनेग्रानोडुपसर्गक: यद्वासर्व १सृ
अग्रगादेपदेनपदतुत्तेडाविदानवा: ग्रक्रषिष्णादितिसुना: पूर्वेदेवा: स्ररहिष: १२ सर्वत: स्रगतोडेहो
यमेराज्ञलपागत: समन्नभङ्गोभगवानुमारतिश्रकतितिन: १३ तापस्मानपणाये: स्लद्वाविस्फुलिं
गाग्नुज्ञारमेवमेवास्मादात्मना: सर्वप्राणा: सर्वेलोका सर्वेदेवा: सर्वाणिभूतानिसर्वेपदद्यात्मानोव्युचरन्तीति।
श्रुते: यद्वा सर्वज्ञापनतप्रभासासर्वमिदंविभातीतिश्रुते: शोभनेयनेज्ञानमूर्छप्रशस्ताडुहिरस्पग्रशंग्रा।
च यद्वा ड्वयाने मतिवुद्धीतिक: इगुपधेतिकेडुपापिसर्वत: स्रगतोडुपइतिवादि: यमराज्ञनेपचायचपमस्य
राज्ञेतिवा राज्ञाह: सविभक्तचनयासनगतज्ञानपश्यसमतभङ्गमस्यस: समतोङ्गमस्येतितत्पधिकरणलादेव
वितभगमाहात्म्यमस्यास्तिमतपुमारकामजपतिसन्स्हदिषतिक्रिपूलोकजयतिजयतितिन: शणधिन्नोतिरोधः।
धाविभ्यानकृतिनातीतिस्वामिग्रकटो नत्र ग्रामसहलइतिदीर्घप्रसगात १३ ॥ ८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

विद्येति विद्याधरोऽप्सर इति पाठः भिन्नलिंगत्वादत्र न विधानात्सद्वसमासः विद्याया धरादिकोऽजन्तादिति विद्य
याधरो धारकः यद्वा विद्यां धरतीति मूलकृष्टग्राह नन्वत्र पचाद्यचापवादत्वादणः प्रसंगात् अत्र ः संतिस
र्वेतस्मिन् पक्षेऽनस्मिन्पक्षे यत्र रूपाणां ग्रकातिच्च कारके संज्ञायामिति कर्मणि चेत्युपेतात् ग्रहकर्मोत्तच
गुह्यकादीनां बोधिचेति रः कामसलस्य वालिणी ग्रस्येतिवा इ लिङ्गुपस्येतिवा बहुव्रीहौ समस्यन्तेतीति।
सद्वृत्तेषु भ्यास्तास्मि स्तपालने सर्वधातुभ्य इति असुन् गंधर्वसमसर्वनिगंधर्व ग्रवंगतो कर्मणपण्डा।
केधादिः ग्रसम्बलत्वात् कृत्सिनानराः किंतेपरंतिसमासः पिशितमश्नातिग्रम्भोजने कर्मण्यण् इष्या।

विद्याधरोऽप्सरोयक्षरक्षोगन्धर्वकिन्नराः पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोऽमी देवयोनयः ११ ॥ ॥ ॥

इत्यादिः सप्तनालयाः ग्रहे निनिर्पितेति गृहसंवरणे पक्ष्ल इषाद्यादित्वाद्गागमः तथाचन्यादिः लिपिर
तेतिग्रयत्वात्स्वर्गेगुह्यकसंकाशेति यद्वा ग्रहाकृत्सितेनकार्यतिके शब्द्धग्रामेतुपसर्गेकः गृह्यगापनीयकस्त
स्यैषामितिवा ग्रनयापत्तयोः शसिद्धहिगृहि भावेतिकाशिकारवचनाद्धहः कपृतत्रुइहिग्रहणगृहणानि
मूलमितिमहोतिहीतिला नमनेपरनिमत्ताश्वकत्वात्ग्रणः ग्रसधीहितिसिद्धः विधौ हिमास नाशा गत्य।
पाकर्मकेनिकतोक्तः सिद्धिरस्यास्तीतिवा ग्रर्शआद्यच् भूतिरस्यास्ति ग्रर्शआद्यच् भूतः भवतिस्म ग्रमीतिभू
ग्रमोगत्यर्थाकर्मकेतिसूक्तः तत्रग्रार्थस्यागमर्थाकर्मकत्वात् ग्रमी विद्याधरादयो दशदेवयोनिरेषांते देवयो

१६१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ ५

बृंहति वर्द्धयति प्रजा इति ब्रह्मा। ब्रह्माहि हुहे। अत्र भोविनएपर्थः बृंहेर्नोच्चेति मनिन् धातोर्नस्याकारादेशः बृंहति वर्द्धते इति
वा यतत्त्वमाद्ये कल्पेन मस्य मुकुटेन कृतेन नमः सूत्रात्मस्मरणम् मूले कथ्यात्मनो विलासः सकाशादात्मना स्वयम्
वा भवतीति भूः सुराणां ज्येष्ठः परमे व्योम्नि चिदाकाशे ब्रह्मपदे वा तिष्ठतीति परमेष्ठी। किरि
तिनीनिः नन्वतेषत्कृतीति लुक् स्यात् इति नु स्युनाम्नि तिषत् लोकपितॄणां मरीच्यादीनामर्यमादीनां वापि पितापितामह
हः पितृव्यमातुलेति साधुः हिरण्मयमण्डलं तस्य गर्भे इव तदण्डमवेदं ममहस्या ... समभवमिति मनूक्तेः ना
हारगर्भस्य लोकानामीशः स्वयम्भवभवतीति भुवशंसिकि पूर्वनाचोननाय १६ स्वानि इत्यानु पाणायाण पाणात् त्व
ब्रह्मयोनिरस्पृह स्यानिरोष्टम्यः इहजिज्वासा यामद्रुहिरहितिभ्यानितिभ्रकटः तद्द्रुहदत्ताभ्यामिति तत्त्वपादात् द्रुवि

ब्रह्मात्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः। हिरण्यगर्भो लोकेशः स्वयम्भूश्चतुराननः। १६ धाताब्जयोनिर्द्रुहिणो विरिञ्चिः कमलासनः ॥

णो दत्ति द्रुणस्य द्रुहणात् अनेव बहुलमन्यत्रापीति इन च बाहुलकात् द्रुणाभावः द्रु
चणापि ब्रह्मात्मभूः स्याद्द्रुहिणो द्रुघणेश्चितिनामह इति भागुरिः करणे यो विद्रुषिति हेनकरणे द्रुघनादेशश्चपूर्ववदीदृ
तिणत्वे द्रुः संसारस्तोद्रुह्यते तेन नन्यर्थः विरचयतीति विरिञ्चिः रचयन्नियल्लेस्वार्थे नन्तारचनः शषारादित्वादकारस्य
तेत्त्वमामसुपचाद्यचि विरिञ्चोपि विरिञ्चोद्रुहिणः शिञ्जाविरिञ्चिद्रुघणा मतद्रूति शाह्वर्णीवान् यत्ती चवियानन
स्यमनयास्युरादिः प्रचरः शषारादित्वात् मकेनस्वरूपयाहृस्वत्वे चेति मुक्रटः नत्र विचवियोजनासंयचं नयोरिति
स्तुरादिपाल्दर्शनात् हृस्वविधानस्यानुपयोगात् कज्जरवरिति रहानापि च्युकः नत्र हृस्वविधानाभावात् कम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दिव्यचक्षुःश्रोत्रपरचित्तज्ञानं पूर्वनिवासानुस्मृतिः आत्मज्ञानं वियद्गमनं कायव्यूहसिद्धिश्चेति षडभिज्ञा नोत्ताप
मालानि यस्य सः षट्सु दानशीलक्षान्तिवीर्यध्यानप्रज्ञासु अभिज्ञा आयत्तानमस्येति वा दशबलानि यस्य दशहुः दा
नशीलक्षान्तिवीर्यध्यानप्रज्ञाबलानि च उपायः प्रणिधिर्ज्ञानं दशबुद्धबलानि वेदान्ते शुद्धपरमेष्ठिनं वदन्त्येव शून्यवा
दप्रकाशानि विनयन्ति शास्त्राणि प्रणयति प्रवक्ति मुनिः पुरुषः श्रियः चिनः स्मृतः लक्ष्यादिकं ब्रह्माण्डं वशाल्लोति
शास्ता लक्ष्मलक्ष्मीशासितारादिभ्यः मन्त्रायोच्चारितादिर्विनिस्तन्त्रस्यापि न्यवशासनशाद्वः नसुरादिग्रहणस्य नियमा
र्थत्वात् नोद्देशान् किं विशिष्टिर्निमज्ज्ञ सत्येन अगस्त्यादिहरणे तान्तादिकं नूचपर्वतात्मनिनादशीन न्यायहृदयाचे
नोपदिशन्नपि संस्कृतिः तत्र लक्ष्मणस्य तत्र प्रसङ्गान् अनेणादिकलक्ष्मणलक्षणमत्र प्रमाणाभावाच्च मन्यते मुनिः म
षडभिज्ञो दशबलोऽद्वयवादी विनायकः मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता मुनिः शाक्यमुनिस्तु यः १४ स शाक्यसिं
हः सर्वार्थसिद्धः शौद्धोदनिश्च सः गौतमश्चार्कबन्धुश्च मायादेवीसुतश्च सः १५ ॥ मेरुश्चेतीन् प्रसादशब्द
हस्य १५ शाकाः अभिजनो अस्य शाकादिकाभ्योऽण्यः यद्वा शाकवृक्षखण्डनिच्छन्नवासपुत्रश्च चक्रिरे तस्मादिक्ष्वाकवः शाक्याः
इत्याख्याता इति श्रुतिः स्मृतिः नाम्ना ख्याताः मानुशाक्येभ्यो वाः शाक्याः इत्याद्यन्तं लोहमालवतीर्णो गोत्रेण शाक्यस्त्वासामानि स्थितियो
कः सिंह इव उपमितव्याघ्रादिसमासः भगवान् शाक्योऽपि सर्वार्थः सिद्धोऽनिष्पन्नाः सिद्धा शुक्लेति समासः सर्वार्था
सिद्धा अस्येति वा सिद्धार्थोऽपि सिद्धार्थः सर्वथा विजितानि षष्ठः शुद्धोदनस्यापत्यमिति शाकधात्रिचुद्दादिनस्यापत्यं चनइञ्ज् गो
तमस्यायं शिष्यः तस्य पदं विमानं तत्र आवनागारोहिन स्वामी अर्कस्य बन्धुः सूर्यवंशजत्वात् मायायाः नाम देव्याश्च तनयः

१ अ॰ टी॰ ९

दामउदरेयस्य समस्तमतस्यैवैयधिकरण्येपि समासः सप्तमीविशेषणे बहुव्रीहाविति लिंगात् नयामकत्वादिति श
रोह्रेहृस्वत्वेप्रयोजकः हृषीकाणामिंद्रियाणामीशः प्रशस्ताः केशाः अस्य सकस्त्वं शाखुको गायत्रपोत्रोलाः स्यके
शेवाविति वा केशाहरतिवा वागतोअनइतिकः शोभनोऽपिनाम हो ब्रह्मापिनाशकाणधीश्वरः इति व्याडो केहृनार्थाद
धेः केशिनं हतवान् अप्रमेभ्योपि हृश्यतइतिडः पृषोदरादित्वात् केशिशहस्यकारस्याकारेनलोपे च केशव इति मुकुटः
नत्रवधधातोरभावान् वधइत्यादौ वधादेशविधानात् मायालक्ष्म्याः धवः यद्वा मधोरपत्यं तद्धनत्वात् मध्यहृताति
20 वाशेषइत्यणा स्वतो भवति स्वयंभूः इति क्विप् ९८ दैत्यानामरिः पुंडरीकमिवाक्षिणी यस्य बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वांगा
त् षच् पुंडरीके व्याप्तिणीयस्य वा पवित्रहारिक्षेत्रसहस्रकमलवलमाद्योप्यस्य तद्व्याप्ते गां स्वर्गं वेधेन स्वर्गे स्वर्गं गां त्वद्वा ।

दामोदरो हृषीकेशः केशवो माधवः स्वभूः ९८ दैत्यारिः पुंडरीकाक्षो गोविन्दो गरुडध्वजः पीतांबरोऽच्युतः
शार्ङ्गी विष्वक्सेनो जनार्दनः ९९

अविंदत विंदु लाभे गा वा दिवं विंदे सत्तायामिति शः वराहरूपेणाहरणात् का
मधेनोरुर्विंदत्यम्भोरिंद्राणां स्वर्गस्थानि देवनामन्स्यादिरूपेणावदाहरणाद्वा गरुडोध्वजश्चिह्नमस्य पीतमंबरं यस्य ।
नास्ति च्युतं स्खलनं स्वपदाद्यस्य नाच्योतृतिवा च्युङ् गतौ गमर्थेति क्तः शृंगस्य विकारः शार्ङ्गं धनुः अत्रश्रनादेशस्य।
इन् नहस्यास्ति ब्रीह्यादित्वात् इनिः नाविनीति विष्णुशब्देनानार्थो निपातः विष्णुनानाश्रुवादि श्रुतिभिर्गतिर्हिन् डीपश्चतु
ङीप् विष्वचीसेनायस्य गकारपरत्वादिति सत्तायामगार्दितिनषत्वं विष्वक्सेनाविश्वगिवष्वक् स्यसैनावित्तार्थविष्वंवि। १०
ष्वक् सेनयेति द्विरूपकोशानालव्यमध्योपिनालव्यामध्यमं चैतन्यशब्दात्तपरिविशः विषक्सेनो ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सृजतीत्यच् सृजिदृशोरित्यम् प्रजानां पतिः प्रजापतिः नारदाद्यैर्महीपालैर्विधानैर्विदधाति विधानैर्वेधयतीति
वेधाः ईदृशः क्षिप्रमप्रसृक्षकृदस्तु स्तुतिमाह तत्र श्रावृहानन्यापत्तेर्मिथुनेभिरिस्युपक्रमाच्च विशेषणादध्यानविरे
मोपसर्गो निष्प्रयः विश्वसृजो निष्क्रियस्य प्रमपर्येत्तिकृत्वेनेन रत्नसृडभ्यामितिनाम्यश्वपागान् यद्वा सृजि
यज्ञः पदानेष्वविधिकृत्वापवादत्वान्यत्नसकृदनेकंक्विनश्नमपरनिनक्षणासवित्तानपदेकिञ्चनमप्रक
त्वेनकिवत्तस्येति तत्र श्नमपगृहणावेयर्थ्याद्वकृस्सगिमापासिद्धिः संपाद्यत्वनमत्तमपाः गृहणात् यद्यपिप्रतनहृ
णास्वित्तानपलन्तक्रियाणलनणात्वानदभावेक्विवलस्यापिकृत्वमिसृकनदप्यस्तृद्रत्पप्रकारदृष्टपनश्रतमक विधि
तरतिविषः उपसर्गेयोः किं बाहुल्यकान्तकर्तेति यद्वा विधविधाने रनऋग्पधात् किंटितिकित्वाद्गुणः विधा

स्रष्टा प्रजापतिर्वेधा विधाता विश्वसृट्धियः ॥ विष्णुर्नारायणः कृष्णो वैकुण्ठो विष्टरश्रवाः ॥

विश्वेशुणाः ॥ विस्माभिर्वर्वाहिविषः किवेतिवः न्यागाणसमनाः नस्पसमदृदृत्यणानदपनेयस्पश्वेपदारि
तिणात्वनिधाप्रपनेयस्पश्वेपदारितिणात्वान्नाग्रपनेयश्वेतिविग्रहनणाणापिपूर्वादराद्वित्वाद्वितिग्रहकृदन्तत्वविसः
प्रयनारायणा विष्णुर्दृहक्रमेनरायणाइतिशष्टाणांवाः वसनेनरायणापूर्वपस्याग्रविगतेनिपादवेसृविस्वरूपादरतिद्वे
काश्शेषसूत्रनरस्यायमनशीदभ्यःपोमातिवा सत्तास्वकव्यावृत्त्यभावाद्वाविगताकृदान्तास्यावकृदन्तानस्यानुवा
तिस्वरूपत्वेनाश्रयत्वेनवासस्योन्नाहित्वादणा यद्वाविकृदानानीवानामयविधत्ते निधनानानदावा नस्पदमितिश
पसीतवाणा श्रादोपावः नराज्ञानानाराः श्रापात्तत्वानिवापनेपस्मानारमपतेत्तानातिवापपातिश्चवतेयतिवागनेप्रक

तोजे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री॰ देवक्यानंदनः देवकश हृष्यनंदयत्येवं लक्षणाया म्नुतो पुत्रो गादांनशीपूनहितत्रदापयल्लक्षणावत्पुत्रो
टी॰ गः किंतु जन्मलाघवीतिहरदत्यहयः पुत्रवाक्ककपीताभ्यनस्तनाभूदितिभोदः एवं रवनोरसणोपि
॥ श्रीमान्देवकीदेवकीतिविंतिहिरूपकाशः देवक्यानावहत्ह्रनिवाणिज्ञतादवः तनोशीपितिदेवक
स्थापयेत्वा पुतज्ञसंतापूर्वकत्वानहृदयभावः इतामनुष्यजातेशितिरीछितिवसुक्रदः शूरस्यापत्यवंशज
त्वात् इमिलेपिवा ह्यदित्यादिजसशेयादवेदंमवानितिमाधवीसोविरोपि श्रियःपतिः पुरुषषूत्तमः पुरुषा

22

देवकीनंदनःशौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः वनमालीवलिधर्मीकंसारातिरधोक्षजः २२ ॥ ॥

णां पुरुषेभ्योत्तमः पाणदयंप्रयामाला वनमालेतिमामनेतिकलिंगःस्राःस्यालिवीधुर्यादित्यादि
निः वनमलितशीलमस्येतिवामलपारणासुपीनिर्णानिः वलिमस्तोर्धमितशीलमस्यमाहीत्यति
निः वलिनामूर्जादिनाः वियांधर्मितशीलमस्येतिवा कंसस्यारातिः अधः कृतमक्षजमैंद्रियकत्तानये ॥
न अधोक्षजाणनिर्नेंद्रियाणा जायतप्रत्यवाभवानिवा अधोक्षजत्तानयमेतिवा २१ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भेषः अतिरूपाः विशदैर्वेत्रेक्षविवेकाद्विष्वक्सेनाफलिन्यास्यादिष्वक्सेनो जनार्दने क्रमदत्तसर्ववदासे
त्तायामगइतिनलात्वम् विष्वक्शाब्दस्यगकारोनत्वाद्भूकारान्तत्वेवत्त्वैकत्वेत्र्यपरस्यात्विरिचेतिचत्वस्याग्निहृ
त्वादित्याह तत्र शृद्रकद्यादि अधिकारात् सकारस्यवापवामेवामावान् जनेनेजनः भावेचेत् जनिवध्योश्चेति
न वृद्धिर्नेनाजनमलमर्दयतिजनार्दनः शुद्धेहिंसायां नेचादित्यल्युः जना समुद्रस्यदैत्यभेदास्तेषामर्दनइति
वाजनैः रंघतेवाश्चर्द्देगतौयाचनेचक्रमत्युदइतिकर्मणिल्युद् ॥ इन्द्रस्यपश्चात्जातत्वात् उपेन्द्रः कृतीति
समासः पत्युपगतेइन्द्रोयस्येति नत्रक्रमगतीरूपमासविरोधात् इन्द्रस्यावरेजातः घ्रमेषपीतिडः इन्द्रावरजोस्य

उपेन्द्रइन्द्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः पद्मनाभोमधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः २` ॥ ॥

निवा चक्रपाणौयस्यइहरण्येभ्यइतिसप्तम्याः परत्वेचत्वारोभुजायस्यपद्मा भ्रंकेभुजकीतिभुजः चत
णांधर्मार्थकाममोक्षाणांभुजः पद्मनाभौयस्यअवृश्चमल्वेवमच्प्रानितियोगविभागादच् मधोरसुरस्यरिपुः व
सुदेवस्यापत्यम् ऋष्यंधकेत्यण् यद्वावसतीतिवासः वाहुलकाद्गणवासश्चासौदेवश्चसर्वत्रासौसमस्तश्चवस
त्यत्रेतिवयनः ततोसौवासुदेवतिविहाडुः षीरीयते इतिविलक्षणात् वासरपिवासनोरायणाश्रतवस
विश्वरूपाइतित्रिकोरदशेषात् वसुदेवेशुद्धानः करोति श्रकाशितइतिवाशोधइत्यण् त्रिषुलोकेषुक्रमोवा
त्रिधावाविक्रमः पादन्यासोयस्य २` ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰
टी॰
२२

बलभद्रेत्यष्टमस्य बलेन भद्रः श्रेष्ठ इति वा बलभद्रः भद्र इत्युपमा गुणकर्मा पैशुलीसीरिणिश्च प्रलंबं हतवान् प्रलंबघ्नः ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् इति
अन्यत्रापि दर्शनात् टक् बलेन दीव्यति देवः अच्युतस्याग्रजः रेवत्या रमणः रेवतीरमणः नंद्यादित्वाल्ल्युः रमते स्वलीलया रमन्ते योगिनो ऽस्मिन्निति
वा रामः रमेः कर्मणि घञ् इति वा हलस्य निंदनं विहलं ततस्तत्र भावः कामं पालयति प्रजानां रूपं कामस्य तिष्ठतीति कामपालः
हलेन युधि प्रहरति हलायुधः अथवा हलमायुधं यस्य रामः कामपालोहलायुधः यस्य विषयः अणि पालयति पालः कामानां पालकः
पालनात् कामपालः सकृदेव सुवर्णोपि हलमायुधं यस्य २३ नीलमंबरं यस्य रोहिण्या अपत्यं पुमान्

12

बलभद्रः प्रलंवघ्नो बलदेवोच्युताग्रजः रेवतीरमणोरामः कामपालो हलायुधः २३ नी
लांवरो रौहिणेयस्तालांको मुसली हली संकर्षणः सीरपाणिः कालिंदीभेदनो बलः २४

दित्वान्ढक् तालोऽंकोऽस्य मुसलं विद्यतेऽस्य व्रीह्यादित्वादिनि मुसलमस्यास्तीति मुसली व्रीह्यादित्वादिनिः हली
नेत्यत्र प्रयोगः हलमस्त्यस्य संकर्षणात् गर्भात् कृष्टत्वात् संकर्षणः नंद्यादित्वाल्ल्युः हितोपदेशकः सीरः पा
णावस्य प्रहरणार्थे सीरपाणिः आहिताग्न्यादिः कालिंद्याः भेदनः लांगलेन यमुनाकर्षणात् बलमस्य अस्तीति बलः अर्शआद्यच् समसंख्याः बलभद्रस्य २४ ॥ ॥ २२
विवेकः कालिंदीभेदनः स्यात् बलमस्यास्तीति अर्शआद्यच् समसंख्याः बलभद्रस्य
श्रीरामचंद्राय नमः ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

विश्वंबिभर्तीति संज्ञायां भृतॄवृजीति खच् ग्रहद्विषदिति मुम् विश्वंभरोऽच्युतेशक्रे पुंसि विश्वंभरा भुवि कैटभ
मेजयतीन् सत्वाद्विषति क्विप् विध्यत्यसुरान् भूमिदिव्यापि गुपिधूपिविछिपणिपनिभ्य आय इति कुः वदति महत्वं सुहृद्वदिहानि।
कौमिक भ्यः सः वत्सः श्रीयुक्तो वत्सः श्रीवत्सो महत्वलक्षणं चेतनामाङ्कं तेन विशेषो लाञ्छनं यस्य सोऽस्ति श्रीवत्स
दैत्यारि विष्वक्सेनजनार्दनाइति शब्दार्णवात् श्रीवत्सोऽपि क्वचित्वात् शाहिलाञ्छनः षड्दोयति दिव्यक्रोश
दैः पचादयव् यत्र वसुमिदीव्यतीति विग्रहः यचादयो निपात्याह मुकुन्द कलत्रकर्माण्यपि तस्य पवादस्य सत्वात् दिवः

विश्वंभरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः वसुदेवोऽस्य जनकः स एवानकदुन्दुभिः २२ ॥

कर्मचेति कर्मकरणयोरेतयोः समावेशस्य सत्वात् वसतिदीव्यतीति विग्रहस्यैव पर्याप्तत्वानेकेदुन्दुभि
भिश्चोपलक्षितः वसुदेवजन्मनि देवैरानकदुन्दुभि वादनात् हरौ जाते कुलोत्पन्न इति च स्वामि मुकुटादि
स्वभागवतादिश्रवणमूलिकाश्चानकदुन्दुभावसुदेवपितृत्वापि निर्मूलहकुलापत्तः २२ विष्णुनामसप्त
कृत्स्नानामोपग्रामान्कुलस्यैव विष्णुत्वमभिप्रेत्य ग्रीष्मकृतः ध्रुवनारायणाणां तद्दशत्वात्तन्नामानि नोक्ता
नि ग्रन्थेऽस्य शकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान् स्वयमिति वदतो व्यासस्यापि पमाश्रपालम्यते ग्रन्थवकृस्त

ननकस्यागतनायाकाद्रत्नमदसित्रकपद्यवाङ्कं ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रं॰ मेवस्यांतिःस्त्रीवित्तसेवंनीरेवोह्वत्रनीविशेषणेः विशेषेणु सिद्धेमग्नमनस्य स्यहारिणस्यैवनिदस्यादैरनमः
टी॰ शेवोसलिलेप्रसिमगोदस्याविशेषणेरितिनालस्यादैमेदिनीकयानूनालस्यादिशपिश्लेगारत्रूपणामनूः
३ जायतेसमममस्याज्जेनेडुःनसुहषहृनीयलंकिंतुमनोजः कुसुमानीषवोयस्यमास्यन्यपस्यादनस्योव
स्वस्तलेनात्तानः मनसायस्मात्तजायतेइतिवाप्रुष्पधत्रस्यवासनायामितिमनडुः नदभावेनालोपिरंतपांतेः
मकरोधजोस्य आत्मनाभवति भुवइतिक्षिप २६ ब्रह्मनयःब्रह्माणंवासवनिवालयंति सुप्रेरो ग्रमः

13 शेवगारिमेनक्षिनःकुसमेषुरानमनः पुष्पधन्वारतिपतिर्मकरध्वजआत्मभूः ब्रह्मसूरिश्वकेतुःस्याद
निरुद्धउषापतिः ॥ राम

स्योपीतिक्षिपुविस्वसिनूकेनरस्य पताकायांपुत्रैकेनोऽहोस्याता निलत्वाक्षितिस्भम्ः खङ्गप्रभेतिकहृः
स्यानयाचेवर्पकेननइतिसोवपुरााणाहृदयंकेनरोपि ऊरुपास्यगविशेषः पुरा:क्रेशायोरिपुः स्यादस्य
स्याहलोचनइतिपुरुषोत्तमानयानभईश्वरमसूःकामइममरमालादर्शनादिहृदयंकामस्यग्रनिरुद्धविस्वके
नईहामस्रापुत्राइतिरितिनिअस्सूमल्वनिरुद्धःस्यादितिचरहृदमःशह्माणांवाभ्यांब्रह्मसूश्वकेनस्वविस्वः
कृमेनाममइतिभागेस्वरब्रह्मसूल्वनिरुद्धस्यादितिचवनहृपमनिरुद्धस्यमनेपकविशतिःकामस्यनेनिरु ३
कृमेनामनइतिभागेरस्ववृद्धमसूल्वनिरुद्धस्यादितिचतहृपमनिरुद्धस्य ॥ ॥
द्धःउषायायतिःउषावाणस्यपुत्रीस्यादनिरुद्धप्रेहािएषमजपाहिंचादिरोपि हेयनिरुद्धस्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मदयति मदीहर्षग्लेपनयोश्चुरादिः ल्युः मननं मन्तं तेन नासंपदादित्वात्क्विप् गमादीनां क्वाविति नलोपः हृ
स्वैस्मितिनक् मथ्नातीति मथः मथविलोडने अच् मनो मथ्नाति मन्मथः मन्मथः कामं विनापीकपिन्येकः
समापुषोपनु प्रद्युदान्नोपदेशमपूर्वनासिकलोपः इति स्वामिमतकृदाद्युचनः तत्र क्विपोऽहलादित्वाभावा
त् म्रियतेऽनेनकरणे च घञ् मारयतीति वा प्रद्युम्नं प्रकृष्टं द्युम्नं बलमस्य मीनपश्चात्त्यलक्षणमस्य मीनो मकरः के॰

मदनो मन्मथो मारः प्रद्युम्नो मीनकेतनः कं॰
दर्पो दर्पकोऽनङ्गः कामः पंचशरः स्मरः २५॥

तनं ध्वजो यस्य कमितुमयं कन्यायां कन्तिमैनो दर्पोऽस्य कन्दर्पः यद्वा कं सुखं तत्र चेतनं वा दर्पयतीति दर्पहर्षमोह
नयोः पचाद्यच् दर्पयति पद्गलनाशमस्य नायत्तानमस्मादिति वा यत्नेनामदनेन नगमाकाशमनसोर
पिकामयतेनेन पुंसि संज्ञायामिति वाः पंचशरा प्रमथउन्मादनस्त्रोषणः स्तंभनतापसंमोहनश्च कामस्य
पंचबाणाः प्रकीर्तिताः स्मरयत्युत्कंठयति स्मृआध्याने पचाद्यच् स्मर्यतेनेनेति वा पुंसि संज्ञायामः २५ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री टी० १२

गरुतःपक्षाःसन्त्यस्यमतुप्पवर्गादित्वात्कपइतिवत्वेनगरुड्डीयतेडीङ्विहायसागतौ ग्रसेस्तार्क्ष्योतिरः
पृषोदरादित्वात्तनलोपःतार्क्ष्यस्यकश्यपस्यापत्यंगर्गादित्वात्यञ् वकुलेतार्क्ष्या स्तद्वत्स्यापत्यंवङ्ग
त्वेतष्पाइत्यमे विनतायाअपत्यंस्त्रीभ्योढक्खगानामीश्वरःनागानामन्तकः विष्णोरथइव पद्मरथःयो
गुवदेहपोरितित्रिकाण्डशेषः विष्णोरथःपोहयदेहोवावैनतेयस्सुपर्वाणियस्मिन्निर्गीतोपाकनकवर्णात्वाद्दा
कलकमपत्राब्दामेनपर्णपत्रावस्यपन्नगानश्नातिग्रसतिभोजनेल्युः पन्नगाश्चग्रस्नेपश्यतिवा नचगरुडः
स्य २५ शम्भुरीशभवतिसुरनभोविनएषाम्मनतदादित्वाड्डुःपद्मशभवतस्माहितिस्वामिष्टकेटोमङ कं॥

25

गरुत्मान्गरुडस्तार्क्ष्योवैनतेयःखगेश्वरः नागान्तकोविष्णुरथःसुपर्णःपन्नगाशनः २५ शम्भुरी
शः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः ॥ ॥

रिष्टाभीष्टोविधातार्यापाद्गानेड्डअमपोभावान् ईष्टे ईशपश्यंति इगुपधत्वात्कः पशूनांजीवानांपति लिङ्गत्वात्
पश्वोक्तास्तंवेद्याणितिपशुंपाति अस्थानामितिवा पशुत्वागादोग्धगलेश्वेयमच पुमान् पतिमितिनालेखात्योः
एभ्यमात् शिवमस्यात्विस्त्रीञाघृशिवपतीतिवातलकोरीतिएवंलाशवाघच शिवोमोत्मेमहादेविकौ
लकग्रहपाशयेःवालकेयग्गुलौवेदेपुण्डरीकडूमोपिवस्तात्वमेनलक्षौवे शूलमस्यास्ति इनिःमहांश्चासा
वीश्वरश्चेतत्महेदितिसमासः ॥ ॥ ॥ १४

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

लक्षणीयपश्यतीनीतिलक्ष्मीलक्षदर्शनांकयोः लक्ष्मीर्हनिरीश्वमयपत्लस्य चमुट् लक्ष्मीसंपन्निशोभयोः ॥ इ
द्याष्ट्रचपद्मायापाश्ह्निमाषधेपिच पद्ममामालयोः स्याः पद्ममस्त्यस्याः पंशश्राद्युकमले च कमल
सलिलनाश्रेनलेनश्रीभूषणे मायां भेदे तु कमला कमला श्रीर्वशोवियोः श्रियपतिहरिरिक्त्वधीनि श्रिये
हीर्वीयत्न स्फुटनस्य प्रसाणानिषेधश्च्युकनादिमश्रयवेस्य विधानात् यन्न श्रीपतसर्वगतिनि विश्हे
ते तत्राक्रिपः कल्पेनकनेोर्विहितस्य कर्मण्यसम्भवात्तवा लक्ष्यत्वगतिक्रतत्वात् लक्ष्मीसह
स्वनीयोत्रिवर्गसमृद्धिः श्रुतिशाभासडपकर्णविशारचनाविधासुचश्रीरितिश्रयितेतनिवासेश्चा लक्ष्मीशहो
कृद्धिकागौरीतिद्देधनाविजिमेत्रयः काश्यग्रहणात्त्वनिरीविना: हरिप्रियः सहलक्ष्म्याः २७ पंचजनेदत्यभेदे

लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीर्हरिप्रिया २७ शंखो लक्ष्मीपतेः पांचजन्यश्चक्रं सुदर्शनः कौ।
मोदकी गदा खड्गो नंदकः कौस्तुभो मणिः २८ ॥

भवः पंचजनादिनि पंचजन्य पंचजन्यस्तु कुरः वहिर्देवप
वत्तेनेष्यइस्पपमाख्यानातसइति तत्र एतात्स्पवातिकाभावात्पंचजनेपालालेभवइतिस्वामीपकेशाः
मनेदर्शनमस्यस्त्रोवनेसपतइतिवाभाष्यायावामिस्सप्रीतिदर्शिहस्थिभ्यासुचसदर्शनाहसेचक्रमस्नवेशार
मेपमान् नहृद्याशाइवामेनशान्तपापिभिरोपमानसदर्शनाः त्रिपावक्रयेतनामतिपानातेकौवपिप
कुपालकत्वातकाः श्यिश्रामोदकः कमोदकः विलक्रमोदकः शातिरितितिइगः नंसय्य कुमारकौलानेला
लकोपादकीतिस्वामी गदतिपवायवगदा भ्रातरिविलाखङ्गश्चामपालाप्रयेगदा पकेनंद पतिदत्वान् पो
कदयतिदेवान् पद्मलनंदको हरिश्वड्गचहर्षकेकलपालेक पकर्मश्चवक्तशतिश्रामातिकलत्रमाधेः ते

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ उच्यतेकृपाभावं च अनेन उग्रः उच समवाये क्रूरत्वमादिनादत्वात् ग्रानादेशः कपर्दोऽस्यास्तीति इनिः श्रीः शोभा कण्ठे अस्याः शि
टी॰ तिः कालः कण्ठोऽस्य कपालं बिभर्ति वामः पतिरीशानामदमितिवामात् सर्वक्रियाणामिच्छया यद्वा वामश्चासौदे
२ वश्च लोकविपरीतत्वाद्वामः यद्वा पतितो दानोपदेशाद्वास्तीति इति निषेधग्रामग्रनावश्यकविनिकम्पित्वमात्मादि
तानिषेधयति सप्तक्रुद्धेनोक्तं तत्र कर्तरि यतो संभवात् भावादेः संभवेऽपि देवेन सामानाधिकरण्यासंभवात् लोका
चारविपरीतत्वाद्वामो देवः कीदृग्यस्येति वा समाप्य वामश्रुश्रेष्ठदेवो वा नायस्येति वा महांश्चासौ देवश्चेत्यादि

25

उग्रः कपर्दी श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत् वामदे
वो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः ३२ ॥

रूपाक्षीण्यस्येति वा विविधानि शवविदेहाग्निरूपाण्यक्षीण्यस्य बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात् षच् विरूपश्चा
पि त्रिविक्रूपादृष्टिर्यस्येति वा विविधरूपाणि विविधरूपेषु वा सुरताणि दृष्टयस्येति वा त्रीणि लोचनान्यस्य त्रिषु
कालेषु लोकेषु गुणेषु वेदेषु लोचनेन तान्यस्येति वा त्रयो वेदाणां वा लोचनानि यस्मिन् ३२ प्रकाराकारमर्क १५
णः ॥ राम ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ईशितुं शीलमस्येश्वरः स्थेशभासेति वरच्। शृणाति शृ हिंसायां पोऽक्रूरः श्वाव: वर्ध हिंसायामित्यतः सर्वं गतो विश्लेषावा
वयोर्भेदात् पचाद्यच्। सर्वोऽपि। सर्वस्त्वशर्वो भगवान् शंभुः कालेनाशिव इति नाम निपातनात्। ईष्टे नन्दीलः
ताच्छील्येति चानश्। शं करोतीति मृशाधातोः संज्ञायामच्। यत् कृतेनाहि ... टइति स्वामी। तत्पुरुषे कृति बहुलमिति वा
न्। चन्द्रः शेखरोऽस्य ३० भूतानामीशः। खण्डः परशुरस्येति खण्डः परशुरस्यापि खण्डपरशुः। परशुः परमेश्वरः करोत्

ईश्वरः सर्व ईशानः शंकरश्चन्द्रशेखरः। ३० भूतेशः खण्डपरशुः गिरीशो
गिरिशो मृडः। मृत्युंजयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ३१ ॥

गिरौ लोपिनीति विश्वात्। गिरीशः गिरिराजस्याधिपत्येनास्यास्ति लोमादित्वाच्छः। स्वामी तु गिरिं शास्तु पयोगेनत:
शं करोतीति गिरीशो नेवा। गिरौ डः छन्दसि लोके तालव्यस्तु नामिवदित्याह। मृडयति मृडस्त्वचे इत्यपचला
कः। कृत्तिर्वा मृडश्च वातलाट मृत्युंजयतिसंज्ञायां मृत्युंजयनीति विवृ। चर्म कृत्तिश्चर्म वासोऽस्यापिनाको
स्यास्ति इनिः। प्रमथानामधिपः ३१ ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्र॰ टी॰ १६ यानीतिपरः पवायपवर्गगायायपः अथ धूकस्यैदेसस्यरिपुः कलंधमसपतिसपीलितानिः हेषाधजश्विहृ
मस्यवोम्रिकेशायस्मवतिभवसेवासैवधूश्रामोपवायवृ यद्रुभवस्मस्माद्धि स्ववाहूलकादृयविस्वः
मल्यक्षीन्निवाग्रस्मादेयाद्रुवोश्श्रिणीभ्रुवश्मत्रश्रिणीसाहवयाद्रुवोभीवादिकादेवनिनिशुकृटः
नत्र वाहूलकस्यागतिकागतिनादत्रेवाक्नीमायतिसंभवात् अधिकरणेल्युडेवाधकस्मसन्नादया

26

गांगाधेयाधकरिपुः कलंधंसीहृषधजः आसकेयामवाभीमः स्याणकट्ठडमापति २४ ॥

ऽसंभवात् अन्नवृभ्योस्त्रीखलनाइतिवार्तिकेकिंसाहवर्याः पगमोप्युविनः गातिस्यमत्रयासाहवः
र्याद्स्मादेशस्याग्रहणशंसगात् भीमादयोपादानेभियः श्रुवेतिभकभीमाः संवृतेसवारशेभीमप्यमपो।
इवेतिशृतिस्याणभोदृयतिरादणिल्युकचेतिरकृडमायापतिः अष्टचत्वारिंशाह्वेमाः ॥ २४ ॥ ॥ १६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कृशानौ रेतोऽस्य कृशानुरेताः अग्नौ रेतोऽस्येति वा सर्वं जानातीति ज्ञो ऽनुपसर्गे इति कः धूर्भारभूता जटिरस्य जट
झट संघाते सर्वं धारयतीति धूर्जटिः जटिर्जटेति हि रूपकोशः धूर्गंगा जटा लक्ष्येति स्वामी तत्र जटिर्यस्येति वक्र
गतिर्भवति नीलश्चासौ लोहितश्च कंठे जटासु च हरतीति पचाद्यच् हृञोऽपि हरः कंदर्पं शामित्रमिति स्मराव
हारान् स्मरहर इति हरतेरनुद्यमनेऽच भर्गस्तीति भ्रस्जी भर्जने पचाद्यच् न्यंक्वादित्वात् कुत्वम् जनोऽकामाद् घः
येनेति वा हरलक्ष्मीति चर्ज् भीषणे इति पाठे रूपम् त्रीण्यंबकानि यस्येति त्र्यंबकः स्येति वा त्र्यंबकेन नयनेन दृष्टेरिति

कृशानुरेताः सर्वज्ञो धूर्जटिर्नीललोहितः। हरः स्मरहरो भर्गस्त्र्यम्बकस्त्रिपुरान्तकः ॥ ३२ ॥

हलायुधः त्रयाणां लोकानामेवं कः पितेति वा त्रीन् वेदान् वेदेन शब्दायतेन वा त्रिविशाखे कर्मणः परां संज्ञाया
मिति कः त्रिषु लोकेषु कालेषु च ध्रुवः शाक्षो वेदलक्षणो यस्येति वा त्र्यंबकः कामकारः प्रवक्ता वा
चक्रायस्येति वा त्रातीति हा त्रिवायो भूम्यापोऽस्येति भारते त्रयाणां धातूनां गुणानां तेषामन्तकः अथवा
वेदेषु त्रिपुरस्यान्तकः इति वा त्रयाणां पुराणां समाहारः पात्रादित्वादिति शाचः तत्र नयास्तीति पचाद्यचीति

वर्तित्रिपुरीलिङ्गयोगाभावप्रसंगात् ३२ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰
टी॰
१२

इत्यत्र प्रमथ्येति मथे विलोडने पचाद्यच् प्रमथ्यन्ते मन्त्रादिना एवमेव चेति चो वा परिषद्भवः पारिष
द्गणा इत्यत्र परिषद इति पाठविभागान्गणः श्रीणाति नस्वकुटस्य श्रमादः भक्तास्त्रस्त्रैरवत्रहेनः एण नपा
रिषद्याः पार्षदा गणा इति पाठे पार्षदपार्षद्यावपि भूतानि शिवस्य पार्षदा इति संसारावर्तान् हर्षितान् चराणां मा
न पूजायां मान्यन्ते पूज्यन्ते लोकमातृत्वादिति मातरः नष्टेन दृश्यमाणादि स्तेनाणनिपानितानाति शिवप
रिपालनेन समाविशन्तीति वा ब्राह्मणाद्यन्ता ब्राह्मीति सप्तमिस्त्रियाः ब्राह्मी ज्ञाना विनिर्दिलोपः ब्राह्मी मा

27

प्रमथाः स्युः पारिषदा ब्राह्मीत्याद्यास्तु मातरः
२५ राम ॥

हेश्वरी चैन्द्री वाराही वैष्णवी तथा कौमारीत्यपि चामुण्डा चर्चिकेत्यष्टमातरः स्वरूपा इति माण्डुरिः ब्रह्मा
णाद्यास्त्विति पाठे ब्रह्माण्याम[illegible]णानि कीर्तयन्ति ब्रह्माणाद्येकमेवपदम् दिङ्मातिरिच्य ब्रह्माण्याद्याः स्वरूपा इ
ति सप्तदेवता मातरो ब्राह्मीति हलायुधः माहेश्वरी त्यपि कौमारीसमेव मातरः स्वरूपा इति पठन्ति ब्र
ह्मादिशक्तिदेवतानामैकैकम् २५ ॥ राम ॥ १२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पंचशराणोंसंपदादिन्याह्वांस्क्रिपुराज्ञापः केनस्ववेनजुबेनवा। पंशूनिंददातिसपीत्तियोगविभालकः।
कस्यजलस्यपराशूराणांनदायनीतिवादे पशेणायेनजटानाजूटो वृषः जगावेधयेकपालिपिनाकादयस्त्राणि
पानेनाकाश्लेवत्रस्य ग्रजेनत्रस्राणागम्पेन इति ग्रन्ये स्वपिरश्यनइत्तिहः ग्रजेन्छागगच्छति पत्तन्वेनश्विश्वा।
नीतिवा ग्रजेगाविस्तृश्लिशरन्वेनासिंत्रिनिगाइजगान्हेनापामितिवः ग्रज्ञांदिन्वाटाणा ग्रजेनयव।

कपर्दोस्यजटाजूटः पिनाकोजगवंधनुः ॥

मपि ग्राजगवमजस्यवा पिनाकेवेनिवा पालिनः स्याणोपेत्रगाजगवमित्यमरमालाच ग्रन्थेगाविलको
ग्रस्मानावनीमजकावमपि धत्रुस्त्वजगवेग्रगपमजकावमजीजकमिति शाह्याणांवान् ग्रजकैाविस्तः
ब्रह्माणोवानीमाकवमपिस्वपीतिग्राभोत्रपमर्गो इतिवाकः शिवधनुषोद्वे ॥ राम ॥
जे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ २

शिवयतिः शिवमस्त्यस्याः शिवो वा लिङ्गत्वेन यस्या इति वा शिवं मङ्गलं शिवा शंभुः शिवा गौरी शिवाभये निशास्वनः पुं॰
योगिन्यपि वा भवस्य स्त्री इन्द्रवरुणेति ङीषानुकौ एवं रुद्राणी शर्वाणी सर्वेषां वा मङ्गलान्यस्यां सर्वमङ्गला भूमि·
ज्ञे नपुंसके कल्याणे त्रिषु सर्वार्थरतिरेण न पर्णान्यपि स्यान पर्णानामपि त्यागात् पर्वतस्यापत्यं पार्वती तस्येदमित्य·
ण अपत्यार्थेन अपवादत्वादिः स्यात् इनो मनुष्यत्तिनद्वीषु मत्रधन्नानि वा विलाभावात् क्वचिदविषयेऽप्युत्सर्गाभिनिविशन्
इनि वा समाप्येयडुः विनगम्यतेस्नायते सापसद्भोविधिकरणा इतिङः डुड्नट्ः विवाशीयते गणशब्दैश्चात्र स्वापसर्गकः इत्येके·
टीस्त्वयेन दुर्गमस्या दुर्गा नीलिको मृगाः इति हेमचन्द्रः चण्डिते चण्डिकोपि एतुल्य चाम्बिकार्दिभ्य इति ङीषि चण्डीके·
मायनीदेवाहिस्वाकोपनयाचिलोः एवं वाम्बिका जगन्मातृत्वात् अम्बिका पार्वती मातो हनराहुस्वमातरि समदण्डः·

शिवा भवानी रुद्राणी शर्वाणी सर्वमङ्गला अपर्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चण्डिकाम्बिका ३७ विनायको विघ्नराजः
द्वैमातुरगणाधिपाः अप्येकदन्तहेरम्बलम्बोदरगजाननः ३८ कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः पार्व॰
(तीनन्दनः स्कन्दः सेनानीरग्निभूर्गुहः ३९

माणः ३२ विनयति एवं विशिष्टो नायक इति वा विघ्नते नायको नियं
लास्ये इति वा विनायकः हेरम्बेनाशो विघ्नैर्निगृह्यते विघ्नानां राजा राजाहःसखिभ्यष्टच् द्वयोर्मात्रोरपत्यं मातुरुत्संख्यासंभ
द्रपूर्वायाः इत्यणि उत्वं रपरत्वं च दुर्गा चाम्बिकाया पालितत्वात् गणस्तु एवं तया ह्लिन्या अपि एवं मन्यन्ते गङ्गा अपरस्याहुः·
मातरो जगत्स एवा रणाननया उमानुगणानाम् अमथानामधिपः एकोदन्तोऽस्य एकदन्तो मादिनेदन्तलूनात् हेरम्बेते ह्राशकोहेवा
हेस्तरणगोमा चवाति क्षिति नानार्थरत्नमालाप्रविश्व विश्वरूपवायचुनस्पृशेकृतोऽयलकृह डोसिहेरम्बेति स्वामी·
लम्बमुदरमस्य गजस्याननमस्य समुदायश्चह्याश्रवयवेपुवर्तते इनियजन्मस्तुलपायशब्दः अहो ३९ कृत्तिकानामपत्यं स्त्रीभ्यो
टक् महती सेनास्य शरेषु जन्मास्य षट् आननान्यस्य पार्वत्या नन्दनः स्कन्दति पचाद्यच् सेनानयति नियन्त्स हिंषन्ति सेनानीः स्वं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भवनं भूतिः विभूतिः विभूतिरिति कथनमष्टप्राप्तिरिति ऐश्वर्यमीश्वरस्य भावः गुणवचनेति ष्यञ् अणिमा लघिमाप्रा
प्तिः प्राकाम्यं महिमा तथा ईशिता वशिता चेव न यत्र कामावशायिता अणोर्भावो वा इमनिच् लघोर्भावः प्राप्तिर्गुल्फ
ग्रेणाङ्गुल्यादेः प्रकामस्य भावः इच्छानभिघातो महतो भावः येन ब्रह्मलोकं व्याप्य न माति ईशस्यास्तीति इनिः ईशिनो भा
वः तत्त्वं येन स्थावरा अप्याज्ञाकारिणः वशोऽस्यास्तीति इनिः वशिनो वशिता यया भूतान्यपि वशं नयति नेका
मानवशगानि यत्र अणिमादीनि कामावशायिता भावः सत्यसंकल्पता यत्र स्पर्शानिर्देशमयं कञ्चिन्मन्त्रेण प्रापयति
विषयभावस्य नामत्रयम् श्रीमहेशस्य मालती उमेति मात्रा तपसो निषिद्धत्वादुमा आकारान्तादपि टाप् यथा मिति

भूतिर्विभूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा उमा कात्यायनी गौरी काली हैमवतीश्वरी ३६ ॥ ॥

भाष्यरूपाणाम् अजादित्वाट्टाप् कतस्यापत्यं गर्गादित्वाद्यञ् संवत्सरलोहितादिकतन्ते भ्य इति ष्फः षित्वान्ङीषेवं
काली गौरी वर्णास्त्वस्याः गौरादित्वान्ङीषु एवं काली जानपदादित्वान्ङीषु वर्णास्यादित्येतत् या काला उमा कात्या
यनी दुर्गा काली हैमवतीश्वरी काला कालञ्जरी गौरीति वा चस्पतिः हिमवतोऽपत्यं तस्यापत्यमित्यण् हैमवती भया
त्वगन्नीया: श्रेनवचोमयोः इष्टं इषणं ष्वयं स्यशाभासेनिवरचूडाप्रवीणपिवनारचेति ङीषु ईश्वरी ईश्वरीति यद्दा य
क्षे ते यशस्वामी यशोनामाग्रकर्मणा वररूढं चोपधायादित्वात् ङीषु ईश्वरः शंकरे पीशतस्य पत्नीमीश्वरेतिवा पालितः ३६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ १८

वृद्धेभ्यः श्रोतानि श्रवांसि यस्य वृद्धश्रवाः सीरं स्यनि वा णास्तश्लेषे वाहुलकादीरन् सुष्ठु नासीरं सेना यस्य वेना सीरा अग्रे सरा-
वायस्य हि देवः श्रुतयोऽपस्य पूज्यत्वात् कत्वात् तालव्यादिरपि शुनाशीरः शीतशिवशब्दो इति तालव्यादावूष्मविवेकः शुनो वा-
युः शीरः सूर्य इत्यावस्यातस्य शरिराय विश्व ने षामपीति दीर्घः इति सुमयाहितालव्योऽपि पुरु बहु यथा तथा हूतं माह्वानं यस्य पुर-
यति हन्तीति नामस्येति वा पुरो रूपाणि दारयति पुरः सर्वं पोदेशिसहा इति खच्वा वायम पुरंदरो वेति निपातितः ४१ जयः
नितिजित्ये शीलभवे वा ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुः जिष्णुर्नवासिसंत्तेन निबन्धे वाच्यवत् लेखर्षभः सप्तमीति योगविभागा-
त्समासः लेखवृषभ इवेति वा उपमितं व्याघ्रेति समासः शक्नोति शक्रः शको स्फायितञ्चीत्यादिना रक् शक्रः शतान् देवा-
नेकः शतानि मन्यवो यागा यस्य शतं मन्यवः क्रोधा यस्येति वा शतेन मन्यवो दैन्या यस्येति वा शक्तिः दिवि प्राजितत्वात्
वृद्धश्रवाः सुनासीरः पुरुहूतः पुरंदरः ४१ जिष्णुर्लेखर्षभः शक्रः शतमन्युर्दिवस्पतिः सुत्रामा गोत्रभिद्वज्री वास-
वो वृत्रहा वृषा ४२
वः पतिः तत्पुरुषे कृति लोप वहुलगृहणादेव कुत्पयमलगितितिस्कटः तत्र पातेडतिरिस्तु णारि-
स्त्रस्य सुत्रामा सन्वानवरतनतत्त्वः पातिपुत्रेतिसत्वविपाककामर्ण्योल्लाकवेदस्याधारेणाहृकरमात्रीवरस्यायेनाल्लु कुत्वाणि
नःरूपकादिवात्मः पत्वषष्ठ्यापतिपुत्रेतिसत्वमितिशकटेनानां तेत्र तन्त्रङ्कदोधिकारात् हस्तनुज्ञायते सैर पालने गतो
मतिन् सुत्रादिस्युपसर्गोभयप्रयोगेन सुत्रामादीर्घोदिरपि पतेनामेषामपीति दीर्घत्वे सुत्रामीति वदन् सकटः गृत्सन्तः गो-
त्रान्गिरीन् भिनत्ति सत्सूद्दिषेतिभिदेविकप्वज्रोऽस्यास्तीति तथा इति वसवो देवा वसूनि रत्नान्यस्य वा सन्ति ज्योत्स्नादित्वाद- १८
णा वसोरपत्यमिति वा बागोतिगं धनयो कः वृत्रं हतवान् ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् वर्षति वृषसेवनेकनिञ्वृहवीमिकतिन् वृ-
षा वा सेव वृषभेन तोषा इति ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

बहुलानां कृत्तिकानामपत्यं स्त्री श्रोतः कृत्तिकानां अपत्यमिति विग्रहे ...शाखा ... यामोपचारात् विशाखः ... विशाखे ...
... इति ... श्रीविशाखा ... इति ... लिङ्ग ... लोमपूरोवाहनं ... षण्मातृणामपत्यं षाण्मातुरः ...
... शक्तिधरः कुमारः ... इति ... कुमारः ... इति ... कौमारपुत्रः ...
वायवः ... कुमार इति स्वामिनोऽर्कः ... शक्तिः ... इति ... महः ...
... महासेनः ... इति ... क्रौञ्चं ... पर्वतं ...
... क्रौञ्चं ... क्रौञ्चदारणोऽपि ... कार्तिकेयस्य षट् ...
इति ... इति ... इति ...

बाहुलेयस्तारकजिद्विशाखः शिखिवाहनः षाण्मातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौञ्चदारणः ६ इन्द्रो मरुत्वान्मघ
... वा विडौजाः पाकशासनः ॥
... इति ... मघवा बहुलमिति ... मघवानि ...
... इति ... सम्भवात् ...
... मघवा बहुलमिति बहुलग्रहणात् ... इति ...
... मघवा ... मघवानिति ... भाष्यवार्ति
... मघवानिति ... मघवान् ... मघवन् ...
... वार्तिक ... मघवान् ...
... वार्तिक ... मघवानिति ... इति ... विडौजाः ... इति ...

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ०
टी०
२४

पुलोम्नोऽपत्ये स्त्रीजा नाविनिट: अतएव पौलोमीत्यपि नामस्यापमभिष्यणोत्रत्वेन ज्ञातित्वात् ङीशूद्राचेति शचव्यत्कार्यो वाचिन्द्रश्च
कृदिकारादिति ङीषुस्यादिन्द्राणी शर्वाणीचारु धाराम हेन्द्राणीशक्राणीज्ञयवादिनीति ङीषुस्यादिन्द्राणी शर्वाणीचारु
धारामहेन्द्राणीशक्राणीज्ञयवादिनीतिरभसः शक्रगणोतिस्थानयतिजीवयतीतिवाशक्राणीसवैदिकेषु सचनेयचसमा
वाप इन् सर्विदंत्यादिरपि इन्द्रस्यस्त्री इन्द्रवरुणानिङीषाद्वकोपत अतुकिकनेऽमेटीयाकारमतुकेशाक्लितन्नतायपत्तिय
नोविहितकृतेनान्यत्रापिभवतितेनकौपोपीमादिसिद्धंभवतीतिधातुपारायणम् अतएव शक्राणीतिमुकुटश्चूतनअत्र।
९०
किञ्चतेनगेनेगुणाइतिपरञ्चपश्चसंगात् तत्वकारोच्चारणसामर्थ्यादीर्घोभविष्यति अत्रयाहितकमेवकूपादिनिचेन्न

पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरी त्वमरावती हय उच्चैःश्रवाः सूतो मातलिर्नन्दनं वनम् ४५ ॥ राम ॥

अत्लोपोन इत्यस्य वाधेन चरितार्थत्वात् यत्तुनेइतिवदादेशाकर्तेव्यआगमलिंगककारोच्चारणसामर्थ्यादेवाल्लोपान
भविष्यतीतिचेन्न पार्वशाङ्केककारस्यचारितार्थ्यात् नहितवेलोपोस्तिनसंयोगादितिनिषेधात् तस्मात्ककारोकारस्या
सामर्थ्यविरहेपूरञ्चपधनाद्दीर्घोच्चारणमावश्यकश्पोयानिर्वाहस्तुकएव डीपीडपुन्याः अमरासंसस्यासतपुभतो
वहवोनजिरादीनामितिदीर्घः एक उच्चैःश्रवसीयस्याउच्चैः श्रवणोतीतिवा अस्तु उच्चैर्महान्तःश्रवाः श्रवणा यस्येतिवा ए
के मतलातिग्रनेतानुपेतिकः मतलस्यापत्यमत इञ् एक नंदयति इन्दादिसम्बद्धो स्युः अयनंदन इन्द्रोद्यानं नंदन २५
स्त्र नननेपहर्षकारिणि इतिहैमः एक ४५ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

विसोर्म्हहद्वेत्रस्यपतिरधिष्ठातावासोष्पतिर्गृह्मेपाक्कुवैतिनिपातनेोस्त्युक्षन्ववेमेके३णः परत्वात्कस्मादिषुचेतिष
त्वे यत्वमुकूटःषष्ठाः पतिपुत्रेतिसत्वा३णः परत्वानमुहे३मत्र३ति तत्र तत्रच्छेदोधिकारान् अपदांतस्याधिकारानस्त्वा
णेपतिः वलस्याम्नरस्याराति शाचाः पतिः जंभमस्तेभेतुशीलमस्यमुच्यजानाणिनिः हरिर्हयावस्यत्वक्केशवालरो
माणिस्तवर्णाभानिपृष्णत हरिः स्वर्णानोख्यलपीतकोशपमपुभश्तिशालिहोत्रं स्वः स्वर्गराजतेस्वष्टदेवष्टस्वनघ
नेनवाआराजनेवा सत्विनिक्विप् रोरीतिलोपर्लोपइतिदीर्घः जातः नमुचतिमुल मोदणोगुपपांत्कि रितीन् नञा
एन यादितिनञ्प्रकृत्या नमुचेर्नमस्यसूदनः सूदत्तरणेनयादित्वाल्युः ५२ मेघेदयतिकादिद्याद्वलेरादेष्ठवाच्यवेन
नेवस्युः र्ःत्वनडश्ड्रष्टवाच्यवनमस्यउः महाच्यवनोस्वनिरस्येतिवा त्रातोतिनरःअरत्नरणे इगुपधेतिकः तरोवेगवे
वासोष्पतिः सुरपतिर्वलारातिः शचीपतिः जंभभेदीहरिहयः स्वाराणनमुचिसूदनः ५३ मेघेदनोरस्था
वनस्तुराषाण्मेघवाहनः आखंडलः सहस्राक्षऋभुक्षास्तस्यतुप्रिया ५४ ॥ तेसाहयत्यभिभवतिषुषः प्र
सहनेरतिसत्रे३प्रसहनमभिभवइतिसते णेनानाम्सहेः क्विपसहेसाढः सइतिषत्वेञ्नेपामपीतिपूर्वपदस्पदी
र्घः आह अस्त्रेषावानहि३नि३षीतिवादीर्घः एकदेशविकृतस्यानन्यमानदीर्घेविधावितिकल्पनिवासानिवत्वेनि
षधानक्विपनत्वानणायानयनत्वेसहिनइतिविगृह्यच्छेदसिसहइतिषीरीति स्वामी तत्रच्छेदसस्यलोकेप्रयागा
गात्वयदिपिनहिश्ति हृषीनिश्चवपदस्यदीर्घइत्युक्तनदपिनक्वेनेष्टुनह्यादिषुप्पश्हतणेवेः स्यापन्नासस्यापाद्य
त्वान् पतेननरेवेणावेतेसहतद्मतिवानरस्त्वरितः सनुपरवलानिसहतइतिवेतिविगृह्यच्छेदसिसहइतिणिर्वास्तुपत्व
स्यतत्वमुक्तटोपिप्रमुक्तः मेघावाहनमस्यमेघावाहयतीतिवाल्युः आखंडयति गोत्रभिदनेदृषः दिम्पुः कलचसहस्रा
मक्षीण्यस्यवहुव्रीहौसकृष्यक्षाणिरितिषचऋभवः क्षियन्त्यत्रेतिपनिवासंगत्याः उः ऋभुतः स्वर्गवज्रपाणिरिति विश्वः सोस्यास्तीतिऋक्षवाः रविः प

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ १॰

शतकोटयो धारा अस्य स्वरति शब्दायते पयोः स्वरुर्हि ह्रीषु: शोभनाः शब्दा विधाराः अस्येति सोलो विशालप्रभाः शतधारौ वज्रे न संविनष्ट
याह स्वरुरेवन् शंसुशमस्यास्ति शं त्यादिति वा केशं धामिति वः पदद्वयं पिदनोः स्वः शवसंवधने चुरादिः शवयति सवमा
याह स्वरेवन् शस्त्रमस्यास्ति ऽभेद्यत्वादिति वा केशं स्यामिति च: पदद्वयं पिदस्य सु: शवसं वधने चुरादि: शवयति स्वधा
निपातनीति विग्रहे नपूर्वात् द्वितीयः संवयन विग्रहे इत्यादिरपि तालव्या अपि दम्या सुसवन्तकरणा सवलक्षणविवेकः
दम्भ्रोधने अस्तन् दभस्तिरोधने अलि समर्थः अलं भूषणपर्याप्ति वारणेषु इन् दम्भेनि विदइति दम्भ भने भ्रणादिक
श्रोलिरिति वा अस्यानि अपने न नेनेति वा अतिस्वस्पधस्य विहृष्यानि इह वज्राणानि रितिसक्ते दिन स पिवो ध्वं वज्राशनि।
श्रोलिरिति वा अस्यानि अपनेनेनेति वा अतिस्पर्धस्य विहृष्यानि इह वज्रा शनिरिति समुदितं सवि वोध्यं वज्राशनि।
विद्वेतत्रिमिति त्रिकाण्डशेषात् अथ वज्राशनिर्द्वयोरिति नाममालिधानाच्च दशवज्रस्य ५॥ वोधिप्यामनेनकरणात्स्यु द्

शतकोटि: स्वरुः शंबो दंभोलिरशनिर्द्वयो ५॥ व्योमयानं विमानोऽस्त्री नारदाद्याः सुरर्षयः ॥

व्योमयानिक्रम

ल्युट्ट्रतिकर्तरि ल्युड्ःनिवा विशिष्टं मानं पस्मेनेनं पुंसि संज्ञायामिति करणे घः इति निपुक्त दः नत्रप रत्वात् ल्युट्टप्रस्मा
त् यत्नकरणाधिकरणयोर्विहितः विशेषणमान्यस्मिन्निति वा अधिकरणे ल्युट् विगतमानं मुपमा: स्येति वा विमा
नो व्योमयानं च सप्तभूमिगृहे पि च घोटके यानमात्रे च पुन्नपुंसकयोर्मतः इदेवरयस्य नरस्य पर्थं नराच्चेति वक्तव्यमित्य
ण् नारं ददाति अतोऽनुपतिकः यद्वा नारं पानीयं पितृभ्यः तेनान् पितृभ्यः सदा भवान् ददाति नेन तेन नाम नारद इति भविष्यती
त्यागमः नारं नरसमूहं द्यति कलहेनेति वा त्रयिदं नारमत्तानं न द्यति ज्ञानोपदेशेनेति वा दोषव्वलं नैकः आधनतं
वदुभरतपर्वतदेवलादयः सराश्चेते ऋष्यादिषत्वात् सरस्वपश्च षष्ठीसमासो वा पके ॥ ॥ ॥ ॥

९१ २

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वैजयंत्यः पताकाः सैन्यस्याग्रे या आयत् वैजयन्तो नाम हेन्द्रस्य ध्वजप्रासादयोः प्रमानत् वैजयंती पताका यामयंती पादयस्मिन् यातोरेद्र
गृहस्येकं जयति त्वमूवहीत्यादिना कञ्चुकोऽतः पाकशासनस्यापत्यं पुत्रः जयन्तः इन्द्रपुत्रस्य ह इरा उदकानि सन्त्यस्मिन्निति मत्तप्र
इरावत्यां वा भवः तत्र भवः स्त्यणा प्रभ्रमे यत्लदान्मकोमातंगः शाकपार्थिवादिः अभ्रे आकाशे मच्चवा विद्यमानो मातंग इति
वा इरया उदकेन वणतीति वण शब्दे पचाद्यच् इरावणः ततः प्रज्ञाद्यण् इरा सरावणास्सदके यस्मिन् इवं पदादिति णत्वं इ
रावणो भवः तत्र भवस्त्यण् स्वामीतु इरावणो भवः तत्र भवस्त्यण् विभाषौषधीत्यादिना णत्वमिति तत्र ऐरावतस्त्वस्या
पि अभ्रमेघं अश्नुते विमाति नश्यन्तीति वा ह्रादस्यवशं ह्रादश्रवणे शाकेश्रावणे कर्मनि ह्रादस्यास्तीति वा इनिःवज्रतिवज्र

स्यात्प्रसादो वैजयंतो जयंतः पाकशासनिः । ऐरावतोऽभ्रमातंगैरावणाभ्रमुवल्लभाः ४९ ह्रादिनी वज्रमस्त्री
स्यात्कुलिशं भिदुरं पविः ॥ राम ॥

गतो अनेनेति वज्रान् प्रस्त्रीत्यादिना पुंस्त्वे तं राभ्यामन्वेतिसंनिधानाविशेषात् अस्त्रियौ वज्रकुलिशाविति संसाव
न्वज्रोऽस्त्रीति वस्त्रमाणत्वेप्येवानुवादः कुलिहस्ताभ्रजादलदीति त्रिकाण्डशेषः कुलाशेन प्रभ्यापीडितिः कुलिन प
र्वतान् श्यतीति वा शाननुकरणे याजेतायुपसर्गे इति काकुलिन मीषहा लिशति लिशा अल्पीभावे इगुपधेति कः कुलिशो
नस्त्रियां शाकोदंभोलौ नाकपानेर भिनत्ति विदिभिदिच्छिदेः कुरच् यत्तकर्मकर्तरि चाप्यमिष्यत इयत्र चकारः कर्तरीत्य
नुकर्षणार्थस्तेनाकर्मकर्तरि भवतीति वामनः इति मुकुटेनोक्तं तत्र भाष्येः स्यापंस्यादर्शनात् निःफलत्वाच्च भिद
स्मिति पाठे तर्कमिमदीत्यादिना किरच् पुनातिप्रवड्ः ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ सम्यक्तनतोतिशुष्यागाञ्चलनीतिसत्रेतनोनकपसंख्यानाम्नः सम्यक्तनत्रेनेशुष्यागणपक्षित्रिमधिकरणोहलश्चेतिच
टी॰ ज्वाकलः संकल्पितोर्थःतस्यहेतुःजमजनकभावसंबंधषष्ठीवदयतिचादित्याद्यादेनोणपतः सुःहरेसुदनःहरिवदनः
२१ मस्त्रीस्याविदृश्यानामहीरुहे नपुंसकनगाशीर्षेत्यात्काकुकमयाणपिचानादेवहृतामामेकैकं ४॰ सनत्नित्कुमा
रः सनातकुमारोपियद्धाहंसगाडहिए सनदितिवस्त्रपर्यायस्मसःतस्यकुमारोयमदमादि विधानरपुसं ग्रावेधस
हिताशरोरत्वात्स्ववैद्यपर्यायमत्रियोकयनेदेवस्यपुत्रस्यसःस्वर्गस्यवैद्यौ अश्विन्यासनोनद्यासंसयपात्वावस्थो
२२ नेयसस्योनयसस्योनश्रातनपादितिनज्ञःश्रकृतिभावःप्रशस्ताग्रस्याःसतिपयोःइतियद्धा अश्विन्यांजातोसंधिवलो
सनातनःकस्त्वधूःस्वप्नसिवाहरिवदनं ५० सनत्कुमारोवैधात्रःस्वर्वैद्यावश्विनीसुतौ नासत्यावश्विनौ
दस्रावाश्विनेयौचताबुभौ ५१ स्त्रियांबहुष्वप्सरसःस्वर्वेश्याउर्वशीमुखाः ॥ ॥
नयोणनत्तेभ्यावहुलमितित्वकित्वकिहितल्कीतिडीयोत्कत्तु श्राल्लिजनकत्वेनयोवांइत्तदस्पनःतिपनोगे।
गान्दसेउपत्यैस्फापिनचीतिरकृश्विन्याग्रपसेसौम्यादकृताउभाविनिहित्वाविहत्वादेकवचनाभावाइतिस्वामी
पंचप्रयोवादः देथातस्यामज्ञायेतानामसतोदसत्यवचेतिमार्कंडेयात्नासत्याविनिचकवाचकस्याभयोःप्रयोगोगात्मःस्वर
प्रिनो॰ ५१ अप्सु॰ सरंतिसरंतिस्त्रनवहु त्रितिप्रायोवादः अनविवेतिसत्रेग्रप्स्वराइतिभाष्यप्रयोगात्स्त्रियांवहुष्वप्सरसः
स्यादेकत्वेःस्यात्अपीतिशाहलिवाचग्रप्सरसभयाणाहवहूपमितिसकुटोकविंसग्रप्सरःशाहस्वयानतानुक्तःस्वर्गस्य
वेश्याउर्वशीमहनोःकृतत्वात्सोतिवशीकरोतीतियावतकम्भाणमा संज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वान्नवृद्धिः मूलविभुजा २१
दिलाकोवाउरग्रप्सरानीतिवासत्वशाहेनायर्थेनारभामेनचाह्नताचौनितोत्तमादीनाग्रहणं एकेउर्वशयादिः ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शोभनोधर्मोस्याथर्मादिति च केवलात् शत्रुव्यामिति पदेशप् अने। बहुव्रीहौ निर्दिष्टसहभांमस्यास भावेजेति निपा॥
तनाद्द्रः देवानांसभामाश्रस्थानम्सहहे। पीयते पीयतेसोऽज्ञापानः पीयेत्र् सन्बहुलवचनात् पदेगुणः स्यात् पृषञ्च॥
पीयूषेचनदीरम्वेलोपि चनिहारावलीपीयूषेस शदिवसावधिदीरेत पास्तेमृत्रियतेः नेननतनिस्दरः मांकिंचुतितन्
अमृतेयज्ञशेषेस्यात् पीयूषेसलिलेहुनेत्रूपाचितेनथ्मात्तचनाथन्वन्तरिदेवया सवेनपीयते पेदपानेयातमोप॥
सर्गइतिकर्मण्यड्. यत्तत्रुहिः पीकारकादिकारोलिङ्गत इति मुकुटः नदाकारविहङ्गादिनीयभावग्रहणस्यकार
कादिकारनिष्ठत्यर्थत्वादिनिहतत्रपिस्वरूपासिद्धः अभिप्रविवेभावप्रसंयोगः नेत्रवचनात् यदपिसत्रदानिश्चला
तिशरीरमितिपचायजेनेताष्टपूर्वति नदीपनतिस्पवादेतरंगत्वास्त्रिकादेशग्रदनत्वाभावनयदावेयोगात् एकाशस्य

स्यात्स्थधर्मा देवसभापीयूषममृतेसुधा ४८ मंदाकिनीवियद्गंगास्वर्णदीसुरदीर्घिका मेरुःसुमेरुर्हेमा
द्रीरत्नसानुःसुरालयः ४९ पंचैतेदेवतरवोमंदारःपारिजातकः ॥ पूर्वोत्रत्वेनग्रहणात्सस्यालोपञ्चसर्ग॥

चस्थानस्थोपसर्गइतिकृत्यपोवक्रमुच्चितः अोगणस्तस्य ४८ मंदमाकिनेशीलमस्याः अकर्कुटिलागगतेस्ययी
तिणिनिः वियतिवियत्तोवागंगास्वः स्वर्गस्यनदीसर्वेपदाक्तेपामिति सुराणांदीर्घिकेवा चत्वारिदेवगंगाया
मिनोतिडःसुखत्वाज्योतीषिडमिजनेत्रलपणोमियोय्याहः मायोहरिश्चंन्दुतिमुकुटः नेत्र उत्वलदमादावस्मसत्रुसात्रपल॥
क्षेः सुमेरुरितिउपसर्गोनरत्विष्ठत्वर्थमुक्तहेम्नोद्रिः रत्नानिसानावस्य सुराणामालयाः पंचमेरुः ५५ मंदतेमोदयति।
मंदिरमितिभरंमदः स्वप्नकातिगतिषुअगिमदिमंदिभ्यआरन्मंदाश्रारायायाश्रस्यसरलत्वादितिवापारिणाहेतेतिजनः
स्यांच्छकवर्धतपारिजातोजन्मत्वेनास्यास्तिअर्शआद्यच्पारिजातः समुद्रः तत्रभवत्वात्पारिजातइतिमुकुटः नेत्र हे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰
टी॰
२२

अगति ऊर्ध्वं गच्छति अंगेर्नलोपश्चेति निर्नलोपश्च विश्वानरो ग्रसनो संज्ञायामिति विश्वस्य दीर्घः विश्वनरस्याप
त्यमृष्यन्धविदादित्वादण् वह्नेरपत्यं जनो ऋषित्वं कु विश्वानरा इति मुकुटः तत्र विश्वे वैश्वानरा इत्यत्र ह्लौकाः इ
शानात् वैश्वानराय मीढुषे घीद्यादावेतादानदर्शनाच्च ऋषिभ्यो गोत्रापत्ये ज्ञो विहितत्वेनानन्तरापत्ये एष्टकाभावा
च्चपत्येनविदादित्वादञिति वस्तु त्वामपि श्रुतमुक्तः वहति हव्यं वह्निः वहिश्रिश्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्यो नित् इति निः नित्वीगति
र्जनकाम्मसनखादनेषु कर्मणि क्तिन् वीतिर्भक्षो होत्रा यस्यादि ह्यते होत्रं धनं हृत्यादनयोः कृपामेति उत् वीतिर
ग्निहोत्रं हवनं यस्येति वा धनं जयति संज्ञायां भृतृ इति खच् कृपीटं जलं योनिः कृपीटमुदरं जले इति त्वको

23

अग्निर्वैश्वानरो वह्निर्वीतिहोत्रो धनञ्जयः। कृपी
टयोनिर्ज्वलनो जातवेदास्तनूनपात् ॥ ५२ ॥

शात् अग्रेरायद्गिश्कृतेः कृपीटं कयोनिरस्येति वा अर्शआद्यच् ज्वलनः ज्वलमितिसूत्रः ज्वलति ज्वचक्रम्येति युच् विद्य
ते लभ्यते विद्लृ लाभे असुन् जातं वेदो धनं यस्मात् जाते जाते विद्यते वा विद सत्तायां जातं वेत्तीति इयते वा विद चेतनादौ
असुन् तनुं शरीरं न पातयति नभ्राण्नपादिति निपातिता तनूनपातो तनूनपात मध्यस्थनिर्णेतरि इति संज्ञः तनूस्त्वा
स्वरूपं न पाति न रक्षति आशुविनाशित्वात् इति तनूनपात् शत्रुनः उणादिष्वामिति तुमि तनूनपातो तनूनपात इति वा। २३
तन्वा ऊनेऽकृशायानि तनूनपच्छृतादि तरति अहेःनत्ने इति विट् तनूनपादौ तनूनपाद इति वा ॥ ५२ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रह्णस्यतिपदे ग्राता तिन्यस्य शाप्रेः पासिहाहान् ग्राः स्वगीतस्याप्राप्तेर्हूहून् इत्यादियत्र ग्रातो पालोरिति योगविभागाः हाकारलोपइति सुकुटेनोक्तं नत्वित्थं सति णिनिङ्पस्यायोगविभागेन निर्वाहस्योविद्यमानत्वात् ग्रश्यक्तस्यनेन साधनास्या नुचितत्वात् हाहाइति शास्त्रकव्यजनकशाह्नजहातिग्रा हाहाकृत्यागे विचूशास्तिहाहूः हूइतिह्वयतिह्वेञः क्विप्पूर्वविस्पीतिसे प्रसारणोहलइति दीर्घः बाहुलकादसम्यपेतत्त्वमस्त्राया तत्श्च पर्वहूशस्यपहहू हापिवोधहाहाः सानोपि गंधर्वा वीति।

हाहा हूहूश्चैवमाद्या गंधर्वास्त्रिदिवौकसां ॥ ५२ ॥ ॥

हाहा सौरितिं संसाराबनीत् गंधर्वा हाहाहसिप्राक्तरितिरत्नकोशाच्च भोजस्त हूहा हूहूरशब्दयोरव्ययत्वमाह हाहाइत्या दिहूस्वः हूहूरत्नु मयहूस्वश्च हूसो हहहाहूहूचवेहोद्भूषणास्वाश्चनेवहूरितिशद्वाणावात् गीतमाधुर्य्यसंपन्नौविख्या तौ चहहाहूहूइति मासोनेस्तु गंधर्वसारमनवीति श्रुवंगतोकर्मणाणाणशकंधादिप्रत्ताणाणिादीर्घादिरप्ययपुष्पिगाथा वेदिव्यगायनगावेत इति शद्वाणावात् ग्रायेनतंवहूविख्यावसवित्ररथादीनोगरहादेवगायकानामेकम् ५२ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ हिरण्यं रेतोस्य सोन्तः हिरण्यरेताः स्वस्यादिवान्तः हविर्भुजोः हुतं भुंक्ते क्विप् जोनन्तः दहनिल्युः हव्यं वाहयति एयन्ताद्ध्वे
टी॰ ल्युः यत्तु स्वामी हव्यं वाहयतीति विगृह्य हव्यवाहीषपुरीष्येषु ग्रसुट् इत्याह तन्न उदाहृतपादस्यानुपलम्भात् कव्यपुरीष
२३ पुरीष्येषु ञ्युटिति पादस्योपलम्भात् वहश्चेति त्रयन्ते एयन्तादसम्भवाच्च सप्तार्चिषि वाहयतीति विगृह्य हवोऽन्तः पादसि निवहश्च
इत्याह तदपि न स्वरदस्कादसत्त्वात् वहश्चेत्यत्र त्रयन्ते एयन्तादसम्भवाच्च ५५ सप्तार्चिषो यस्य काली कराली मनोजवा सुलो
हिता सुधूम्रवर्णा स्फुलिङ्गिनी विश्वदामाख्याः सप्त वह्नेर्जिह्वाः दमु उपशमे अन्तर्भावितण्यर्थाद्दमेरुनसू दाम्यति दमुनाः
दमुनसो दीर्घस्य पाठोपि दमूनाः दमुनाः प्राचीनबर्हिः शुचिर्विबर्हिषाविति नामनिधानात् शोचयति इन्देरिः किदिति विपाति

२४

हिरण्यरेता हुतभुग्दहनो हव्यवाहनः ५५ सप्तार्चिर्दमुनाः शुक्रश्चित्रभानुर्विभावसुः शुचिरप्पित्तं
मौर्वस्तु वाडवो वडवानलः ५६ ॥ ॥

ताश्च शुक्रो रेतोस्यास्तीति वा शुर्दीप्याषाय शुक्लवर्णत्वादिति वा रलयोरेकत्वं चित्रा भानवोस्य ऋज्राद्रिः विभा प्रभा वसु
धनं यस्य शुचिः पवित्रं करोति शोचयति तत् करोतीति एयन्ताद्चेरः यद्वा शोचति निरुचान्तर्भावितण्यर्थाद्रुचेरिगुपधादिनो
न् अप्पितमिव दाहकत्वात् चत्तस्त्रिशादग्रेऽयं वै समनेरपनं विदायजनवह्लेयजन्मो श्रुतिलक्षिडवां इति मुकुटः त
त्र अस्ति न तापयते ऽस्मिन्नंभवान् तस्माद्वृष्णा वडवायामभवाद्नलः आधाराधेयभाव एव सम्बन्धत्वेन षष्ठ्यर्थः और्वा । २५
वाडवाग्नेः ५६ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रहीत ग्रहिर्हदो ग्रहेर्नेलोपश्चेतिरसप्रलिङ्गेणापवर्हिःपुक्तो ग्रहद्भावितिनिमरमालाप्रस्कोरेपादातश्रुष्मात्त्वनपा
दितिशद्यांणावान् वर्हिः शुष्केतिव्यस्तसमस्तनामेतिकश्चित् नचसमस्तपदेवर्हिः कृपाः शुष्मवलमस्येतिविग्रहः
वर्हिष्मानः वर्हिरिंदनः शुष्केतिनान्तः शुष्मिमम् शुष्कमनेनेतिशुष्माशुष्कशेषशेणाशुष्मेस्यापीतिमनिन् सत्तापूर्वकः
लाज्ञगणाः शुष्मितिजलेशुष्केरनर्भाविनाणपर्थादविशिविशुध्यिभ्यः किंदितिमानिशमयपुष्को दंनोपिकृलोधूमावत्मा
स्येनोनःशाचीर्षिज्वालाः केशाइवास्यनिसमासेत्तनरपदस्यस्येतिषत्वे उषः प्रभातोसंध्यापामितिविश्वः उषाःसे
यापाउष्यनेप्रकाशाते इगुपधत्वात्कः ग्रहरादीनापत्यादिष्ववोरफः सचव्यवस्थितविभाषापारहतिनमग्राश्रयमा
वर्हिःशुष्माकृत्स्नवर्त्मापीपोचिषेकेशाउषर्बुधः ग्राश्रयाशीग्रहद्भानुःकृपानुपावकोनलः पथ रोहिताश्वो
वारमण्वानिकेमरण्या ग्राश्रयाशइतिपाठानरेग्राशेरनेउ वायुसखःशिवोवानाम्भस्तदीणि ॥ ॥
प्रायःपञ्चतमश्नाति ग्रहनोभनेवास्येतिकृशानन्तूकरोतिणोकृष्णस्यति कृतनेमजेतिमातुक् पुनातिपूनपवने पः
वृल् अनिमेनेनसप्तादिवान्कलत्वपुत्रनलावसमेदनग्रो पथ लोहितास्त्रश्वायस्यकृणाल्लसितानस्वानक्तवरः कृशु
दीपमानहुताशनः किंसुकाभानवापूर्वशुद्धत्वान्मन्यणोदितिशालिहाज्ञानरोहिताश्वगा स्वावाहनमस्येतिवा वायाःस
खाराजाहेःसाविम्पष्टचवायुःसखास्येतिवाश्रसिन्नुपदेटजभावादनःसाविरपनरःपिलासंनस्पामतपूर्वाशाशुमि
कृतिग्राः पूर्वानशुष्मनःसृत्तानग्राइशुषःसनस्तुदसीतेनिःकोदसानामपिकविराषायाश्रयाणः श्रथंगुकिनरितित्वा
पकान् ग्राश्रयशीवग्राश्रवीहिवा सुतरणानि त्ता गाहिसापा इत्युश्यंति सूज्ञायमवाप ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ का॰ १ २४

कलयत्यायुः कल संख्याने पचाद्यच् तिनानुप्रत्ययाणाद्विमुक्तः नत्र कलेर्मित्वाभावात् प्रत्ययाणिति रूपद्वयप्रसं-
गाच्च एतेन स्वामिविप्रयासः तस्मात्कालेयतीति विग्रहः उचितः कालवर्णत्वाद्वा दंडस्य धरः श्राद्धस्य देवः श्रद्धाया
ण्यात् पितृपतित्वाद्विवस्वतोऽपत्यं तस्यापत्यमित्यण् अन्तं करोतीति तत्करोतीति णिच् ण्वुल् यमस्य चतुर्दश
र्दशसमुचितः रक्षःपालने अस्मात् प्रत्ययाणि राक्षसा स्वार्थिकाः प्रकृतितो लिंगवचनान्यतिवर्तन्ते पीनिपुंस्त्वं कौणपस्ववा
भवत्यिनि शीलमस्य शीलमित्यण् कौणपान् अतीति कः कौणपस्य निकेतनं कौणपः नस्पर्शी मांसं क्रव्या मांस

कालोदण्डधरः श्राद्धदेवो वैवस्वतोऽन्तकः । राक्षसः कौणपः क्रव्यात्क्रव्यादोऽस्रप आशिरः ५९ ॥

आशिरो रक्षपः कौणपः क्रव्यादोऽस्रप इति शेषावली: ५९ ॥

मांसमत्ति क्रव्ये चेति विट् अदोऽनन्ने इत्येवे-
सिद्धः गणबाधनार्थमिदं तेन आममांसभक्षकः क्रव्यादः इति न वाच्यं क्रव्येति निर्देशान्न देवपुनर्विग्रहः क्रव्यं पक्वं च भक्षि-
इति क्रव्यादा क्रव्यं पक्वमांसं दग्धोदरादित्वात् कर्मण्यणिति क्रव्यादः शिखा शिलाशिशिराणि ह्रस्वादिकर्माणि एव
न क्रव्यादाममांसभुक् क्रव्यादः केनापि क्रव्यं पक्वमांसमश्नाति तस्मात् योगाद्दंशस्य वस्थितत्वेऽपि मांसादग्ध्यासा
मांसेन प्रयोगः असृक् रक्तं पिबतीति आतोऽनुपसर्गे कः नन्वसृक्पिबतेस्मात् शीघ्रमिति वचनात् दंष्ट्रावान् नभ्रूपवर्जिको-
आत्मा आशयः पचाद्यच् तालव्यशकारवान् आश्रयाणि अहिंसायामप्यवाच्य आशिर इति पाठे नभ्रूणशिराणि किंच २५

वह्निरिति शायोवादः हेतिस्यादायुधज्वालासूर्यतेजःसुयोषितोनिदर्शनात् ज्वलतिज्वलितिकसेनत्र्याणः स्त्रियांटाप् कीलवधीकीलतिरुद्रपधेतिकः स्त्रियांटाप् शुचंतेशुचं वृज्ञायां शुचिशुचिवस्पिच्छादिच्छुरिंभ्यइसिः शुचिः संतनः इनि स्विदनोपिशु मर्शांत्ते न शुचंयइतिक्तनेः स्त्रियामित्यविश्रादिभिः संवध्नेनन शार्चिषोज्वालाभासानंत्र स्पचिरितिक्कीवत्वा मपिवस्पति हिनोतिहृतिवागतौ ऊंनिशूनौसादिनाक्तिन्नोनिपातितः शेतसौड़ः किङ्क्स्वसुनिस्व: शिखाज्वालावह्नि ज्वालालगलकाग्रमात्रकेपचज्वालायाः स्फुरण्मनुकरणशब्दः स्फनास्फुतकोरणलिंगतिलिगिगतौ पचायच् स्फुलि गजानावपिसुनादित्वादापुग्रग्रःकणः हेमसुनापयति तपसंतापे ज्वरोगणपितोज्वरइति पचाद्यच् यतसंतापनेमसंतापः

वह्निर्यो ज्वालकीलावर्चिर्हेतिशिखास्त्रियां त्रिषुस्फुलिंगोग्निकणः संतापः संज्वरः समौ प० धर्मराजः पितृपतिः समवर्तीपरेतराट् कृतान्तोयमुनाभ्राताशमनोयमराड्यमः ५८॥

म

जेवे संज्वरतीति संज्वरः इतितिसत्कटोनोक्तं न
त्र वैषम्यप्रमाणाभावात् भावकर्त्रभिधायिनोःसमानार्थकत्वाभावात् समौसमानार्थौ समलिंगौ हु प० धर्मस्यरा जाराजेतिटच् पितॄणांपतिः समंवर्तितुंशीलमस्य सत्त्वज्ञानावितिणिनिःपरेषुराजते सत्क्विप्रेषितिक्विशश्नान्तःकृ तौःनोविनाशोयेन यमुनायाभ्राताशामयतिस्ःयमनसंयमेनराजते क्विप् जातःवमयति श्रचूयमोदण्ड्यपरेधा दोसंयमयमजंपिचेतिविग्रहः ५८ राम राम ॥ ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. टी. २५

पृषतन्मृगभेदः अश्वोवाहनमस्यपृषताश्वः वृकगणोनामऽस्यइवेतिवा यत्तुपृषदंशंवृकगणाश्वोयस्येतिमुकुटः तत्रवा
ह्य वाहकभावस्यविपरीतत्वात् वहतिपचाद्यच् गंधस्यवहः यत्तुगंधस्यवहइतिविग्रहः अकारादत्रपचाद्यो
पपदोभवतिविप्रतिषेधेनण्यस्यप्राप्तिकत्वात्पचाद्यचापवादपीतिमुकुटः तत्र प्राप्तिकत्वात्मनापानिर्मूलत्वात् उ
पपदाविवक्षायामतः सिद्धत्वात् गंधंवहति कर्मण्यण् अनेनयनेनसलिकल्पनीयमितिइलच् आगच्छति अस्यता
पीतिरः अस्यपीरयतिगच्छतिईरयतिईरयति ईरणो अच् प्रचितः समीरणः श्रियतेतेनतद्देहनविनावामरुत्।
मद्ग्राहचितनः प्रज्ञाचनमरुतशब्दोपिवोध्य मरुतः स्पर्शनप्राणः समीरोमारुतोमरुदित्यविक्रमादित्यः

पृषदश्वोगंधवहोगंधवाहानिलाशुगाः समी
रमारुतमरुज्जगत्प्राणसमीरणाः ६१ नम

कोशान्तुतारुतः श्वसनः प्राणः समीरोमरुतोजगदितिसंसारावर्त्तश्च अतएवजगतःप्राणोश्यत्वात्यपिजगत्प्रा
ह्निष्टपेक्षावबाधानाजगमेत्रिश्विनिरुडकोशः जगदाख्यास्वतावानेपिष्टपेनगमेपिचजगतीश्वबनेख्यानाच्छेदे
भेदजलेपिविश्वः तत्र फलितिगतिगम्यत्तहोनीनोद्वेचेतिअसाधने नदोगिदचामितिनुमजगत् जगतोत्तिपिहि
त्वागमःक्वाविनिमलोपतकि जगत् जगतो पदान्तवर्तमाने पृषद्धृहन्महज्जगच्छत्रवच्चेति यत्तुमुकुटः पदान्तवंतमा
नेपृषद्धृहन्महज्जगत्शतृवदित्यनेनसाधितेत्यवोचत तत्र उणादिसूत्रस्यासत्वेमानाभावात् उणादिकार्यत्वाच्च

[illegible] ॥ ४९ ॥ २५

26

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

[illegible]

[illegible]

[illegible]

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र॰ रमनेनेनरमे हैकृचेनसन् हृणागमश्चेरेहन्येनेनवा रंहिणनावसन् नेरन्येनेनवान्टैमेस्रवणानरणयोः सुसन् ऊरी
टी॰ णामनेनपीगतिरीघणायोः परश्च रपः इतिस्वामिमुकुटौ नचकरणोल्पुटोवाधकस्समत्वात् तस्मान्त्रसीतिवारमेम
२९ नेनवा रपगतोप्रसीतिचः हलश्चेतिचनितसंज्ञापूर्वकत्वाहूस्वभावः स्पदतेनेनस्पदोजवइतिचजेनोभेनपानिता
न्त्रइतिसौत्रोधातुर्जवनेञ्स्देरपृचवर्गादिरितिमुकुटः वस्तुतस्त्वरेहस्रथिष्टपिभावत्रुस्यतिवैवन्याख्या पंचैवेमाख
रेहश्चादयःसवेगगतिवचनाश्चीञ्चादयस्त्वधमेवचनापवशीत्रपचतीतिप्रयोगोनजजवेपचतीतिवदंतिवस्त
तस्तुरेहप्रभृतयोवेगाख्यगुणपराःश्रीघ्रादयस्तुकाकौलाल्पत्वपराइतिशिंचतिव्याप्तोतिशिघ्रियाश्चाञ्चाणो श्री

ऊरीरयस्याः त्वरिरेहस्तरसीतुरयःस्यदः जवो
न्यशीघ्रत्वरितलघुक्षिप्रमरंडुतं ८५ ॥

27

ग्रादयश्चेतिरंगतोनिपातितात्वरतेस्माजिन्वासे प्रमेगत्यर्थाकर्मकेतिकर्तरिक्तः त्वममत्वरसंशुषास्वनामि
तिचेट् इडभावेत्वरिज्वरत्वरिन्सृदरदाभ्यामितिणत्वलविगतौलयतेलोविवेसोनेलोपश्चेतिक्रुतेलोपः स्तुल्ले
क्षिशोषणेइतितमुकुटस्यप्रमादः क्षिपतिक्षिपप्रेरणेस्फायीतेचलिरक्कस्त्वद्रुयतिवा द्वृगातोपवाचं प्रमरं
गेरथांगस्यवीतुष्टीस्त्रुगायारपीतिशास्वतःप्रलमित्यत्वपस्यचालमूलमादिनारफपदत्वप्ररंमित्यत्वपमपिप्रप
वाहुलकात्क्लीवत्वमितिमुकुटस्यप्रमादःवाहुलकस्यागतित्वात्प्रेत्रक्लगनसत्वात् एतेनस्वामुक्तिरपिपरा २९
स्ताइवतिस्मडुगतोगत्यर्थेतिकर्तरिक्तःपत्भावेक्तिइतिमुकुटेनोक्त नच त्वरितमित्यादावेपितथात्वप्रसंगात्व
धमेवीत्राभावात् एतेनलघतइतिकर्मस्थतनिरपिपरास्ता ८६ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नभोस्वाश्रयत्वेनास्ति मतुप् नभोमनरिति भत्वाद्रुत्वाभावः वातिहरिकेशिरिश्यामि नत्र किंचकोचसंज्ञायामि-
ति कि विवातिरपिवाश्रमेरुत्वात् स्थसनः पवनो महतो निलः नभस्वान् विपत्रवातिः स्पर्शनो नचरो वहइति-
साहसाकः पुनाति वहुलमन्यत्रापीति युच् पवते पृङ् पवमानः प्रभनक्ति भञ्जनामर्दने प्र-
चू विंशतिर्वायुनस्य प्रसरणेनापसरणेन संमेनारूर्धनव्यामाचथ्रनिमनेन हलश्चनिच जितिमरुत्वः प्रभेत्वप्रा

नभस्वद्वातपवनपवमानप्रभञ्जनाः प्रा
णोपानः समानश्चोदानव्यानौ च वायवः ६२

णयति समेनादानयति व्यानयते इः चुरत्वाद्द्रयाहुः इमेप्राणादयः शरीरस्थः वायवः तत्र हृदि प्राणो गुदेपानः
समानो नाभिसंस्थितः उदानः कण्ठदेशस्थान् व्यानः सर्वशरीरगः अन्नप्रवेशन मूत्राद्युत्सर्गान्नविपाचनभाषणा
दिनिमेषादिनिमेषादिनव्यापाराः क्रमादमीप्राणादयत्रादित्येतिविणाले प्राणोहत्माहतते वालेकाव्यजीवेनि-
लेवले पुल्लिंगः पुंभूम्निवायुस्तु ६२ ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰
टी॰
२२

तीवतितीवस्थाल्पावाहुल्कादकृएकोःतोनिस्त्रयोऽत्रेति नाम्यतिस्तनमुकांतायांप्रकर्षकत्वात्कांतिकःयतुना
सिकस्यानिदीर्घःगादमुक्कादवत्वाहश्यत्वेतच्चस्वानेतिनिपातितेचतदशाविशयस्यशीघ्रादिदृष्टपर्यतेक्रियपवि
शेषणत्वादड्डेवतेमानक्लीवेस्यात्यथापीतंत्रजहोतिमूलतेभूतंतएषामथवस्तत्रगामिद्दयथामितत्रिश्रृणुपुंलि
गमित्यर्थःपुंशीघ्राजरापुंःपीतोत्रामस्तुःशीघ्रवपर्यायादिश्वतिशयभरयोरमनवचनत्वेपितुल्यमेवपुंलिंगत्वनिर्देशा
तुगादैकांतनितांतानितुमानतिशयोभरइतिस्वभावाच्चस्वतिशयेप्रवर्त्ततीतिप्रयोगस्त्वक्रियाविशेषणत्वात्क्लीबे
त्वेनद्वितीयातावतानतानांतिपतिलिंगत्वात्शीघ्रादीनाममनियतलिंगत्वातसर्कचिदिदंगामीतिपादस्तस्यविशे॰

तीघ्रकांतनितांतानिगादवादृढानिच क्लीवेशीघ्रायसंत्वेषांत्रिषुतेषामेवगामियत् ६७ कुबेरस्त्र्यंब
कसखोयक्षराड्गुह्यकेश्वरः मनुष्यधर्माधनदोराजराजोधनाधिपः ६८ ॥ रामेश्व ॥ ॥

घगामीत्यर्थः ६७ कुत्सितंवेरंशरीरमस्यत्वात्कुष्ठित्वात्कुत्सायांकितिशब्दोयंशरीरंवेरस्तुच्यते कुवेरःकु
शरीरत्वात्त्रामिनैनैवसांकितं इतिवायुपुराणे पद्म कुंवतिधनं कुविच्छादने कुवेनेलोपश्चेतिरक् अवकस्यस
खोयक्षेतिटच् पदेषुराजतेति सत्सूद्विषेतिक्विप् गुह्यकापंति स्रातोत्रुपेतिकः गुह्यकानामीश्वरः मनुष्यस्येवधर्म
ग्राचारःश्मश्रुलत्वादिर्वास्यधर्मादनिचूकेवलात् धनंददातेति देईःपालनेग्रुनइतिकः राज्ञांयक्षाणांराजाराजेतिट॰ २२
टचूपत्वेचैडेचराजास्यादितित्रिकांडशेषः धनानामधिपः ६८ ॥ राम ॥

28

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सहत्वरयावर्जने चोपति उपमेयोपमानयोः चुपरेचोपधायामिति कल्पश्चयः विलंनेसल विग्रहस्तेनेप्रकमेकत्वात्क
नेरिक्तः नसमासः भावेक्तइति सुक्रदस्त्वशेवनग्रहने स्वस्त्र्यात्मोक्त्यापाज्जीस्तृण्याश्रुत्वद्वौहिर्णीत्रुयोः प
कादश्याशीत्रयोः एकादशाशीत्रस्यमनन्यनेस नञ्चिवलोकः अतुदानोपदेशेनिनलोपः समोवाहिततनयोरि
तिवासमोमलोपः पदेमनने स्यात् पूर्वोरश्मिहिरोमेश्वविद्यमानमानस्यस्मिन् अशस्तपसिविदेच भावेक्तः अत्रनासि
कस्येतिदीर्घः अविद्यमानेश्वानमत्र नास्मिविरतमस्यानिशायायारराहित्यमुपचारान्नास्तिनिशाःस्मिन् ए
नियमेनमवे त्यपनेअर्थेनास्पदरनेयत्रनन्नस्यनि नसमोवलोनमिकश्रीतिः सनतमतस्त्रपशावयथाविपि

सत्वं च पल्लवतृणांमुविलेखिनि मांश्च च सततेनाशनाश्रान्तसंततनाविरतानिशाम् ९५ निम्नानवरताज्जस्रमप्या
यानिशयाभरः अनिवलम्बनान्यर्थानिमाओ ह्राटनिर्भरे ९६ ॥

निम्नपर्यायोह्लः शश्वदभीक्ष्णनित्यसदासततमजस्रमिनिसामनरम्यव्ययप्रकरणाश्चापिशलेनवनिरंतरस्यसततनेकिपा
नैरन्तर्यवाचनेनश्रुतिशयपत्वेनः पुनश्चानिमभेदाश्रुतिशोनेपवायच पदाश्रुतिशयपर्वं पराच्भावेश्रुतिशेनेः भिभवमनेनश्च
ति पूर्वान्तशीघ्रः परच् इतिसुकृटः नत्रत्सुटश्रमगान्तमः पूर्णानेनिस्वव्याख्यानविरोधाच्च भ्रमत्तेनेकारणोक्तदोषपरूति
स्वामिसक्रदो नत्रत्सुटवाधश्रमगान् भरतिभ्रमणोपचायच पदाभरणेप्रसीतिधाः स्वाडपासणीतरनिश्चयं निर्भरइ
त्यके अनिकानैवलंबमयादोश्रमादयः कांतानर्थैर्हितीययेतिसमासः भ्रशनेभ्रमश्रयः पतने श्रुतभोविनष्यंधा
दिग्रपधेनिकः भ्रशश्रर्णानिहानिविषयोवानमितिकांतसम्यग्मात्रात्तोकेनामनिकोनेगोस्त्रियोरितिहूस्वः उकार
नेस्तगाहविलाडनेकः निशेषणाभरोत्र ९६ ॥ रामायनमः ॥ राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi.. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. किंविकुत्सितोनरः किंनरइतिसमासः एवंकिंपुरुषाः कुत्साचकस्यकिंचित्तुरगमुखस्याकायत्वात् कस्यचिद्
टी. मनुष्यत्वेनरशरीरत्वात् अथवाकिंपुरुषोलोकभेदः किंनरयोपुमान् नरोगगस्येववदनमस्य मिनोति इमिन्युर्व
२८ पोटास्तमृषीणः मीनानामालेनवाकुलिकार्यस्य निनर्दीयते धातुःकिः निनर्दयातियोषिद्यस्यानेन ।
निधीयतेवा धातुःकिः निनर्दयातियोषिद्यस्यानेन निधीयतेवाधिधारणे संपदादिः अगमशासनस्यानि

चत्वारिकिंनर २

स्यात्किंनरः किंपुरुषस्तुरंगवदनोमयुः निधिर्नाशेवधिर्भेदाः पद्मशंखादयोनिधेः ७२ इति
स्वर्गवर्गः ॥ राम ॥

मन्वाद्यन्तकुशेकलाणामोह्वाःवधिनपुरुषइतिलकु यक्षाशोतेनेनक्षैवंसर्वेशतापीयोंवनुपैवेपीय
नेस्मिन् कर्मण्यधिकरणेचेतिकिः हेसमासानिधेः पद्मालक्ष्मीरस्मिन्स्थितिमुक्षेश्वाभाद्यामुभाण्यास्त्वत्तुरुःखेः
बाधानेनपुसेः खःपद्मोस्त्रियामहापद्मादयोत्वामकरकच्छपौ मुकुंदकुंदनीलाश्चखर्वश्चनिधयोनवनिधा २८
ख्यातवः ७८ इतिस्वर्गवर्गः ॥ श्रीरामचंद्रायनमः ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

किन्नराणामीशः विश्रवसोऽपत्यं शिवादिभ्योऽण् विश्रवसो विश्रवणरवणौ चादेशौ निपातितौ श्रवण इव पुलस्त्यस्य गोत्रापत्यं
यगोत्रादिभ्योऽपत्यं वहुले पुलस्त्यः अपत्यं गोत्रं चेति सूत्रेण तत्र अनेन नरापत्ये पुत्रः संभवात् नरा वाहनमस्य त्वष्टा
दित्वाण्णत्वं ऐलविलीमहोत्मनिव्याप्नोति यक्षः यामो कर्मण्यण् यक्षश्चासौ एकपिङ्गश्चेति चक्षुष्मिति चोवायज
तिश्रिवेयज्ञनेलोकेन वाहुलकादेवास्य पिङ्गेति निर्देशणवामे चक्षुषि नष्टे हृदङ्गत्वेनपिङ्गलमभवात् अत
एकपिङ्ग मस्य इलविलायामपत्यं तस्यापत्यमिस्यण् इलविलस्य एक नस्य स्मरणादैलविलोपि इलविलायाश्चापत्यमिति वावि
ग्रहः तत्राहहाभ्यानदीमानुष्य इलविलाश्चलिमंस्त्वेनास्मज्ञेयानस्मादिनादीनितिवा श्रियंददाति ददतिवापुण्यज

किन्नरेशो वैश्रवणः पौलस्त्यो नरवाहनः यक्षैकपिङ्गैलविलश्रीदपुण्यजनेश्वराः ७५ अस्योद्यानं चै-
त्ररथं पुत्रस्तु नलकूबरः कैलासः स्थानमलका पूर्विमानं तु पुष्पकं ७६ राम ॥

नानामीश्वरः सप्तदश कुबेरस्य ७५ उद्यानमस्मिन्याश्रापूणेः तस्य चित्ररथेननिर्वृत्तं तेननिर्वृत्तमित्यण् एकेन
लाः कूबरो युगंधरो यस्य त्रिकाण्डशेषे तु पुत्रोऽस्य नलकूबरो विसृष्टेन तन्नामस्या विनिवेदोपचारात्केवलः नलकू
बरमणिग्रीवाविति ख्यातोऽस्त्रिया विना विनिभागवलेपके केनलोलासोलसनमस्य कैलासः स्फटिकाः तस्या एकै
लासः यद्वा केलीनां समूहः कैलं तस्य समूह इत्यण् तेनास्यतेत्र आस उपवेशने हलश्चेति घञ् अलति भूषयति अल
भूषणादिष्वक्षुत्पीलेसत्तयोरस्वस्यापितिण्वुकादित्वात्त्वं अलका कुबेरपुरी मास्त्रियांचूर्णोक्तनले एकं पुष्पा
ति पुष्पविकसनेक्कन पुष्पमिववाद्वक्षकं तिरश्चति विक्रं तद्विमानं तत्पुष्पकोस्त्री नलका भवति तु प्राहाणवान् पुष्प
मपि एकं ७६ ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. विविक्षनमिति हाथेति गणाः शब्दविपञ्चेतिनविरमतिवा विस्वं वीयमेरस्या ग्योपीति क्षिपश्चो चगमादीनां मितिश
टी. लोपतकु विसायदमायादस्वत्पुंवा विसाः परे विष्णमोवितिस्वामी तत्र अधिकरणबहुव्रीहिप्रसंगात् प्रासम
११ नात् काशंतेस्यांदयोत्र काशन्तेऽस्मिन् हलश्चेति घञ् विशेषणाद्वायपति गमयति विमानादीन् हृपनेलोपवादः

वियद्विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाशविहायसी इति व्योमवर्गः ॥

स्तु विजहाति रूवका वहिर्हायाजन्यन्स्कैटसीतिसत् णिदिष्यस्यात्प्लेनदेक विस्वं वा जहाती वाहुलकादस्य
त्रिति स्फुटः तत्र अस्तनोपातमात्रा हिहितत्वेन वाहुलकस्यानुपयोगात् एकारस्या श्वप्ताश्वगाच्चवा तपुंसी
तित्पाप्तोऽतत्वादपि तेनाकाशः विहायाश्चविड विहायसं व्योमपतिता श्वविहायसाइति शाश्वतः विहायाः ११
शकुनौ पुंसि गगने पुंसक इति व्योमवर्गः ॥ रामं ॥ २

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नविमर्तिकिंचिनुमूलविश्वजादित्याकः यद्वा आपोप्रशंपन्नस्मात्प्रन्येभ्योपीतिडः यद्वा प्रश्रतिस्येयंगच्छतिप्रवप्रप्र
चप्रमप्रचरगमर्थाः यद्वा नभ्राजते भ्रान्हदीसो अन्येभ्योपीतिडः प्रभ्रमेचचगगनेधातुभेदचकोचेन व्ययति वेन्नवर
ो नामन् सीमनित्यादिनामन्ननेपातिते यद्वा अवतिविश्ववारवतेमूनिव् स्वरन्वरेत्रूटो सवर्णादीर्घः सार्वधातुकेति
गुणः प्रुष्णतिपृष्टप्रष्टोप्रथः किदितिकरचुकिते चप्रकरगगपश्वारिष्ठ प्रश्कवासिरानीति स्वामी अविशाह्यभावचन्
श्रेवः श्रहः नेरानिश्रवोनह्यमेचेः णाहवेधनेनहेर्दिविमस्त्रन्यसतनमस्त्रानः देशः नेवभल्लीतिवामास्टदीसो क्विप न
महिसायो अस्तन्सातेनभः क्लीवेव्योम्निप्रमावचनेप्राणाश्चावणावर्षासविसतेतोपतहृहेनभोव्योमिनभामेचेश्रावणो

यौदिवौसिद्धयामस्त्रेव्योमप्रकरमेवरे नभौनदिङ्गगनमनेनसरवलमाके १२ १२ ॥ राम॥

चपनहृहे ह्यणोस्मणालसूत्रेचवर्षास्तचनभः स्मृतइतिविश्वः अस्यविचमिनमीत्यसचूप्रन्येयुवनभसमदंनमपिन
भसः प्रसीसुणादिहनेतोयावाशृथिव्योरनरीक्षते इंतदृशोने कर्मणिचनवेदतछादसेहू स्वेनयुतरकृताणिनत्
आणस्यपृष्ठादरादित्वादिवेआसिन्पसेहस्वमध्यः अधिकरणेप्रत्ययतिस्तुनोवितास्तुचनोवायप्रसंगात् गछ
स्तेननास्मिता गमेर्गस्त्रेतिप्रच गस्त्वानादेशः नास्मिलोयस्मगणावसिवम्पते रवप्रवदारणोः रवस्वस्यवि
दिव्योमनीद्वियेश्रूमेविदोसवोवलसूपेइतिहेमः रवेवस्मिन्वावेवेगतो दः १२ १२ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. प्राग्यमेप्रशस्तोत्राशेचतिप्राश्नोतिसूर्यंयंप्रत्रुगतिप्रजनयोः इत्यनिगादिनाक्विन् शेचतिरविरस्यां वाहुलका
टी. दधिकारलोक्विनिप्रकृतः नत्रवाहुलकस्यत्रगतित्वात् एवमग्रेपिवोध्यं अहोमध्यंचतस्यामपाची अप
३१ मध्यमपाश्चअपरदिशमितिवत् अपाचतिसूर्यमिस्यचिते कतरिकृद्विधानात् अवाचीमप्यपाटएव अ
वसूवस्यांचतेरयोमत्वीभावेस्त्रेः स्वामीत्ववशात्स्त्रमध्यायेनामाह प्रतिपस्याहिनीतेः चतिसूर्यं अस्यामिति

31

प्राच्यपाचीप्रतीच्यस्ताःपूर्वदक्षिणपश्चिमाः १ उत्तरादिगुदीचीस्याद्दिश्यंतुत्रिषुदिग्भवे इंद्रोवह्निः
पितृपतिर्नैऋतोवरुणोमरुत् २ ॥

तदस्त्रं पूर्वदक्षिणापश्चिमानाम्नामिमात्रेणेवज्ञावः १ उत्तरंहंतरत्यत्र त्रसवतरणयोः कृदेरप् उत्तरस्यंचा अ.
त्यर्कं उच्चोनरहितमस्यमचतिसूर्यंवा अस्यामितिनतपुक्तं उदईहिश्येचतेरतईकारः दिशिभवे दिगादिभ्यो ३१
यत् इंद्रइति एवंचप्राच्यादीनामैंद्रीत्यादिनामानि इंद्रादीनांचप्राचीपतिरित्यादीनिनामानीतिभावः २
ॐनमःकमलदलनयनाभिरामायरामचंद्रायनमः ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दिशत्यवकाशं दिश् अतिसर्जने क्विन् ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगित्यादिना निपातनात् यद्वसंकुटः कर्मणि पवक्विन्कर्त्तरि तक्वि
वैवत्याहन त्रिसूलमाकरं विहंहंचभाग्रमिनेन दापि दिशादिकृता स्त्रियां दिशा दोनी ककुहुचवभूः पविरिति शा
स्त्रार्थत्वः ककते ककलौल्ये वा कुलकाद्भु प्रत्ययः यद्वा केवाते स्कुभ्नाति विस्तारयति स्कुभ्नः इति सो ग्राहानोः
क्विपृष्टोदरादित्वात् सलोपः ककुभ् शब्दः स्त्रियां पश्वेणीदिक्शोभा मा समंचयकस्य इति केनादिमेन जलेवा कलितिमानेन

दिशस्तु ककुभः काष्ठा आशाश्च हरितश्च ताः ॥ राम

ददाल्पत्वेति दावेनोपीनिकश्चित् तत्राधिकरणे बहुव्रीहिश्लेषगात् काष्ठेन काष्ठदीमो हानि कुष्णीधीति कष्य
वश्यासमन्तादश्नुते व्याप्नोति अश्नुव्याप्तौ अच् हरत्यनयान्यया हस्ते हन्ते दिहरिदुहेभ्य इतिः हरित् दिश्शिस्त्रियाम्पुंसि
हयवर्णविशेषयोः अस्त्रियां स्यान्नोणेचाश्य नाइत्यनेन स्त्रीत्वव्यनक्ति दिशो बहुत्वा वचनेपचदिश ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ ३२ भावात् दिशो विनिर्गता विदिक् यथा सैव प्रदिक् याम्यासामेव तथा तानि प्रदिशो विदिशश्चेत्यमरमाला
प अभिगतमन्तरं अन्तरालानि आनोरूपे तिकः अन्येषामपीति दीर्घः आङ्पक्षे मोवा मूलविभुजादित्वात्कः द
मध्यमाकाशस्य चक्राकारेणावलने वलसंवरणे अच् अन्येषामपीति दीर्घः यद्वा भावे घञि वालः चक्रमिव वा ।
लोऽस्य यद्वा चक्राकारेणावारणे वाहुल्यात्त्वाडो अच् चक्रवाडे डलयोरैक्यस्मरणाच्चक्रवालं मण्डलं म
डि भूषायां भूषादित्वात्कलच् मण्डि भूषायां त्मीनिवा हेमण्डलाकारेण परिणतसमूहस्य आपो विभर्ति मू

32

अभ्यन्तरं त्वन्तरालं चक्रवालं तु मण्डलं
अभ्रं मेघो वारिवाहः स्तनयित्नुर्बला
हकः ६

लविभुजादित्वात्कः अभ्रति अभ्रं गतौ अच् नभ्रश्यत्यायोस्मात् भ्रश्यत्स्रुस्रुणः पतने अन्येभ्योपीतिड इति वा ।
अभ्रं मेघो वगगने धातुभेदे चकोचने मेहति मिह सेचने अच् मेघादित्वात्कुत्वं मेघो मुस्ताजलदयोः पुमान्
वारि वहति कर्मण्यण् स्तनयति स्तन गद्द देवशब्दे चुरादावेद्दनः स्तनिहृषीति इत्नुच् अयामन्तेतिणेरय् वारिवाहः ।
कः हृषिणोरादिः वलाकाभिर्हीयते गम्यते ओहाङ् गतौ पृषोदरादिः वलेनन हीयते हायनेवा कुन् ६ ॥ ३२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पुंडरीकवर्णयोगात् अर्शआद्यच् खर्वत्वाद्वामनः कुमुदं रक्तोत्पलं तत्तुल्यवर्णत्वात् कुमुदं केरवं रक्तपद्मं
स्त्रीक्लिभिकोमयौ गंधार्थाग्रसिद्धिग्रागेनागा वामदेगात्तरे कौमोदने वाश्यपृथेतिकः मरहृषे मूलविभुजे
कश्तिमुकुटः तत्राञ्जनयोगात् अंजनवर्णः २ पुष्पमिव दंतायस्य सर्वेस्याभूमौ विदितः तत्रविदितइत्यण् अ
नुशतिकादिः शोभनाः प्रतीकाग्रवयवायस्य सुप्रतीकोदिगीशभेद्या मनावयवेविग्र दिक्षुविख्याताः गजाः दि
गीशाः गजा ऐंद्रादिगजानामेकैकं अभ्रमुः आकाशपथमालिमामाने मितं हादि त्वात् ऊः नश्राम्यतिवा मन्दचरी स्त्रः
मंथरगामिनीत्यर्थ इतिवा कपिलपिंगलवर्णत्वात् कपिलापिंगले अश्रुत्वान्नास्त्युपमास्याः ४ ताम्रौकर्णौ

कुबेरईशः पतयः पूर्वादीनां दिशां क्रमात् ऐरावतः पुंडरीको वामनः कुमुदोञ्जनः २ पुष्पदंतः सार्वभौमः सु
प्रतीकश्च दिग्गजाः करिण्योऽभ्रमुः कपिलापिंगलानुपमाः क्रमात् ताम्रकर्णी शुभ्रदंती चांगना चांजनावती
क्लीबाव्ययंत्वपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियां ५ ॥ राम

यस्याः पाककर्णौ तिङीप् नासिकेतिवा अ
ग्रौ दंतावस्याः नासिकोदरौष्ठेतिङीष् शुभ्रौ दंतावस्याः शुभ्रदंती निवापादः पुगति अंगिगेनां पुम् अंजनव
र्णत्वाद् जनमस्त्यस्याः मतौवहूव इति दीर्घः क्रमेणैरावतादीनां हस्तिनीनामेकैकं क्लीबाव्ययमितिकर्मधा
रयेऽव्ययीभावस्य चनार्थः अव्ययीभावश्चेति सूत्राभ्यां क्लीबत्वाव्ययत्वयोर्विधानात् तेनतावव्ययीभावादनो स्वपुं
च्यम्पाश्यादिश्रुतिः अपेतिमव्ययवाची शरदादित्वात् ग्रावेतेन समासेनछत्रापेविनः दिशोर्विदमपदिशं विभक्त्य
र्थेऽव्ययीभावइति स्वामीतन्न संवयमान्नस्यविभक्त्यर्थेत्वपिमध्यमन्तदर्थत्वा ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. वासेयस्याइतिवा यच ह्रादते शब्दायतेइति ह्रादिनी वज्रं तडितोः इयस्याः ह्रादिनीवज्रनडिताः इयराः स्वसरसः
टी. रावान्मेघः तस्येयं तस्येदमित्यण् ऐरावतेनेकादिक तेनेकादिगिन्यणि इतिवा तरां प्रभासां नाशयति नश्यत्रा
११ ते नाशयति इति लक्षणीता ढलयोरेकत्वात् तडिदपि हरीविलसनत्वात् दिवाति शेते च से इति मेघः क्षणं दिपः ह्रादामनी
इत्येषेषु वनपर्यायो नेकादिगिन्यण् वृद्धिरिति प्रकृतिभावाहिल्लोपाल्लोपो न भवतः ह्रादाम्नाइयणीतिवा ह्रादामान
पुसा वा दिवसवत भेदयोः ह्रादाम्नि मेघे भवा वा सौदामिनी स्वपिपाव सौदामनपर्वतभेदेतडितिरूढयोः स्त्रियां वि
शेषणयोनित्वे यन्तदीमो भ्राजभासेति क्विप् च वृगतौ वज चंचलानि कः चंचलातु तडित्स्ल्यौदृच लस्यपलेः न

33

तडित्सौदामनी विद्युच्चञ्चला चपलापि च ५ स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोषो मेघज्योतिरिरंमदः ऐंद्रायुधं शक्रधनु
स्तदेव ऋजु रोहितं १०॥

ले चोपतित्वपमदयोगतो त्वपरत्वात् यथायाइति कलच चपलाकमला विद्युत्स्वशुली विप्पली स्तुच नपुंसकं तवः ॥
ले चापल इत्यपस्य हितोत्वपरत्वा यथा या इति कल च चपला कमला विद्युल्लता ॥ वज्रनिर्घोषः शनिश ॥
ब्दस्याद्वाञ्चवनवेलचले दशविद्युतः ५ स्फूर्जतेन स्फूर्जथुः द्वयोः स्फूर्जा वज्रनिर्घोष इति वफव वज्रनिर्घोषः शनिश
ब्दः वज्रनिष्पेषइनिपाटे पिहुसतूणाने चक्र रश्रुपपस्यनिषः निष्पेषशब्दस्तु स्याशब्दपरः सच हमाचपरत्वमेघ एके ॥
वज्रधनेः स्वनस्यसंस्वर्ह्नन मेघाद्रिः स्पष्टबद्दातीरज्योति व्योतिस्मरं मेदः इयाज्जलेन माद्यति दीप्यते अविपनत्वात्
इयुपपरेरमदेतिमाधः मेघस्पलत्वणां तेनवाड्वोपि अत एव मेद्यत्वाद्वादि इंद्रमद इति शब्दार्णवः इंद्रस्येमे ऐंद्रस्या ॥
इत्युपपदेरमदेतिमाधः मेघस्पलत्वाणां तेनवाडवोपि अत एव मेघज्योतिः ऐंद्रमद इति शब्दार्णवः ऐंद्रस्यैमे ऐंद्रस्या ॥ ११
युधं शक्रस्य धनुः ऐंद्रं धनुः तदिंद्रधनुर्यदा नादिना ऋजु अवक्रं सदृशो हितं स्यात् रोहेतुलोवतीनः रोहितं रुधिरे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

धाराणांजलस्य च धरः धाराधरोः स्मिं च योः नदिनः संभसिन् मतुप् कयइति वले वारिददाति आतोनुपेतिकः
ग्रेवृविभर्त्ति क्विप् हस्वस्यैवाकन। मूलौ च नयस्य पुंक्तेन्वच वनेस्याःकोस्यतालादिवायमध्यमन्दम्पयोः नामुस्ता
रेलाहमुक्के जीवनंजलम्मूलंवहमेनेन मूकूङ् वेधने कर्मणिक्तः पृषोदरादिः ज्यानेनीः त्यावयोहानो संपदादि
क्विप्जिपावयोहाम्याम्मूलोवहइति मोदतेनेन मुदहर्षे इषिमदीतिकिरच् मुदिरः कामुकेमेघे जलेमुचति मुच
लृमोचनेण क्विप् धूमो योनिरस्य यद्यपिपावृहाणिवेमेघास्तु त्रिविधास्तत्रवह्निजाधूमयोनयः निश्वासजास्तु जीमू
तालेह्नेयाजीवद्रूपिणः पत्तजास्तु चनायोराः पुष्करावर्तकादयइति विशेषपरत्वमुक्तं तथाप्यत्रापि हेतिः

धाराधरोजलधरस्तडित्वान्वारिदोम्बुभृत् घनजीमूतमुदिरजलमुग्धूमयोनयः ७ कादंबिनीमेघमा
लात्रिषुमेघभवेःभ्रियं स्तनितंगर्जितंमेघनिर्घोषेरसितादिच ८ शम्पाशतह्रदाह्रादिन्यैरावत्यःक्ष
णप्रभा ॥ राम ॥

नेविरुद्धा पंचदशमेघस्य कादंबाः कलहंस्याः बलाकाव मेघमंडवाधावति ते संन्यास्याः इनिः यत्त्रज्योत्स्नादि
त्वादिणिङीविति मुञ्जटः तत्र पंवहिकादवीतिथ्योगप्रसक्ते कदंबस्य विकाशः कादंबोस्यस्याः कार्यत्वेनेतिवा
हुमेघपंक्तेः अभ्रेभवं समुद्राभ्राद्यः ह्लादसत्वाप्यके स्त्रियामभ्रिया पंके मेघोस्तननस्यस्तनगद्ददेवशब्दे गर्जंश
हे रसशब्दे पंभ्योभावेक्तः मेघस्यनिर्घोषः आदिना ध्वनितन्ह्रादरास्याद्यः चत्वारिमेघध्वनेः ८ भयंकरान्नेतशासं
पिवति आतोनुपेतिकः टाप्शतानह्रादाश्च यस्याःसा पृषोदरादित्वात् ... ह्रदाश्चवीथि ग्रगापजला

पाप ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र॰ यत्तच्छदनमिति च्छादेर्घे इति योगविभागात् ह्रस्वत्वमिति मुकुटेनोक्तं तच्चिन्त्यं तत्रैव योगविभागस्य इष्टसिद्ध्यर्थं प्रवृत्तेर्निर्वाहे यो
टी॰ गविभागस्यानिष्टप्रयोजनत्वात् शुभ्रांशुत्वेन ध्यानस्य हिमांशुश्चंद्रमाश्चंद्र इत्यादिषु अमरकोशस्यैव प्रयोगात् चंद्रमा
२४ श्चंद्रं मिमीते निर्मिमीते इति वा बाहुलकात्केवलादप्यसिः मिमीते ग्राहयति मासः चंद्रः मासः शुक्लः केवलोपि
हि समस्ताबहुत्वेनाभिधानात् कालं मिमीते मासश्चासौ चंद्रश्च चंद्रमा इति वा चंदति दीप्यते चंद्रः स्फायीत्यादिना
निरुक्तं चंद्रमा ब्रुकारावधोः स्फायतस्थानेकशोक इत्येकोपि लोमवत्केपि चंद्र इति हेमः श्वेतविरेफपूर्वा चिह्नितमंशु चंद्रमाश्च चंद्रः
शशी चंद्रो हिमशुभ्रनिशादीनि शब्दानि वा तदुक्तम् इंदति इंदीलक्ते इंदी इत्यादि विदुः यत्तत्त्वामिश्रकूटेरिंदवो माहतः तच्चिंत्य
श्चिमे उदेरो पादिकत्वात् कुमुदानां बांधवः ११ विधेयेण पथ्यर्थमेते सयाः यदृच्छया नेवाहुलका कः विधुः सर्वानेक
हिमांशुश्चंद्रमाश्चंद्र इंदुः कुमुदबांधवः १२ विधुः सुधांशुः शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः अब्जो जैवातृकः
\ सोमो ग्लौर्मृगांकः कलानिधिः ॥
षेरे हृषीकेशो व वा दासे इति विष्णुः सुधा युक्ता अंशवो यस्य शुभ्रा अंशवो यस्य
ओषधीनामीशः निशायाः पतिः अब्जात् जातः पंचम्यामजाता विति डः अब्जाद्बो शावेनानि वले यत्वे नरो च हिमवि
कोपौ जीवयति इति विष्णुः जीवयति सुतम् जीवितम् आवीं जीवातृ इत्यादि जीवातृरुद्धो जैवातृकः
सोमः गच्छति इत्याद्यर्थः ग्लायति सतोमः सुनिति नदं इत्यादिना मन् सोमानकारणो पि नाम सोमेते
पूर्वमाश्चामेद्धक्वाप्यत्वेनाकृष्य ग्लायति स तत सोमः सुनि शन्द इत्यादिनामन् सोमानकाराणोपि नाम तस्मिन्
गादिना दस्वापत्याद्यानिपातनात् पत्रमुकुटेनोक्तं सूयते जायते जन्तवो भवतिसायमान इति श्रुतिः सूयते यत्त्वागस्या २४
नेवाकरोतिसूतेः सूतेवा सोम इति श्रुतत्वमिषवदूष्यस्यावेति तत्र सूयतेः सकर्मकत्वेन जायत इति श्रुतिपदासं
भवात् सुरसवाप्यासोप्यसंवद्धः जायमान इति जनेरकर्मत्व ॥ राम ॥

34

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

न्यग्रोधःसमे रोहितो मीनमृगयो भेदे रोहितकद्रुमे इति विश्वः यद्वा रोहणं रोहः सञ्जातो ऽस्येति तारकादित्वादितच् पक्षे १० वर्षणं वृषुसेचने स्त्रियां क्तिन् ञ्यविघोषयादीनामुपसंख्यानमित्यविवर्षे स्तुटिवर्षणमपि वर्षाकालस्य वा पः एव मेघवर्षणमाहितिमाघ श्रावणमान् अयवृष्टिर्वर्षमस्त्रीके विदि स्त्री विवर्षणमिति शाश्वतः वर्षस्तु समा द्वीपांशद् वृ पुवर्षं परे वर्षास्तु शाहर्षांति हेमः इत्युष्टः नस्याः दृष्टिविघाते हो अवग्रहावग्रहौ निबंधे इति अवस्थोग्रहेवांवत्न् ग्रह इद निग्रहमभ्युपगमे अवग्रहः इत्युष्टिविघातस्य धारासम्पातः संभूयपातः पतनमित्येव हत्न् स्मृतो आसरणं वत्न् आ सारःस्यादासरणो वेगवर्षमुहृद्बले इति विश्वः हेमहाम्ने ए: स्तना वायुनाइतजलतः शीतलाम्बुकणाः शीकराः ता

वृष्टिर्वर्षं तद्विघातेऽवग्राहावग्रहौ समौ धारासंपात आसारः शीकरोऽम्बुकणाः स्मृताः ११ वर्षोपलस्तु करका मेघच्छन्नेऽह्नि दुर्दिनं अन्तर्धा व्यवधा पुंसि त्वन्तर्धिरपवारणम् अन्तर्धानतिरोधानपिधानाच्छादनानि च

लव्यादिः शंव शीकरणोऽस्य विवेकात् शीकृसेचने उत्रेकुरशीतिवाहुलकादरन् इत्यादिरयमिति धनपाला दयः पक्षे ११ करणोति कृन्न् हिंसायां कृञादिभ्यः संज्ञायां वुन् क्षिपकादित्वाभावः उपलोऽपि वर्षोपलस्तु करकाक रकोऽपि च हस्व पते मेघच्छन्नेऽमेघाधकारितेः हीनिशात्रे मुपलस्य णी गजावपि दुर्दिने दुर्दिनेजलदध्वान्तमिति रत्नको शः दुर्निंदितं वा दिनं दुर्दिनमेवेत्यृति पक्षे अन्तर्धानेऽव्यवधाने इत्यादि अतः शाहस्याइत्येकं विधिणा त्वेऽपसर्गत्वादान श्चोपसर्ग इत्यङ् इ उपसर्गे घोःकिरिति किप्रत्ययः न्तर्धिः वृञ्वरणे च्छादने चुरादिण्यन्तात् भावेल्युट् १२ वृत्त्विषोऽपिदिति वाच्छोपः तिरोन्तर्धा वितिगतिसंज्ञकं गती तिसमासः छद अपवारणे ण्यन्ताल्ल्युट् अपाणानल्युटि तत्र छदने ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रं०
टी०
२५

चिविंडे चरागवत्सनिवल्कलत्वं इति विग्रहः। विडि भेदने विडने कर्मणि घञ् भावे घञिति सुकृतो क्तिरसंगता।
विडनं क्रियायाएव ग्रहणप्रसंगात् वेश्मानस्याग्रहणप्रसंगात् विग्रहवदाशोजमेनात्वं इतिवा विडा इदं वित्वेम
विडनं क्रियायाएवग्रहणप्रसंगात् वेश्मानस्याग्रहप्रसंगात् ... विशेषानिग्रः चत्वारि
णादोषश्चेतिहेमः वायुर्नीति पूर्वान्तरायामसवधाने कृत्यवहे कृधामनेन हलश्चेति घञ् विशेषानिग्रः चत्वारि
विडमात्रस्य समत्वविभागोऽहंशहः क्लीवमेव तत्त्वस्य विडनु यसमधापकं विडस्यैक चंद्रस्य स्याः वत् चंद्रिका
यतिवाऽतिसुकृतः तत्र इत्याभावप्रसंगात् चंद्रमाचष्टे चंद्रयति तत्करोतीति णिच् नात् एवुलि तीवा चंद्रिका
चंद्रिमावावीति शब्दार्णवः कमुदानामियं तेषामिमाएवं ज्योतिरस्य ज्योत्स्नातमिस्रेतिनिपातनेन ज्यो
त्स्नाऽन्तरात्मापि स्याज्योत्स्ना फक्कनिशि स्मरता ... विशारणाद् भावे घञ् प्रसादोत्त ग्रहस्यास्य प्रानिष्टु।

35. भिन्नेशाकलत्वेरेवाप्युपर्युद्दिष्टसमेशाके चंद्रिकाकाकोमुदीज्योत्स्नाप्रसादस्तल्पप्रसवना १८ कलेकौको।
लाञ्छनश्चविहलक्ष्मचलक्षणम्॥
काव्यगुणोऽस्त्रीतिहेमः प्रसीदन्त्यस्य गायकोनिकः प्रसन्नस्यभावः तत्तु हयेन
मेलस्य १८ केवलास्यगलेकयतिहीनत्वंगामयतित्वापयति लकिग्नो कर्मणएण घुकान्तः नेनस्त्रीकिलत्व
ए हलश्चेति घञ् लक्ष्मलाक्षिलक्षण लाञ्छनेनेन लष्ट लाञ्छनेलक्ष्मविहयातितिहेमः लञ्छनेनैनेति
विग्रहेलत्वहिलक्षणमपिचेयं चाह यतिचह्नेनेनवा चहयतिकल्कने वाहलेकान्तक ड्यधापारोनच विहल
लपनाकयोरितिहेमः लक्षयति लक्षदर्शनाकनयोः मतिन् लक्षिलक्षण लवाह चेनिनः मुहुनिलक्षणा
मपि योनिषष्यांचसारस्यास्त्रीक्लीवनामविहयोः स्यायवेलक्षणाः प्रसि ॥ याम २५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्यग्रहणात् एतेनैव स्वामुक्तिरपि श्लक्ष्णकाम्यतरग्यस्य पक्षोगस्यानेवांकरोतीत्यर्थकथनमप्यसंगतं शशिगग
भैविमोचनार्थमुत्पन्नत्वसंभवात् मुनीनेः सचनेत्रोपन्यासः पूर्वोक्त्यपीस्यनेत्रोवा नाघः पूर्णविरुद्धत्वादुपन्यासस्या
संगतत्वात् द्वितीयपिप्युतिस्त्वरिति हृस्वस्यग्रहणं स्वनेत्रुपन्यासोसंगतः सोमस्त्वोषधीनद्रसेत्रयु. दिवासुध्या
ध्वनसाधेसमीरपिस्टदेवते वसुप्रभेदसलिलवानरेकिन्नरेष्वेरइतिहेमः ग्लायति ग्लेहर्षक्षये ग्लानुदिभ्यांडोः
ऋगोः क्रोस्य कलानिधीयतेत्र डुधाञ्कर्मण्यधिकरणोचेतिकिः १६ द्विजानांराजा राजतिटच् द्विजराजः
शशाधरेसापधीनेनभोगिनीतिविश्वः शशस्यधरः नक्षत्राणामीशः क्षपांकरोतीति कृञोहेत्विति टच् विशति

द्विजराजः शशधरोनक्षत्रेशः क्षपाकरः कलातुषोडशोभागोर्विवोस्त्रीमंडलंत्रिषु १७ राम ॥

चंद्रस्यषोडशोभागः कलतिकलसंख्याने पचाद्यच् कल्यतेवा पुंसीतिचः कलास्यादंशमात्रेप्यथावृद्धिस्तिहे
मः एकैवेति शोभते बीगतो डल्वादयश्चेतिवक्तुमागमहृस्वत्वानि विवेनवति विवेस्यान्मंडलेविंविकाफ
लेइतिहेमः मंडयतिभूषयति वृषादित्वात्कलच् गौरादित्वान्ङीष् मंडली स्यान्मंडलंद्वादशराजकेचदेशेच
विवेचकटकेच कुष्ठप्रभेदेष्वुपस्कृतेकेपिभुजंगभेदेषुनिमंडलः स्यात् इतिविश्वः हेरविचंद्रमंडलस्य १८
भिघनेसम भिमेनशाकलमितिनिपातितं शकलंनिशाकानेवा शाकलशाकौ शाकिश्मेतिदितिकलच् शाकलेन्व।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ ३६ अवश्यायते श्यैन्यमापाद्यते श्यैङ् गतौ पचाद्यच् नितरां निह्रियते हृञ् हरणे घञ् उपसर्गस्य घञीति दीर्घः यत्तु अवश्याय
मोयमत्र चकारात् वर्ति निमकुटेनोक्तं तन्न अकर्तरि चेति कर्मणि घञः सिद्धत्वात् तोषयति तुषेरन्तर्भावितण्य
र्थात् कर्मः किदिमत्र बहुलो तुषारादयश्चेत्यारन् किञ्च तौ हन्ति तुहिर् उहिर् अर्दने वैचित्र्यात् ह्रस्वश्चेति इनच् हे
ति हेतेर्हिर्च् तिमक् हिनोति वर्द्धते हि गतौ वृद्धौ च मनितिवा सप्ताश्वेकत्वाय गुणाः हिमतुषारमलयाद्युवा
यो: स्यात् प्रसके शीतलवाच्यलिङ्गः प्रलीयते पदार्थाश्चैतेनिति हिमाद्रिः प्रलयः ततः आगतं गुणा केकयस्यादि
यो: स्यात्प्रसके शीतलवाच्यलिङ्गः (?) ... मिहिके निपातमिहसेचने बुन् रमिकाश्च सममहिषीच
नायादेशिपः मह्यते महस्त्राणी वुन् शिल्पिसंज्ञयोः मिहिकेनिपातमिह सेचने वुन् रमिकाश्च समहिषीच

अवश्यायस्तु नीहारस्तुषारस्तुहिनं हिमम् प्रालेयं मिहिका चाथ हिमानी हिमसंहतिः १८ शीतं गुणे तद्वद
र्थाः सुषीमः शिशिरो जडः तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः १९ ॥

36 वोध्या सम हिमस्य हिमानी हतिः महद्धिमं हिमानी इन्द्रवरुणेत्यादिना ङीषानुकौ हेहिमस्य संहतिस्य १८ गुणास्पर्श
विशेषशीते शीतं हिमगुणः क्लीवे शीतलाल सयो हिद्रवानी रेवहुवारेना पेण्ड्गतौ भावे क्तः द्रवमूर्तिस्पर्श
योःस्या इति संप्रसारणं पृषोदरादि इति पक्षे हामस्मात् निष्ठानत्वे सुषीमादयः सप्त तत्तद्वान् शीतगुणवान्द्रव्ये
योःस्या इति संप्रसारणं पृषोदरादि ... सुषीमादिषु चेति सप्त स्वमीतम
षोतेमहदर्था: नच अन्यलिङ्गकाः विशेष्यलिङ्गाः सुष्ठु सीमा मर्यादा यस्य सुषीमादिषु चेति षत्वं स्वमीतमसु
षयायते इति विगृह्य तालव्यमध्यमाह तत्र बाहुलकान्मक् संप्रसारणं च मुकुटस्तु नदमुके सुषीमश्च सुषेणाश्च
स्तनंधिः सषेपापि चेति दन्त्यमूर्द्धन्यऊष्मविवेका इत्याह शाशाऊ तनूकरणे शिशिरं शीशिरं रेति क उपधायाः ह्रस्वः १९
निपात्यते शास्त्र हुस्वाकशिशिराणि पि शूक्शिविस्नाल [illegible] ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सौमित्रेः श्रीमतिविश्विनिरभसः लक्ष्मीवनितयामासादित्वात्रः लक्ष्म्याश्चत्वेतिगणास्तेगणलेवोध्यं सहविहूसशो
भनेस्मस्वमनयास्तविनिरभः स्वपिस्त्विसमाइतिषत्व एतनसुषमामाद्रित्वान्सत्वमितिस्वाश्च क्तिः पेरा उ
कर्षीयानिर्वाहेस्तषमादित्वकल्पनेस्यनिवीजत्वात् उक्तश्शोभायापक्के शोभयति शुभंशुभशोभाया यद्वाय
च यतमुक्तटेनोक्तं शोभतेनया शुभंशुभशोभार्याविनिर्दिश्यात् गुरोश्चहलइत्यकारइति तत्र श्रयनिर्देश
स्यानार्थत्वात् यदपिगुरोश्चहलइति चकारादप्रत्ययइतितत्त्वमिति तदपिन व्याकरेतयावर्तेः उत्कर्षीयानि
र्वाहाच्च शुभयतीतिशुभापिवोध्या काम्यते किन् चतुर्नासिकेनिरीचः इतिमुकुटेनोक्तं तत्र काम्यतइतिते

सुषमा परमा शोभा कान्तिर्द्युतिश्छविः २० ॥
शोभा

नविरहीनत्वात् तत्रांतरंगत्वात्सिद्ध-निमित्तत्वद्वेः संभवात् प्रायादइतिणिरभावेवावोध्यं कंतदीप्तौ द्योतने
नपा इगुपधज्ञाकिरीतिमुकुटः तन्त्रे इगुपधात्कित् दिग्पनेनइतिविधानात् तस्मात्कित्वातिदेशात् दीप्यतीच
कि नितफडिः अभिगमनेकिन् छ्यातिछिनत्यसारमितिवा छोच्छेदने छिदद्वाह्देधीकरणेकविछ्युच्छिकवीतिकिञ्च
तोनिपातितः यत्तमुकुटेनछिनतीतिविगृह्यच्छोच्छेदनइतिधातुपयसनेकृतेवाग गञ्चभावेत्यपाः शोभन्यचाव
तोपचेतिवः कृतिरित्यत्रइकुत्वादिभ्यइतिहकिः चत्वारिशोभायाः निविमम् ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सु· टी· ४२

तद्विधेयं लोपाशङ्कैव नाथितत्वं स्वत्वात्पंचकद्वावयुसंगमात् प्राङ्प्रश्लेषेणावानन्तस्यापेयं समानोऽर्थमालस्यास्यः३
ति:समानस्यतिसः एकं २· नञ्नेहितम्मि नञेतिसौत्रो यावहिसाधेयास्तिनेपदी पूर्व नञाएनपाहितिनञः
प्रकृतिभावः यवञ्नतीतिविग्रहप्रदर्शनं सूत्रेणनञ्नतत्वेिमपदो नञोगतो नञति अमितत्तिकलिभ्याः३
न् नञ्णानिवा नञोहिसाधेषु नाकूलकामलोपः नञत्रवासदेवत्वात्तत्रभिवत्वात् अषिगतो स्वशङ्खिक
सुषिभ्यः किदिनिसःषष्ठीतिकिः अत्रत्वस्याप्नुवत्राह्मभल्लयोः महीपरविशेषु चपागाके लनवधन इति·
हेमः मातिप्रमेषपीतिः मेनत्वेत्रुगभलोसौपुसिस्याइत्युनेरंत्ने प्रमोणसः प्रकीतिनइमेकावः नञ्न
याभिदादिपाददङ्ग्गुणः निपातारीधेः नारयतेः पचायाचिनातापि नञत्वेनत्रमध्येचनारास्यान्नारद्भ्यपीः

37

नञत्रमत्वंमेनातानारकापुङ्वोक्तियो ॥

तिघादिः एलिः नारका नारकात्सेतिषीत्वाभावः प्रपिशाह्नारकापिवाक्रियो स्त्रीनाभावेऽकीवत्वमङ्ः
साहचर्यात् नञत्वेत्रचावितमध्येचनारकेनारकापि चतिशास्वतः प्रवर्तीनः क्विप् स्वास्वेत्सह हस्तानपुंसक।
३तिवासमासान्तरमिकोऽहस्वाश्रत्वितवाहस्वः इयतेऽः शीर्षमितङ्कादित्वानङः इचनतङ्चेति विग्रहेः क्विपा।
नऊस्यासोङ्कोतित्वेपःऊङः ऊङ्ङ्रवङ्माद्दिपेशुवत् यद्वा ऊसंवङ्होहध्योक्तोचशिववाचीत्वनयोः ऊप्रश्नेचेतिहे।
मःऊक्तोथेरःयतेऊनापाश्चनाशेयतेवामितदादेश्चेतिङःषष्ठनत्वत्रसामामस्यदत्तस्यापमाति वानामपपस्य
तिस्रकसंतायामरीचोऽहृद्धादगोत्रादिनिफिञ् गोरादित्वान्ङीष् यत्नप्रासंवेरूपसंख्यानमिमत्रकेचिदास्त्री। १२
हास्यातितिमत्रकटप्राह नञ ॥ श्रीरामचन्द्रायनमः ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्राह्वयफला: कथिता: किंयंतस्ते इति शाखभेद: जलविवर्त्तीभवति जलचारी अच्छल्लयैरेकनस्मरणात्तु:
प्रीतेन्दुणोस्यास्तिसिध्यादित्वात्तु प्रीतिलातिकोवाभ्रंशभ्राघविषीत: सप्तर्षीनलइत्यस्य १९ ध्रुवतिष्ठि
तोभवति ध्रुवगतिस्थैर्ययोरवु कुटादित्वात् डित् यत्तु मुकुटेनडकारान्तपात्तमुपन्यस्य गुपधात्कुरमकु तद
भसात्तुवकारान्तपात्तावानेह्यप्रम ध्रुवाभ्रंशोवहेरविशेषो वदेवोत्तानपादजे वसुयोगाभिदा: पुंसि ध्रुवोस्त्रि
स्वतर्कयो: स्त्रीमूर्त्तौ योषा लप्यर्णौ गीतिस्त्रेग्रहयोस्त्रिषु स्थिरे नित्ये निश्चिते च ध्रुवं वक्रौ वर्ष कौर्तितं उत्तानपादस्या
पत्यं उत्तानस्त्र मुकुट इत्यपि यात्मापवकवातिशाशेवाह्यादित्वादिजिमाह तत्र उत्तानपादस्य अपि तिर्यमानाभावा
त् हेधुवस्य अगविधिपस्त्रायतिस्तभ्रांति आनीतत्वपसर्गक: अगास्त्य: स्यात् कुम्भयोनीवरीसनमावपि अगम

ध्रुव औत्तानपादि: स्यादगस्त्य: कुम्भसंभव: मैत्रावरुणिरस्यैव लोपामुद्रा सधर्मिणी २ ॥ ॥

सप्तर्षीणामपि वसिष्ठादीनां वाहुलकादसत्तेरपीतिमुकुट: वस्तुतस्तु किंचक्रौवेतितिक्किजवित: वाहुलकाश्रय
स्यागतिकत्वात् शाकधादि: अगस्त्य: कुम्भयोनिरगस्ति: कलसीसुतस्तु निधाव्हाणि वा: दवेतादृहव्रनत्तुः
ऋषिसमुदायस्यान्तर्षित्वात्तु अप्यस्य इति मुकुट: तत्र ऋषित्वमानाभावात् वाहुल्येऽपि मित्राव
रुणयो: स्त्रेत्वे वषोपश्रुवारुणि रितिमाडि: अनपिटप्पते अविधायागस्त्यमैत्रावरुणस्त्वाग्निमाहुतारस्तिना
मनिधानात् वीरणगस्त्यस्य अस्यैव पत्नी लोपामुद्रा लुप्तामुद्रां मुद्रागति आनीतत्वपीतिक: अमुद्रा लोपमुद्रालो
पामुद्रा हर्षेन लभनेनरूपत्वं सामुद्रं स्पष्टादरादेनेफलविम्ब यत्तु लोपइतियाषिता रूपाभिमानपत्वा
घन् टाप् लोपामुद्रयातिस्त्वङ्: स्योभिमुद्रा तत: कर्मधारय इति मुकुटेनोक्तं ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. एवं धनिष्ठायेन धनवती सा श्रविष्ठया समेत्यन्वयः हे प्रोष्ठी गौस्तस्येव पादा यासां सा सपात्मनस्तोष्ठेभ्यादिना वहु
टी. व्रीहावच्चू यज्ञावस्य निपातितः प्रोष्ठपदयोर्द्वित्वेपि फल्गुनी प्रोष्ठपदानां निनक्षत्रान्नादिके बहुत्वम् भद्रे
३८ पदे यासां ताः प्राग्राचोयाद्ह्वत्वे पत्तस्य प्राप्तेति प्रोष्ठपदा भद्रपदास्य निपातितानाइति मुकुटः तन्न भद्रपदा याह
स्यनत्राग्रहणात् पतेनार्थग्रहणाद्भद्रपदेतिस्वामी सूक्तिरपि परास्ता हेपूर्वभद्रपदोत्तरभद्रपदानां २२ आक्षौ
न्यास्मृगः शीर्षं यस्य मृगः शिरोः स्यत्रूपभेदात् क्लीवे सोम्या मृगशिरः स्युर्मृगशिरा इति वा पालितः स्त्रीत्वम
प्याह मृगोपि मृगशीर्षे हस्तिनात्तो मृगः पशुकुरंगयोरिति त्र्यादिः अग्रहायनमस्याः मार्गशीर्षमासस्यवर्ष

38 राधा विशाखा पुष्ये तु सिध्यतिष्यौ श्रविष्ठया समा धनिष्ठास्युः प्रोष्ठपदा भद्रपदाः स्त्रियः २२ मृगशीर्षं
मृगशिरस्तस्मिन्नेवाग्रहायणी २ ॥

प्रवर्तेः प्रत्यावणा प वेपदादिति णत्वे आग्रहायणी फाल्गुनमासी न योगान्नदव
मपितथा यत्त आग्रहायण्यश्वत्थाद्दगिनिनिर्देशात्स्य ठणोगौरादि - षू प्रणेनादेव ङीपि सिद्धे गौरादि पुष्पा
दौ स्यपुंवद्भावनिषेधार्थः तेनाग्रहायणीभार्य इति सिध्यतीति मुकुटः तन्न प्रयसिद्धानात् नहि गौरादिस्त्वपु
वद्भावप्रतिषेधार्थं किं तर्हि विधानार्थं न वा पाठसामर्थ्या नस्य स्वरभेदार्थत्वात् न वा दात्तनिर्द्देशात्स्वरेण न द
भावः पाठसामर्थ्याद्दात्तनिवृत्तिस्वरस्यैव बाधसंभवात् प्रत्यगौरादित्वं मध्यमाणिकमिति मुवचनाच्च
त्रीणि इत्वेति शीर्ण्यनि इति व्याप्रोत्त्रीणेनेच इदित्वात्नुम् संज्ञापाकुत्व [illegible] विपकादिवाभावः इत्वलाइतिवा ३८
पठेत इत्वस्यभेत पाणोच सान सिवर्णासीतिवलच्च गणाभावस्य निपात्यते ॥ रामजो

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भाष्येदाद्वेरदर्शनात् यदपि गोत्र त्वमुपचर्य गोत्रे कृत्वा दिभ्यश्चुनिनिजानेरस्त्रीविषयादयापधानरीक्षिप्याह
नदपिन कृत्वा दिगाणास्यपादाभावात् उक्तगौणाद्युपचारो विनानिर्वाहात्स्वयन्तस्वनरन् स्वनेनराणपस्थपि द्वैपायन
वन्यजिज्ञास्येनिफणितीति स्वामाह तदपिन स्वनेन राणपस्येफकारदर्शनात् द्वैपायनमस्पद्वैपायनस्त्वमापय
द्वैपायनस्त्वमापिति द्वैपायनशब्देन मनेद्दर्शनासम्भवाच्च यदपि त्वमेमत्रयोज्ञातेरिमत्रे जेतुपसंख्यानाज्जीषु
कौरव्यमाहुकाभ्यां चेति चकारादास्त्रायणो वत्स्य इति नदपिन त्वदुक्तोपसंख्यानाशसिद्धेः चकारस्यानुक्तस
मुच्चयार्थत्वेमानाभावाच्च यदपि द्वमयनेत्युः शब्दाद्यणिमाह मुकुटः नदपिन शब्दाच्छाच्च च द्रूपद्वयशसंगात् ग
र्भिणादयः समर्विशतितारकादत्वात् यणपवारणेन स्वमेनस्कित्रूपेणात्र करोति मन्त्रादिषितिक्षिप् यत्तस्वित्गा

दात्तायण्योऽश्विनी त्वादिनाराश्रवस्त्रुगश्विनी ॥ २१ ॥

दिनाश्वितित्रिति मुकुटः नत्रयुक्तेः केवलात् श्विविधानात् अश्वश्वरूपमस्त्यस्याः रतिः हे २१ राधोनिकार्यमतु
यारायमोसिद्धेः गुणासुहलन्नसकारः राधपति श्रुतिनिवाराणविष्ठ द्विशाखेयाः विलक्षणा मूलकाश्रयणाधारधे
शाखयोरितिहेमः विशाखेति शाखेयामो विशाखो याचके स्कदेविशाखो भेकविलक इति हेमः हेपलानिका
यारिण पुष्पः कलियुगोत्तरः मासन तत्रयाभेदे सिधान्यास्मिन् पुष्यासिध्यानत्तत्रेरिकायितिपातिनः तष्यम
स्मिन् तषनक्षत्रौ सूर्यतिष्याति निपातनात्काश्रयपलेव च तिष्यानत्तत्रभेदेस्यात्कलौ याप्यं चतयाषितिहीति
श्रवणाश्रवः श्रेतदारप् शसिद्धिः श्रवास्त्यस्याः मनप् प्रतिशयेनश्रववती रहन् विनतालेगितिमनपालक्
क ॥ रामायतम: ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्र॰
टी॰
३६

रोहिण्याश्रयणे स्त्रीभोटक रोहिणीयोगे वेहन्ते रेवतीरमणोत्र येद्गुनि विश्वः वृष्याने वृषयुवगमनो कः सो-
मस्व सोम्यः शाककोरिम्यापः ततः प्रत्तावण ग्रीणि स्वरस्याकेस्यापत्ने श्रुनश्ज्ञ नक्षत्रमित्याणि सोऽपि शनैश्च-
रनिपश्चत्वात् प्रच शनिसौरिशनैश्च राइति रमसाद्धनिरपि शनैश्चरोमंद इति वाचस्पतिः हु नाम्यति नमः
स्तानौ प्रसव नस्रुकांतायामिति मृकुटस्पश्मादः नाम्यतीति विपृहीनत्वात् नमसि गुणानि मिरसैंहिके-
याइति विकोडश्चेषः पवा यविग्रदंतपश्लिगोपि स्वर्भोवस्त नमोराहुरिति ग्रुस्कोडे रत्नकोशामरमालयादि
शनात् रहति गृहीत्वामपज्ञति चंद्रार्को रहस्मागेस्वादिः वाहुलकाडुण् रहस्युत्पुणिनि उकटस्पश्मादः पत्ना
दृश्यस्वज्ञादर्शनात् स्वर्भाकाशेभाति विपरीतलक्षणयादर्शाभ्यां तु तमः तमोदिः सिंहिकाया अपत्ने सैंहिकेयः स्त्रीभोटक

रोहिणेयो बुधः सौम्यः समौ सौरिशनैश्चरौ तमस्तु राहुः स्वर्भानुः सैंहिकेयो विधुंतुदः २८ सप्तर्षि
यामरीच्यत्रिपुलस्त्यक्रतुश्चांगिरावशिष्ठिनः राशीनामुदयालग्नंतनमेषवृषादयः २९

विधुंतुदेति विधंतुदधीलुदइति त्वशा ग्रहीतित्वम पंचराहोः केन: सि सौति स्वामी २८ सप्तचेते वृषय
विकोऽयैरिति हियुः विचः शिविरसुद्धविशेषोत्पर्षामिमिस्रुपत्ना श्रमेके समाधि विचशिखिरिनः मरीचिरोपी
राअत्रिः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः वशिष्ठश्चेति सप्तैते ता यास्त्रिरशिखिरिनः मृगशृंगे वागांवीति मृगश्रृयामो पुशि
णायो हराय लकौ चेति हडाणमहणशमपश्च लग्नातिफले लग्नांते हवचवाने निक्रमेद भावलक्ष्ममस्वविपा-
त्मते पवलग्नतिमाये नितेइति विग्रहपदषंपश्चालत्नौ श्राललौशौरद्गुनि यानो हपम्यसनमुजकटेनक्षेत्र तवडके
यानो लग्नतिद्रूणाभावात् प्रकृतेष्यामस्याने स्वग्रनः स्त्रीदिनो निशायां प्राग्दिनेचेति सद्वयो हपम्यासोवर्षः लग्नं

39

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मृगशीर्षशिरोदेशस्थानां पंचानां स्वल्पतारकाणामेकं २३ बृहतां पतिः तद् बृहती रिति निःस्वड्ढलोपो प्रत्ययकि
बृहतां पतिरिति पि सुराणामाचार्यः गिरां पतिः अहरादीनामिति वा रेफः पत्नेकस्कादित्वात् सइति केचित्
प्रपासत्वाधिषणा अस्य अंश्रा आयत्व यद्वा धृष्णोति निधृषाप्रागल्भ्ये धृषेर्धिष च वा तिङ्गः गृणाति उपदिशति गृ
णाति कृष्णा रुज्जेति कुः उत्वं नादेशः गुरुर्महत्त्वाद्गीर्वेषांपितृत्वाद्वा धर्मदेशके अलंचोदुर्जरे वापोतीति हैमः अंगि
गतो आंगिरसस्तदपत्यं निपातितः आंगिरसोपत्य ऋष्यंधकेत्यण् बहुत्वे अत्रिभृग्वितिलुक् आंगिरसः आं
गिरसो अंगिरसः वाचस्पतिरिति षष्ठ्याः पतिपुत्रेति सत्वविधानान् षष्ठ्यलुक् लुक्पक्षे वाक्पतिरपि चित्र
याः सप्तर्षीमध्ये अः सप्तर्षिचित्रशिखण्डिनः इति हारावली तदंगेनात्मगिरसो जातत्वान्मान्त्रिशिखण्डिजो जातः प

इल्वलास्तच्छिरोदेशे तारका निवसन्ति याः २३ बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः जीव आंगि
रसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजाः २४ शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उशना भार्गवः कविः अङ्गारकः कुजो भौमो लो

च स्थानामिति ङः नव २४ माहेश्वरस्य शुक्रद्वाराद्विनिर्गतत्वाच्छुक्रः प्रोच्यते शुक्रसाके हिताङ्गो महीसुतः २५
शुक्लत्वे तिरश्चीतिवा दैत्यानां गुरु कवेः पारके कविनमवष्टत्य माख्यातं महत्त्वात् काव्यः ओ गाव प्रपकरुन्निणपत् क
वेरपत्यं उशीत्ये दिस्योणस्त्येतिवा वशकान्तौ वष्टि वशेः कनसिः ग्रहादित्वात् संप्रसारणं ऋ उपधाने नन ङ भृगोरप
त्यं ऋष्यण् बहुत्वे लुक् भृगवः कवति ऋगाहे अवयवः कौनीतिवा षट् अङ्गानी यत्तियोनतात् कर्मण्यण्
संज्ञायां कः अङ्गारइव कण रक्तवर्णत्वादितिवा कौः पृथिव्यां जातः पंचम्यामिति ङः भूमेरपत्यं शिवादित्वादण्
एण् भौमो मंगलदैत्ययोरिति हैमः लोहितान्यंगान्यस्य महीसुतः पंच २५ ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ ३

रिवोमणिरिवनरे स्मनेन संस्मारेन्तराणाः श्रुतिस्टधर्मादिनान्तरनेरनिः नराणांत्रुमणौ पुंसि कुमारी नौकयोः स्त्रियामे
वनेति निमिदाह्नेहनेश्रुमिचिमिदिश सिम्यइतिक्रन्‌विद्यमानवोस्य विश्वभानुप्रमान्वैश्वानरेवाहस्करेपि च विरोचनोक
चरीमो ऋतदाह्नेनच्चुनिपुत्रु विरोचनः यह्रादस्यननयोः कंःश्रिचद्धयोः विभेववसुप्रस्यविभावसुप्रमान्नुपेहारमेदच
पावके ग्रहाणांपति विष्णेपतिः ग्रलकुग्रहाः पतिः श्रुपतिः ३ भानिदाभाम्यानुः हन्ति हृहवदिहनोतिसः हंसः
स्यान्मानसौकस्यनिर्लोभम्न्टपविस्त्रचर्के परमात्मनि मन्त्रयोगभेदे मन्त्रभेदे शारीरमरुहन्तोर्तुरंगमश्वभेदे च मह
स्वमेशावोपसनपनीतिस्तुः नपन्नः हंसकरेपि स्यान्नाकरेनिरयानरेतापर्याणि वाल्मुहन्तपनोपिनपनस्तापनोरवि
रितिसंसारणवर्तान स्ववतिसूर्यान्टच पतनमूर्धनेसते इतिस्वामिमुकुटाभ्यामुक्तं तन्त्रं स्वरतिसूतिसूपतीतो हिक

कमणिः सूर्योमित्रश्चित्रभानुर्विरोचनः विभावसुर्ग्रहपतिस्त्विषांपतिरहर्पतिः २ भानुर्हंसः सहस्रांशु

स्तपनः सविता रविः माठरः पिंगलो दण्डश्चण्डांशोः पारिपार्श्विकाः ३ सूर्यस्तनोरुणोनूरुः काश्यपिर्गरुडाग्रजः

स्मात्तपतेस्सोनेतिनु पश्रेसगाडकथानोरयां संगृते स्वरूपनेस्तूयनेरवतेवारविः हुशोहेहइ गतेवा अवचटाचेडाश्रुप
वेशपाः पारिपार्श्विकाइतिवद्ध्यमाणत्वात् समभिविशतुमत्रनेमठरः मपवुमाठरः जनेरवचेमनुवर्तमानेवचिमनि
ष्पोविश्रुमरश्रपयः दण्डनाटेशः नतः प्रजावज्ञमठनिमठमरनिवासयोः वाहुलकादरच्चुमठरस्यापत्यमितिवा
कश्यामठस्यनेनमठः पुसीतिवः मठानिरादानेकः मठरस्यापत्यंवापिंगलोवर्णोस्याप्तिइत्यर्शआद्यच्पिंगवर्णोला
तीतिवाकः इतस्याप्तिसुचुट्टरयतीतिवापार्श्वइतिपरितः पार्श्वविभक्तस्यवायोभावः परिपार्श्वेवर्तनेनेइमछेपरिसंस्त्वेचा
निवकाराणांटक्सूर्यपार्श्वस्थानोमाठरादित्रयाणामेकैकं ४ सूर्यस्य सुतः अरुणोवर्णोस्याप्तिइत्यवरुणातिमनपालं

40

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सवति प्रेरयति कर्मणि लोकं सू प्रेरणे सस्य षा षूधिभ्यः क्रन् उं॰ स्वादिः॥ शवति गच्छतीति शूरः सिवि मीनोनारी स्वेति क्रनिष्ठ
रः सुष्ठु रस्याकमटे सूर्यः इति विग्रहः सृसर्तेभ्यः सूर्य चद्न्यो पीन्मूर्का विवेकः सुरयतीति वा सूः विकालो भू च यत
सूतेः प्रेरयतीति प्रकारः इति विग्रहप्रदर्पण सूः प्रेरणे इति धातोः क्यप् सुत्वं च रुडागमश्च निपात्यते तत्र उक्तं तानुदात्त स्वाभावा
त् सरति स्यतेः सवति प्रेरयति कर्मणि लोकानिति वा सूः प्रेरणे राजसूयसूर्य इति निपातितः अदितेरपत्यं द्वादश
आत्मानो मूर्तयो यस्य दिवा दिनं करोति दिवाविभातिटः एवं भास्करादिषु निमित्तं बधाति वेषेद्विधि वृधो निचेतिन
क् २८ भासां समूहः पूर्वविधि वस्त्वा आच्छादयति वसत्याच्छादयति वस आच्छादने किप् विवो रश्मिः विवस्वा

सूरसूर्यार्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकराः भास्कराहस्करब्रध्नप्रभाकरविभाकराः २९ भास्वद्विवस्व
त्सप्ताश्वहरिदश्वोष्णरश्मयः विकर्तनार्कमार्तण्डमिहिरारुणपूषणः ३० यम ॥

ति मतन्पूर्वसोमतलोपश्च इति मत्वाद्वा भावः सप्ताश्वा यस्य हरितो॰ अश्वा यस्य उष्णा रश्मयो यस्य विशेषेण कर्तनमस्य
विश्वकर्मणा यन्त्रारोपितत्वात् विकर्तन इति भक्तरोग्यानिति वा कर्मणि छेदनार्थात् नन्तान्ल्युट् अर्च्यते अर्चः शक्तो पाकर्म
ण्यचन् घञ्यो इति कुत्वं यद्वा कृदाधारार्चिकलिभ्यः कः चोः कुः यद्वा अर्कं स्तवनं तदर्हतीति अर्कः ते परं च परम्परेतामा
मितिमते च ज्ञटेः तेभव शकन्ध्वादिः परासांते दामासृत् पनमार्तण्ड मामरदित्याः दितिजादिवोपिव्युत्पत्तिरस्माहो
उविति नाम निपातात् ह्रस्वाभावात् मार्तण्डः अन्यस्यापि महति मिहस्रेचने इत्युणादौ मिकिरच् मिहिरः सूर्यवृद्धयोः
मेहः किरच्मिहिरोऽपि महिरमिहिरौ यथाकालं कृत्वा प्रयत्नां रि तिरिङ्कारः शेषा व ऋच्छति अरुणः पुष्णन पुष्पाः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्र॰ — भाव्रःकीर्यते क्षविद्वेपे क्ष्टोरप् श्रियतेनमोक्षिन्स्कण्याभ्यामीवि:स्त्रीपुंसाधिकार्थात्रटिमपिसरीविप् नि

टी॰ लिंगाजुशासनइयोर्मेरीवि:किरणोभानुहस्तकर:यदामितिशाह्वाणव:सरीविम्रनिमेदेनागमस्त्रावनपुंसके दीधी:

४१ नेदीघ्यते दीर्धीङ्दीप्तिदेवनयोःक्विप् नितत्रलीतिनिषेधस्त्तनघ्रग्रहादीनामितिवार्तिकात् पिवर्णायोरितीकारलोप:

श्रुतिक्षियामेवदीधितिः स्त्रियामितिलिंगानुशासनात्काकालिमायेनदीधितिरितिनि:शह्वियामितिसंबध्यते उनव

त्राणपकारष्मक्रिरणाना ३३ प्रभानिष्ठानश्वापसर्गाद्वातिकाःरोचनेहवदीमोक्विप्रग्रुपधाकिदितोन्हविदीमो

चष्ठाभायामभिष्ठ्याभिलाषयोःज्वेषतिविषदीमोक्विप् भा ङ्गेरक्षिग्रहणात्तङ्:टाप्भाभ्रविलकतोदीमोः

भानुकरोमरीचस्त्रीपुंसयोर्दीधितिस्त्रियां ३३ स्युःप्रभाहग्रविस्त्विड्भाभास्छविद्युतिदी

प्तयः रोचिःशोचिरुभेक्लीवेप्रकाशोद्योतआतपः ३४ ॥

41

यो भाकिरणोस्त्रनः विनानार्थरत्नमाला यद्दा क्विप् स्युवेतत्राभावाङ्गस्तलोपादि भाःविश्वपावत् भाहृदीमो

किप् भाःसोक्त्वानिक्त्विनतिवानमः क्षविश्चषिक्षवीतिक्विवेतोनिपातिता युःतदीमो वौतनेःनयाइयुपधात्

किहितीन्दीप्यतेःपादीधीदीमोक्रियावादिभ्यः हवदीमो रोचतेनेन यूतिमुवीतिरस् ईश्वविरस्त्रीभावे स्त्रा:

चतेस्तीमवसनेनरूस् एकादशपुमाया:प्रकाशद्योतोविनिभावे करणोवायमेतो आतपत्वेपवाघञ्जतःभा ४१

वरवेनोवतियोवा ऽऽतपात्तयस्य ३४ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

परितो विष्यते नेन विलसौ वज्र परिवेषः स्यात् परि धीयते परिवेषणाऽऽत्मनि सूर्ये चन्द्रे वा नेह कूटः विशाख वेशने स्यात् तु वलिन तला
लव्यानः वेष्टने परिवेषः स्यात् द्वारं नोः स विधमण्डल इति तालव्यान्तरमध्यः परितो धीयते नेन उपनिकिः उपग्रानेसूर्यप्र
पसूर्यके आदि समासः ततः स्वार्थे कन् मदिश्रूषाया मण्डने हृषादित्वात् कलच् मण्डलपरिवेषस्तु परिधिश्चोपसूर्यक
मिति मानुशुभिः चत्वारि चन्द्रसूर्ययो रुत्पाताद्विजातमण्डलस्य २२ कीर्यते क्षिप्यते किरणः निकाः वसन्ति रसाञ्
स्मिन् वसन्ति वा मे स्फापितचौ निरक्तयज्ञादित्वात् शसारणनर परेति नेष नेमि सीतमाऽऽक्रोम पञ्चसूत्रवप्र
याम् यादेशस्तु पतनमापयन् श्रमापयन् गगनमोह तिगच्छति मासमाने इत्वणालेनि रहस्को कार्यरूपः रवश्च भूषा
रादीरितिमुकुटः पयस्ता धान्ससप्तरायान् श्रमयान् नाम विधानात् एषा रादित्वाऽऽश्रयणस्यनिमूलत्वाच्च
परिवेषस्तु परिधिरुपसूर्यकमण्डले २२ किरणोऽस्रमयूखांशुगभस्तिघृणिरश्मयः ॥
शापतिश्रृणाविभाजनेऽत्र गादिः सगाद्यादित्वात् कुःश्रेष्ठलेषरवो रश्मावितिविश्वः श्रेष्ठसूत्रादिसूत्रे लोप किरण
वेदाधीनो गम्यते ग्रन्थापीनिङः गात्रेयवर्गलवभालिदीप्तयामिल समभ्रान्तदीप्यमानः ताहृशा दिनाकिः
वृक्षे वे निकिच् पवर्गानेभ्यः समिति दीप्यते मसभ्रान्तदीप्यमानः वसतिषि निबाहुलकात् किः शमपः भूषोरादित्वाऽऽद्न
मालापेऽतिमुकुटः करने ल्लिबकल्पनमत्रपादे पसौति विणः स्तोकयानो हेपत्समने शमादिकेतिवृत्ते तरणा
दीप्तौः ब्रह्मादिना छादस्यापि भाषायां प्रयोग इति शब्दः वलनेलवति वृषे चते स्यादिः तृतीयस्थाने निगम
योगणाभावस्तु निपातितः रश्मीनि त्रिषु षाशागल्भे अंशिरंशिष्याकिरिति निः किचेतिमुकुटः नत्वनारश्म आभा
वात्मनो बाहुलकान्निर्गुणाभावस्तु सिद्धिनिपातनात् नहुसेचने सहाषिभ्याकिदितिनिः किच परिमेके परः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मु. हने स्थापीतिरक् चन्द्रस्तदिवसेहिसे दीपनेतीराणभवति दीर्घत्वये दिवादिः इत्यभिनूत्तिरीति तिनक्त वाहलकात्वह
टी. त्वः चौतनमोनिर्धाणारस्यितिचेतिवा वतेःकिनन्वनजहाति नति जहानेरितिकनिन् रोसपीतिरः यतश्चहनिति
४२ हन्यमितिसकृदेनोक्त तत्र रत्नस्यहत्यापवादत्वात् रोधमत्र दिवादिभ्यः किरिमसन् वासयति वसतेर्णिनाइति
कमिनमीत्यद्रन्यः वासरस्तुमात्रागग्रमेहदिनयोर्शपि पंचदिनस्यग्रहूणतिकामुकान् उषस्तायाः इत्युपे
तिकः प्रत्युषोहर्मुखेवसौ ग्रहोमुखेवसौ ग्रहोमुखे कल्यतिचेष्टा ग्रन्थादयश्चनिकलेर्यक् ततः प्रत्याहीणा
कात्यमपि कल्यप्रधानेक्लीवेस्यात्कल्यावाक्सुनिवर्तिते सततनीरोगदक्षेषुकल्याणवचनेपिचउपायवचा

42 वस्त्रादिनाहनीवानक्लीवेदिवसवासरौ प्रत्युषोहर्मुखंकल्यमुषःप्रत्युषसीअपि २ प्रभातेचदिनांतेन
सायःसंध्यापितृप्रसूः ॥

नेपिचउपायवचनेःपिस्यादित्युमेदेनयाक्षिति ग्रोषत्यधकारे इषरोहेडषःकिदित्यसिःग्रन्यापसरीतिक्षु
नयेश्रुति उषःप्रत्युषसिक्लीवेपित्रसो चयोक्षिति २ भातेप्रवृत्तप्रभाते ग्रादिकर्मणिक्तः यद् दिनस्यांतः
स्यतिसमोपयतिदिने षातकर्मणोस्पाद्युपेतिणः सायःकोदिनांतेच मानमयपेलवयपवर्गवेस्पति एक
दिनांतस्य समग्रप्याय्यस्या धेवितायां ग्रानश्चोपसर्गस्यइ संध्यापितृप्रसूत्ययनयोग्रुगस्तपिव्र सिंप
कारोपि संधीयतेस्या ड्याक्ष ग्रह संध्यापितृप्रसूःसयाइतिश्राश्चशर्णावः पितृन् प्रसूते क्विप् हेसध्याया : ४२
रामायनमः ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ईषंडषसेकोसे ईषदर्थेचनिकारेदशः कवेचोस्मरतिकेः कदेषास्तु मेरेचनइलेच एनेगोणाक्रौवागुणानिविशेषलिः
वाचमारीषड्लस्य नेजयति निचुनिशाने प्रतिकृविनिनाकस्तुति मक्कुकवोस्तानारेदशः निर्जरीवस्तुतिषस्तक्कप्रमप
नीवा नीहारासाम्तुइलवणो विषुलाहानिमुषके क्रौवेपवाग्रके प्रसितिगमा शमागिने विषु स्वामिदृयरालभिभवा
ति गसेनकः खरः स्याश्रीस्तापमेयाः गर्दभस्त्रीरेवनाड नहहृणाक्रौवेनहतिविश्विमयेः श्रीएषमसस्य नीहारामि
तिम्याशश्रुपचारात प्रयोगः स्नृगाणान्तसास्यस्यामशेश्राघच मयोविवि इवेशनिक्तुकाविनिकन् २५ इति दिग्वर्गः
कलसेत्यानेशाहच कर्मणिवच कालयनिसर्वमितिवा एयनात् पचाचच् कालास्तैभामहाकालेसमयेयमक्कलेषा :

कोसेकवोलमंदेमसकहमतिपुनरहति नीगमेतीत्नोत्नेनहंमरगरहसामरीविका २५ इति दिग्वर्गः का
लो दिष्टोप्यनेहापि समयोप्यथपक्षतिः प्रतिपद्द्वे इमे स्त्रीत्वे तदाद्यास्तिथयो द्वयोः २ ॥

दिशति दिशप्रतिसर्जने क्विचकोचसंतायामितिक्तः दिष्टदैवपुमान्कालोनाहेतिनागच्छति नाहमत् इतिवा।
नम्याहृनपहृचेमसनपहोदेशस्तु साइइशनेयनइ. नस्मात्रइवीलिंगड सातः सम्यगेति इणागतो पचाचच् वना।
दिशामानम्कालस्य पक्षस्यमूलपक्षतिः सर्वतोःक्विप्प्योतिर्तिशीषितपक्षती पक्षतिस्तुभवेमन्तमूलेचप्रतिः पत्।
तियो प्रतिपयनेडुपक्रमयनेनयामासादि प्रतिपन्नीतियेमनोमपदादिम्वात् क्विप् सनाहप्रतिपदियः साप्रति
पदाद्यायासोनाः अतसातत्यगमने अतेमजीति प्रतेरिपिच इत्येरादिनादेशापः हयोरितिमत्प्रतनलातियाद
पवसवत्पाने पक्कसामाद्यनतिथः इसमेधकारेवष्टक्ष्यु ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रु. मीनिहेनत्वात्रिंदिनायामायस्याः निदाघायामिनिः तात्स्यमस्या नक्षत्रानौ इन् नमिः पतेक्रूदिकादिति रीघ् पचाः
टी. घविनस्यापि हादशरात्रेः ४ नमोवज्रलमस्याः ज्योत्स्नानमिस्रातिनिपातिता नमिस्रतिमिरेकोयंपुंसि ह्रीत
४३ नमस्तनौ क्रूसपतनिपायाच ज्योत्स्नादिग्धइपस्यानान्तवर्षणा तामसीनिशिइणायानामसोभुजंगखेगेदे
ग्रमधकारेरात्रेःज्योत्स्नास्या प्रावृद्रणा पकेज्योत्स्नावद्रात्रेः स्रागामिवर्तमानेचतेग्रहनीचूतिकसीपारयपटचु सेफ
पादेन्नसमासात्तपिधेरनिरुनाश्रयणीया स्रागामिवर्तमानेग्रहनीयुक्तेपस्यामितिवक्रुश्रीहिवी पूर्वापरदिनयः
तावितवस्तोयस्या युनइति निशीमुपलक्षणात्तेनपूर्वानररात्रियुतेदिनमपियक्षिणीतिहरदत्तादयः यदिणीशः

विभावरीतमस्विन्योरजनीयामिनीतमी ४ तमिस्त्रातामसीरात्रिज्योत्स्नावेद्रकपाखिता स्रागामिवर्तमा
नाहर्युक्तायांनिशिपक्षिणी ५ गणरात्रेनिशावद्वप्रदोषोरजनीमुखं रामजे ॥

गीमायास्याद्विनूणपे
याकिनीदिभि स्रागामिवर्तमानाहर्युक्त रात्राविपक्षिणो पके ५ गणानोवक्रीनोरात्रीणांसमाहारःगणरात्रस्यसे
ख्यानात् तहितार्थेनिद्विगुःप्रहःसर्वेकदेशेत्यश रात्राहाहाः पुंसीतिपुंस्त्वेनन संख्यापूर्वरात्रिरितिलिंगानुशासन
सूत्रेणक्लीवत्वविधानान् भवतिनपुंसकयोगःसंख्यासर्वस्यरात्रस्याहस्यानिवरहविवनाञ्च रात्रेत्राक्संख्यायान्विनमि
तिवक्ष्यमाणत्वाञ्च पतेनस्वामिमुकुटयोनपुंसकत्वसमर्थनसंभ्रमःपरास्तः पके इच्छंति दुर्षवेकल्पे पचापच दाव्
प्रारंभोदोषायाःप्रादिसमासःप्रारब्धादोषायस्मिन्निनिवा गोहियोफिनिहूस्वःदोषेमव्ययमप्यस्ति नक्तंदोषाचवस्तन। ४३
विनिवश्यते रजःमास्यावमिव हे छ ॥ राम राम ॥ रामायनमः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अहः प्राह्णस्तदवयवे प्रथमे च नरहस्य प्राह्णः राजेनिटच् अह्नोह्न एभ्यः ह्णादेशः अह्नोदन्तादिति णत्वं प्राह्णः अपरस्मि-
पराह्णः सर्वैकदेशिसमासः अह्नोमध्ये संख्याविसायपूर्वस्येति लोपकान्तसमासः राजाह्नाहः पुंसि मध्यंचनरः
हस्त्रिनिवासस्त्रिसंध्यानां समाहारः आवन्तोवेति पात्रिकीञ्जीः वला पसेविसर्धायपक्वेदिनादेनमध्याना स्त्रुतानि
चेषुः स्रुहिंसायां कृस्रुगृहचनिभ्यः शरच् पिहोरनिरोपश् शर्वरी यामिनी स्त्रियोः प्रत्यायाणि शार्वरीपि शर्वरीशा
वैशिष्ट्येनि शब्दार्णवः ३ निवरात्यनिनन्तकोनिच्यापारान् शानन्तकशो ग्रामं शाक्तपसर्गेणेतिकः निशादीन्मह
निद्रापार्व्यात्रियामाहरिद्रयोः गणमेयोश्रीशिनिष्ठ्यमानेवीन्ममेतिनामनिधानात् निष्ठपृथादरादिवान्

प्राह्णापराह्णमध्याह्नास्त्रिसंध्यमथशर्वरी २ निशानिशीथिनीरात्रिस्त्रियामाक्षणदाक्षपा ॥ रामेः

शॆनापि निशीथोपन्यस्या इति: रातिसुखं: राशो राशादिभ्यो त्रिप् कृदिकारादिति ङीप् रात्री इत्यपि रात्रीभावि
त्तमस्विनी निशाह्णार्णवः त्रयोयामायस्याः आद्यन्तयोरर्द्धयामयोर्दिवसकालत्वेन दिनप्रायत्वात् अत एव दिवसः प
त्रयामः यद्वा त्रीन् धर्मादीन् यापयतिनिरवकाशीकरोतिकामप्रधानत्वात् अतभोविनयन्यो यावानेरतिक्लसंगति
मत् क्षणउत्सवोनन्ययापारः स्थितिविरहादिति कः क्षणदोगणकेरात्रौ क्षणदा जलेक्षपयतिचेष्टां चेष्टः स
म्भावितान्ति पचाद्यच् विभाति नक्षत्रादिभिः क्वनिप् वनोरचेतिडीप् विभावरी निशारात्रौ कौहिन्यावस्वयोषि
ति विभावरी स्त्रीकथाच नभास्यस्या प्रसादेनिविनि: रजनी रजकाभवतिरागोनास्या इति पेःकित्वे निचकारानिः
किमारलोपः ङीपभावेरजनिरपि रजनीनीतिकृदिकारादिन्तमस्तु ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ वसी इजन्नादिभ्य इतीञ् अमावासी अमीपरिमाणे दिवादिः अमा चंद्रसूर्यौ सह वसतोऽस्यां हेत्वर्थेऽण् अस्य नः परिच्छिन्नोऽस्यां मासे
टी॰ अमामासी इञ् अमामसीह कुर्वेशोः माः मावसी वस्यादि निरभसः शुष्मावस्यमावासी चामावास्यमासमीनिशा।
५५ म्लाणिवः दृश्यते शास्त्रेण पुंसि संज्ञायां घः पतानेऽश्चोदर्शने वरशाः सूर्येन्दुसंगमे सूर्येन्दू संगच्छेतेऽस्मिन् घः चतारिद
र्शस्य ८ चतुर्दशीयोगात् दृष्टचंद्रा सती साऽमा सिनीवाली षनविलज्ञासस्वर्वतेने सालत्वी नेयागान्तोनीचंद्रकला
श्रीस्मादिन्वादिनिः सिनी च ललितयारयति कर्मण्यण् यत्तस्त्रियाः पुंवत्विनिनपुंवत्वे संज्ञाछन्दसोरिनिषेधादिनिष्ठ
कटः नन्न सिनीवालीम्यत्र सामानाधिकरण्याभावात् अमत्वात्वादभाषितपुंस्कत्वाच्च यद्यपि सिनीचंद्रकलासा

कलाहीने सानुमतिः पूर्णे राका निशाकरे अमावास्या त्वमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगम ८ सा दृष्टेन्दुः सिनी
वाली सा नष्टेन्दुकला कुहूः उपरागो ग्रहो राहुग्रस्ते त्विन्दौ च पूष्णि च ९ ॥

वाला ऽल्पा ऽत्रिनिवेन विगृहीतं तदपि न वाले
त्यस्य विशेषणत्वेन पूर्वनिपातप्रसंगात् स्वामी तु सिनी सिता वालाऽस्यामित्याह तत्र पुंवद्भावप्रसंगात् एके उ
दयेऽमायोगान्नष्टचंद्रकला साऽमा कुहूः कुहयति कुह विस्मापने चुरादिः ल्टीन् कुप्योः कुहिनिकुपश्चेत्यु वा कुहूः
लकाविहापि मगयादिन्वाद्ध्वस्वापीन्यर्थे येनकुहके नकुहूस्सपुनत्त्वकेरणवः स्त्रियामिति विध्यवासी कुहूः कोकिले
लालापनष्टेन्दुकलदर्शयोः एके उपरज्यते नेन रज्यते उपरागो हलश्चेति घञ् घञिचभावकरणयोरिति नलोपः भावे वा घञ्।
उपरागस्तु पुंसि स्याद्राहुग्रासेऽर्कचंद्रयोः इत्येव ग्रहकल्लोलव्यसनेऽपि निगद्यते ग्रहणं ग्रहः ग्रहवृदृनिश्चिगमश्चेत्यप् ग्रहोनिग्रहे रे ५५
वेधग्रहणाष्ट्ररणोद्यमे सूर्यादौ पूतनादौ च सैंहिकेयोपरागयोः इत्य ग्रहणस्य ९ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रहं राहोः ग्रहः सर्वं केमप्र निशारत्नो स्मन् शीतरश्मेः निशीथयोगापी यावद्यायादिति पर्व निशीथयत्प्रमानं दूराहेत्रस्या
द्वात्रिमात्रके हाविति समाविन्याक्रम्याते देशात्रिमध्यस्य यानि मुनिमतु रसिमन् यत्रयानेभगिनि गुरुकटैनोक्तं तत्रा
उक्तमत्र सोत्रेविनत्वेन निर्मूलत्वात् यामस्तत्र भूमिप्रहरे संयमे पिशके निनः श्रीहूयनेद कृपीदशस्मिन् भूमिसत्ता
यामिनिपः हेद ८ प्रतिपत्पंचदश्योपर्वरं नरांस संधिः सपर्वपर्वोपि प्रतिपत्पंचदश्यौपान्त संधिः पर्वं प्रतिकुककवि।
तिङ्गोः संधिमभिनोपजेतेमारोशसिद्धः सपर्व पर्वंजीवं महेगूयोप्रस्तावेलत्रयागानेरे दर्शप्रतिपदोः संधौ विषुव।
मश्वतित्रिषु पर्वसंधिरिनकंनामेतिशोवः एकं देयचदश्या शीतांशुमामावास्येपत्तस्यांनो पर्के इतीमासोभ्या वहूत्री

ग्रहं राहुनिशीथाहोहोयामश्रहोराससेमा ८ सपर्वसंधिः प्रतिपत्पंचदश्योपर्वरं नरश्मे पदोनोपचदश्योहेयो।
ऐणामासोनत्र श्रीणामा २ ॥ राम

हे कृत्स्नेस्वार्थ एणश्रवारे राकुतिन्यागत्वात् सस्मिन् पौर्णमासीतिनिर्देशाहा यद्वा मास्वेदः श्रोणामाः स्रीणामाः न
स्यं यद्वामहायज्ञशोहरप्रात दत्तिनिम त्रनरस्मिन् वर्तते स्य पूर्णामासोदत्त उपसंख्यानाद्रण इतीश्राप्यायने।
भावेक्तः पूर्णोचंद्रस्य पूर्णनेननिर्मृता पूर्णिमा भावप्रत्ययाना नेननिष्पन्नमित्यर्थे रमपदाप् द २ ता पूर्णिमाउद
पकालप्रतिपद्योगात्कलाहीनेचंद्रे यत्र समस्तेनानुमतिः किंचरुयानुमतिः किंचयुयानुमतिरहूनं इश्राणिमा तत्रयोर
पि एकचंद्रे शोणनर्वोनिरूश्रभेरासोनेवाहलकात्रहस्सः काल्येनत्रकज्ञात्रवत्रानेस्त्रस्त्रिपो सपूर्णा इतियो एकश्रमा
सहवसतोस्यां चंद्राकौ अमावस्यस्यनरस्यामिनिरप्यन् पवेहप्रभावअनिपास्मते नामैकदेशनाम ग्रहणादमापि
वसते रिनप्रत्ययेनतोऽमाविश्रमा ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ ४५

यद्यपि समाहारे द्वीव मण्येहोरात्रमित्युक्तं तद्यपि न समाहारेपि रात्राह्नाहाः पुंसीत्यनेन परत्वात् पुंस्त्वविधानात् यद्यपि
वामनेलिंगानुशासने द्विगुरेकपि पात्राद्यनेत इतिनपुंसकत्वेनाहोरात्रे द्विरात्रमित्युदाहृतमिति प्रदर्शनं कृतं तद्यपिन रा
त्रेष्वाकृत्सैष्वयाविनमितिद्विरात्रस्यनपुंसकत्वेपि अहोरात्रस्य तद्योगात् एकं ते अहोरात्राः पुंस्त्वे पत्यपरिग्रहे कर्म
णिवृत्त्न् पक्षो मासार्द्धे के गेहपार्श्वसाध्यविशेषयोः केशादेः परतो वृन्दे बलेसखिसहाययोः वक्षी रथे प्रपत्तेवपावकृत्त
रपार्श्वयोः एकं शुक्लपक्षः पूर्वेसत्तः कृष्णपक्षाः परस्तत्तः कर्मणोकैकैतापत्ती मत्स्यनेपरिमीपतेः पमनेनुवा मर्सी
परिमाणे कर्मणिवृत्त्न् हलशुक्लिवा एकं १२ इयतिरूकृत्तिवा पृतेश्चितिनः चात्रकिंत्र मार्गादीनां पुंसीहेमनादी
न्यूनल्पानि नवैकदेशमपरिच्छेदार्थमत्रवदति द्वौद्वाविति एकं नैर्ऋतभिः अयनैः कौमेन सृष्ट् पक्षअयनेकौमे

तेनस्त्रिंशदहोरात्रः पक्षस्तेदशपंचच पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तुतावुभौ १२ द्वौद्वौमाघादिमासौस्या
दृतुस्तैरयनंत्रिभिः अयनेद्वेगतिरुदग्दक्षिणार्कस्यवत्सरः १३ समरात्रिंदिवेकालेविषुवद्विषुवंचतत् ॥

तेनिविप्रसह इत्याना वितियातोकृष्णसने कृतेष्वकृतेन तत्संगतमितिस्यष्टमेव अयनंपथिभानोरयुतदक्षिणालेभा
ते एकं अयनेतद्दे अर्कस्योत्तरागतिर्दक्षिणावतरदक्षिणाथ्येद्वे अयनेतेनवत्सर इतिवक्तव्येअर्कस्येतिग्रहणांचद्व्या
ह्नम्ये पक्षादिकयोद्यनकृअयनेतनवाइकितसौमव अयनद्वयस्यैकैके वसंतासिनु वसंत्वितिसरंप्रणयः सःस्या
द्भ्याननकइतिसम्पनः १२ रात्रिश्चदिवाचरात्रिंदिवेश्चवतरेणाहिनासाधे तत्समपरिसिवताशकालेतलानिषावह्निवे
विषुवसाम्यैः अयनतेमनदु सन्नापामितिवल्बं वप्रकरणे अप्यप्रापीयुक्तेवं तेनविषुवंविषुवान्समरात्रिदिवासर इतिपुत्रको
द्वेवापालितः विषुणापिविषुनानाद्रूपामनेविषक्तु तस्याभलीतिविग्रहेविषगिष्ठनरपस्लोपश्चा कृतनसपेसितिपा

मांघतर्गणत्सत्रेणानस्त्रयणः णत्रं हे ॥

४५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

उपप्लवः सैंहिकेये विप्लवोऽस्यानयोरपि सहोपप्लवेन वोपसर्गेनस्पेति सभावः उपरज्यतेऽस्य कर्मणिक्तः उपरक्तो व्यस
नानेराहुग्रस्तेन्दुसूर्ययोः इमौ द्वौ राहुणा ग्रस्ते चन्द्रे सूर्ये च ग्रस्यमाननमस्यानौ वेकृते उपप्लवसत्वमाहितेफलेयः
स्य उपाहितो नेलास्यानेत्रमानात्पिनेत्रिषु हेम्नाकाशादिषु ग्रिविकारस्य पृष्ठ्याविकसने भावे चत्तू पृष्ठ्याविकं
णः प्रकाशश्च नहतो मनपू एकयोक्तासाधारणवचनेन प्रत्येकपृष्ठ्यवानितिलप्रयोक्तव्यमितिभावः सकाः
रानोपिपृष्ठ्यवनशङ्कः स्ववरलाणे तूविशिष्यांकजितिवाहुलकाद्वतेरपिकच फोनः पृष्ठ्यस्यावेणाविति ग्रहेशाके
धाहिः रविशशिनोपृष्ठ्यवेलाप्योविनिनाममाला पृष्ठ्यवेनाप्या पृष्ठ्यवनयोरित्यादि एकं १ लणाहृपलवः श्री
कोनिमेषस्तलवद्वयमित्यादिश्रात्रसिद्धानिमेषाः नेत्रश्च्छादशकाष्ठा काश्यते हृनिकृषीतिकान् काष्ठादाहद्दृशे

सोपलवोपरकौ द्वाविन्दुमानवपाहितः एकयोक्त्या पृष्ठ्यवन्तौ दिवाकरनिशाकरनिशाकरौ १ अष्टादशानि
मेषास्तुकाष्ठात्रिंशत्तनाः कलाः नास्तुत्रिंशत्क्षणाकेन्तमुहूर्तो द्वादशास्त्रियाम् ॥

द्वायांकालमानप्रकर्षयोः स्याहिशिस्यान्नमात्रे चकाष्ठमात्याल मितिद्वियेइति विश्वः एकं कलयति कलसंख्यानेप
चायचु एकं नाः कलाः त्रणानि त्रणहिंसायां ग्रच्च त्रणाः पचोत्सवेपि स्याननयामाने ष्यवेहस्नः एकं नेषु त्रणाः
कुर्त्ती कोटिल्येवाहुलकाद्दसि हुमीनिकः मुडागमश्च राज्ञोपइल्तिक्कुलोपः हलिचेतिदीर्घः लिङ्गचोर्धमोहूर्तिक
इतिनिर्देशात् ११ मुहुस्वरात्रिसुत्तयोः समाहारः रात्राहान्हाः पुंसि यत्नमुह्लासहितारात्रिरितिविग्रहे प्रदर्पाहो
रात्रश्रस्नपत्यनुसत्तुटेननत्रतथासत्यजभावप्रसेगात् अहः सर्वेकदेशसंख्यात्तद्दपर्वाद्विधानात् गणरात्रव
हतिनिरष्टाते ष्वसेगानः चकाशात्ते ख्यायपरेर्ष्यस्त्रिविधानात् प्रत्ययनरादिलाभावात् ॥ राम राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ विशाखया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन्नस्ति मधुमकरंदः सोऽस्मिन्नस्ति मधोर्ज्ञेवेतिज्ञः राधा विशाखा नक्षत्री पौर्णमासी राधी
टी॰ सास्मिन्नस्ति राधः पूर्ववदण् ज्येष्ठेन ज्येष्ठाः सा चास्य वैकस्य विपरिनिर्मला ह ज्येष्ठावैज्येष्ठा विज्येष्ठमासि च ह्रइ वज्येष्ठा चतु
५९ हणधिकेतिविकाइशेषः विरहिणः शोचंत्यस्मिन् शुच शोके रंजेइतिरकू चकारस्य ककारश्च शुक्रः स्याज्ज्ञांगवेज्येष्ठ
मासे वैस्वानरे ग्रमन् देनोविहमिरोः क्लीवेद्व युपमिनिस्शुचेः शुक्लाभिव्यक्त्यर्थे शोचेति विरहिणोऽस्मिन् इयपथा
किरिनीन् किंच आषाढया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् आषाढो व्रतिनोद्दंड मासेमलपपवेत स्त्री सौर्णमा या आषाढाभि
राख्यान इति विग्रहेन आषाढकोऽपि आख्यानशपनात्कुन् शिस्मिसंज्ञयोः स्यादाषाढेत्वषाढकरंतिशाद्याणीवः हेस्त्री
पुंसयोः अंत्वभेद श्रवणेऽश्रुनिकर्णे यानिनिरभसः श्रवणेन युक्ता पौर्णमासी श्रवणान्तवविशेषश्रामोऽन्नइपयपिपो

वैशाखे माधवो राधो ज्येष्ठे शुक्रः शुचिस्त्वयम् आषाढे श्रावणे तु स्यान्नभाः श्रावणिकश्च सः ८ ६ याम ॥

र्णमास्यां नेष्यतेऽस्मल्लगोः विभाषाफाल्गुनीतिलिंगात् नयापि श्रवणा शब्दादिष्यत एव तत्रैव सत्रे श्रवणेतिनिर्दे
शात् अबाधकान्यपि निपातनानीति श्रावणीत्यपि ततः सास्मिन्निति णिः श्रावणो मासि पार्वतेऽस्यां श्रावणी मता
इति हेमः विरहिणो नभ्यति नभ्यति नभते वा नभाः नभहिंसायां असुन् स्वामीवनभासनमेहुं नभ्यादिसादृ तत्रनभा
सौनभासः नभाप्यानभाभिः नभास्कारण्यादि रूपप्रसंगात् नभः स्वश्रावणान्नभाइत्यनुपपन्नेस्वु ह्रस्वदीर्घायपयोः श
ब्दभेदात् भासनइत्यर्थकयन माइमित्यभिप्रेत्य भसरोमाविनिजहोमादेनेवभक्तिइति व्युत्पत्त्याश्रुपयोन वसंतसे
निरीक्षेनस्यात् यद्वधे विष्णुनभः क्लीवेवाभिप्रमानवेन श्रवणाश्रावणावर्षा सविसंतनोपनदरूद्र विभीषाफाल्गुनी। ५९
निटकिश्रावणिकः श्रीणि १६ याम ॥

46

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मृगशिरसा युक्ता पौर्णमासी नक्षत्रेण युक्तः काल इत्यण् । अविशेषः मार्गशीर्षः पौर्णमासी यस्मिन्मासे सास्मिन् पौर्णमासी
ण्णण् । एतेन पुष्ययुक्ता पौर्णमासी पौषी मासेन यत्र सा नाग्रासपौषो माघा याश्च वक्ष्यमाणा एकादश परे इति कौविभ्यश्च मीनुव्याख्यात
सहस्ये ग्रसन् सान्तः पचा यच्यर्द्वनापि मार्गसहः सहा इति शब्दार्णवः एकदेशप्रयोगात् मृगोऽपि मृगशिरा मृग इति रुद्रकोषः
नक्षत्रं पौर्णमासी मार्गी सास्मिन्नस्ति आग्रहायण्या युक्ता पौर्णमासी अस्मिन् आग्रहायण्यश्वत्थाद्रक्ष्यादि त्वाद्विद्वारणा ।
आग्रहायणी पौर्णमासी निपुरुषाणमः चत्वारि १४ पुष्येण युक्ता पौर्णमासस्मिन् नक्षत्रेणाण् । तिष्यपुष्ययोर्नक्षत्रा
णायलोपः ङीष्तनः सास्मिन्नित्यण् । सहसि बलसाधुः तत्रसाधुरिति यत् त्रीणि तपस्यस्मिन् ग्रसन् सान्तः तपो लोका ।

मार्गशीर्षः सहा मार्ग आग्रहायणिकश्च सः १४ पौषे तैषसहस्यौ द्वौ तपा माघेऽथ फाल्गुने स्यात्तपस्यः फाल्गु
निकः स्याच्चैत्रे चैत्रिको मधुः १५ ॥

तेऽपि चत्वारो ह्रायणाद्यः पमें च पुमान् स्थिश्शिरमाद्रपोः मघाभियुक्ता पौर्णमास्यस्मिन् है फलति निष्पादयति फलानि
ष्यन्तो फले गुग्सेकसुनन् गुणागमश्च फाल्गुन स्वज्ञेने मासेन तत्र फल्गुनी स्टेनेति गोवर्द्धनाचार्यः प्रज्ञायणि हृदि फाल्गु
नस्वज्ञेने मासे फाल्गुनीचास्य पौर्णिमेति पदशिः फल्गुनीभियुक्ता पौर्णमास्यस्मिन्नस्ति फाल्गुनः फाल्गुनिकश्च फा
ल्गुनस्तु गणकेशनदीनाज्ञेन मूरहे तपस्य सेवा मासेन पूर्णिमा यान्तु फाल्गुनी विभाषा फाल्गुनी श्रवणा कार्तिकी चै
त्रीभ्य इतिटक् प्रत्ययः तपसि साधुः तत्रसाधुरिति यत् त्रीणि चित्रया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् अणादयो मघये तेऽपन
मधुः मन्त्रज्ञाने पुलिपाठान्तः धस्मान्तादेशः मधुपुष्पासे दोऽस्मयेनान्मधुरिमे वसन्ते दन्यभिचैत्रे स्याच्चीवयानयोषि
ति त्रीणि १५ रामस्य ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मू. नितरां दह्यतेऽत्र दहभस्मीकरणे हलश्चेति घञ् संज्ञायामिति कुत्वं निदाघो ग्रीष्मकाले स्यादुष्णस्वेदाम्बुनोरपि उष्णस्योपगमम
टी. त्र ग्रीष्मति उष्यते दाहे इत्यस्मिन्निति इट् पाविभ्यो नक् उष्णो ग्रीष्मे पुमान् दन्ताशीतपारम्पलिङ्गकः ऊष्मणः आगमः अत्र मनिन् आगच्छ
५१ तिउपचायते ऊष्मा तापमागमोऽत्र ऊष्मा पिक्ष्मानपुंलिङ्गवचनानि तिनान्तवाचकानि तः तपति पचायच् तपसम वर्षणाहद्दपु
सेवनेस्मृपदादिस्यात् क्विप् शक्तिः वृत्तवन्तिहि इतीरितोचैः वर्षवर्षणमात्रालि पर्शोग्राद्यच् टाप् च प्रिविकल्पेतेन नित्य
बहुवचनान्तः वर्षेतीति शीर्यतेऽस्यां पाके नौषध्यः स्मृतिमापोऽस्त्रभेदाः शरत् भागुरिमतेटापिशरदेति शरद्बहु इत्यपि
क्लीबं शरत् पद्यासहेति विश्वः एकमाश्विनकार्तिकाभ्यामृतोः २२ अमी हेमन्तादयः ऋतवो ऋतौ ऋ गतौ इति तः चाकित य
नग्रहकृतेनानैकेन्द्वादयः इतिनवि इति नत्र गुणाश्रयेगात् सृपाणिनीयता हेमन्तादीनामृतूनां समभेक संवत्सरस्यापि चावयवः ॥

निदाघ उष्णोपगम उष्ण ऊष्मागमस्तपः । स्त्रियां प्रावृट् स्त्रियां भूम्नि वर्षा अथ शरत् स्त्रियाम् ॥ २२ ॥ षडमी ऋ ॥
तवः पुंसि मार्गादीनां युगैः क्रमात् । संवत्सरो वत्सरोऽब्दो हायनोऽस्त्री शरत्समाः ॥ २३ ॥
सेतुम सर्वा विविदिश्यन्त्रप्रमा ।
यः स्यार्हयान इतिनः एवं वत्सरोऽपि अप्यते अस्यामिति अब्दः रयत्येत्ति व्युत्पत्तेः चयः संवत्सरो वा विवाह मुक्तिक
योः पुमान् भावान् जहाति निःहीनेवा ह्रस्वश्रीहि कालपर्यायस्तिति स्युट् हायनः स्त्रीति पादेशरद्भेद संवत्सरः हायनेऽनस्त्रियां वर्षे
पुंस्यतिश्रीहिभेदयोः सृणाति स्पृहिसायां सृदुमयादिवियदिः शतायशिशारदोऽपि समायाति इति शारदः इति रत्नकोशः
समम्पमते क्रमसम्पतिविक्रवकृवेतिसवे वचा यचि टाप् बहुवचनान्तेरे शानाशादेणापर्बहुवचनान्तः इति धनपालकः
विहवनोनरमपि समासमोविज्ञायते इति सूत्रात् समापासमायाभिति तत्र व्याख्यासु समांति सहव तेनेनेस्तनवो स्याः ५१
मितिवा मामानेअतच्छापसंगइस्मद् समासमाभिति निर्देशान्तलोपः समासंवत्सरे स्तियो संवत्सापि समानेत्रस मस्याः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नभाः श्रावणिकश्च सः नभस्यः प्रोष्ठपदाभिर्युक्ता प्रोष्ठपदी महाभद्रपदाभिर्युक्ता भाद्री भाद्रपदी च पौर्णमासी ततः १
सास्मिन्निति मास्यण् चत्वारि अश्विन्या युक्ता पौर्णमास्यस्मिन्नस्ति इषगतौ पचाद्यच् इह यात्रा क्रियते सास्मिन्मासे जिगीषुणा
मालिग्रहणे आश्वयुक् अश्वयुजा युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् इषं इट्यं सत्ता एव कन्याह् घभावे आश्वयुजोपि आश्विनोश्वयुग्ल्सृष
इत्यमरमाला त्रीणि कृत्तिकाभिर्युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् २ बहुलाः कृत्तिकाः अण् इह यं ऊर्जयति उत्साहयति जिगीषून्
ऊर्जं बलप्राणनयोः एवं नाम्ना बाधचू ऊर्जः कार्तिके बले इति हैमः विभाषा फाल्गुनी निटकिकार्तिकिकः चत्वारि हेमन्ते
इत्यहिं च तिङ्ख हिरादेशो स्वडागमो गुणः हमापि सर्वज्ञाणौ च तिसृत्वेयङ्गाप्यै हेमन्तस्यनलोपवचनानप्येकं हेमन्तः ३

स्युर्नभस्यप्रौष्ठपदभाद्रभाद्रपदाः समाः स्यादाश्विन इषोऽप्याश्वयुजोऽपि स्यात्तु कार्तिके २ बाहुलोर्जौ कार्तिकिको हेमन्तः शिशिरोऽस्त्रियाम् वसन्ते पुष्पसमयः सुरभिर्ग्रीष्म ऊष्मकः १८ ॥ कृत्स्नेन रसस्य समवायो इति हिनोति

बहूयन्निवले हिमानी हूहोच येनभौविन एवर्षा इत्यभ्यापीतिमनिनू मार्गे पोषाभ्यां नित्य इत्सर्ज इतोरके शशास्त्रन
तौ अग्निः शिशिरे निकिरजेना निपातितः शाम्यतिधावतिपस्मिन् पर्यायिकाः शिशिरः स्यादतो भेदेन धारे पौन लेत्यवहिति
विश्वः एकमाच फाल्गुनाभ्यां स्मृतोः वसन्तवसन्तेत्सवाः नन्मू बहिवसीनि कच् पुष्पाणां समयः सुष्ठुर भेनरभसपृक्ताभा
वे मन्त्रभराभसे इन् सुरभिर्हेमश्चैपके जातीफले मात्स्यभेदे च सैचैत्रवसन्तयोः सुगंधौ गविश्लेषेक्या इति हैमः त्रीणि
चैत्रविशाखाभ्यां स्मृतोः उपसन्तरसानग्रस्वयुरते धनोमकृथानां ग्रीष्मावः उष्णागमश्च ग्रीष्मकः इत्युणादिसूत्रेणनिपातितः ग्री १
ष्मऊष्मकेभवयोः ऊष्णति कृजति ऊषकृजायायुमेभ्य ऋतिमनिनु यावा दिवाकन् माकिचयरलोपिकृष्माद्येमेः कृशान नयाण्पेषु
ऊष्मा स्त्रीनिषीतिवोपालितः १८ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्र· कल्मषनिवर्त्तीकरोतिकल्मसंयानेनहिकलिस्यइषचकल्मषंत्वाविलेपापेकिल्बिषेपापरोगयोः स्त्रय॰ सुजीवर्जने सुजेः
टी· किवुनिरनच सुजिनेकल्मषंक्षीवेकेशनाकुटिकेविष्णु यस्यपोनेन प्रतिगच्छतिप्रायश्चित्तेनेतिवाइयागनो इत्युपागेसौ
५८ त्यसन् गुडागमस्त्वयुक्तेनगच्छतिनिरानादिना सुविरानो पवायचत्वागमशास्त्रस्यानित्यत्वान्तेतुम् एवंरः त्विवसनेनसोःइ
तिहेसः अमानिगच्छति अमगन्यादिवुअमेद्वक्तन्यसन् जुगागमस्त्व यदा सुहेतियहिगनो यसन् संवतेसवरनिकेचिर
तं एवेतिलवसुहिगतोपातवीयः इणोभावेक्तः इष्टमितेगमनेन इष्टकृतकरणमनेन इइडुपधस्यतिसः हारदशायाय
स्य २३ परतिविंशस्त्वन्पारेण अतिरूलसइमादिनामन् पर्मासीप्रुणप्रचारोस्वभावोयमयोः कृतो अहिसोपनिषष्याः
येनापनुयमसोमये पुनाति पुण्योणाट्हस्वश्रुतियत्नणाट्हस्वस्त्र यदा पुणाति पुणकर्मणिशुभेरगपयेतिकः प्रणामहं

48

कलुषंवृजिनैनोघमंहोदुरितदुष्कृतम् २३ स्याद्धर्ममस्त्रियांपुण्यश्रेयसीसुकृतंवृषः मुत्प्रीतिःप्रमदोहर्षःप्र·
१प्रा मोदामोदसंमदाः २४ स्यादानंदथुरानंदःशर्मसातसुखानिच ॥ तितत्रसाधुर्वायत् अतिशयेनप्रशस्तंहिवचने
ईयसुन्प्रशस्यस्यश्रःश्रेयोमतोशुभेधर्मेःतिप्रशस्तेवचाच्यवत् सुष्ठुकृतेप्रादिसमासः वर्षतिफलंवृषःसेचने इगुपधः
लक्षणःकःहृष्यागस्याबुधमेयोः पुराणिभेदयोः स्पर्शावासकेपुक्तलेपिवंश्रेष्ठस्यादृत्तरस्यवृत्तिहेमः पंचमोदनमुत्
मुदहर्षसंपदादिःशोजनर्षाणाभावेक्तिन् मदीहर्षेप्रमदसंमदोहर्षहस्यपू अमरः ससदेमनेत्यिपाप्तन्दयोखिति हृषः
तुष्टौ वन्प्रमोदामोदौवर्जनेनो ग्रामोदोगंधहर्षयोः २४ टुनदिसमृद्धौ द्वितीयोपुच आनेदोवृत्तन्तः स्पाणस्पशुभे उरोहि
सायां संपात ध्योमनिलुभावेवा घणितइःत्व प्रानन्कराणोबाहुलकात्नन् भावेवा यत्तप्रणतिः सौत्रादिसंकेमकृटेन
नवनस्यणापढिनत्वात्सातस्यन स्यादर्शनात् अनुयसगांस्त्रिपतिसङ्रपढितात्सोनेः प ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

न्दर्णमासेन पितॄणामपंपैत्रोऽहोरात्रः न्दर्णवर्षेण देवानामप्यैवोऽहोरात्रः कृष्णपक्षः पितॄणां दिनं शुक्लपक्षो रात्रिः
उत्तरायणं देवानां दिनं दक्षिणायनं रात्रिः देवानां युगसहस्रद्वयेन ब्रह्मणोऽयं ब्राह्मो ज्ञानो ब्राह्मोऽहोरात्रः दैवैः षष्ट्यधि
कैस्त्रिभिरहोरात्रशतैर्दिव्यं वर्षं तैर्द्वादशभिः सहस्रैर्मानुषं चतुर्युगं तच्च देवानामेकं युगं तत्सहस्रं ब्रह्मणो दिनं पूना
नो स्थितिकालः तावत्येव रात्रिः प्रलयकालः एवं युगसहस्रे तौ कल्पयतः स्थितिप्रलयं च कृत्स्नसामर्थ्येनात्नृप
वा यत्र कल्पः शास्त्रविधौन्याये संवर्ते ब्रह्मणो दिने २१ मनोरन्तरमवकाश इति विग्रहः एकाधिकाः सप्ततिः सा च कि
विदधिकेति वाध्य संवर्तेन जगद्व्रहलसंतिवत् संवर्तः प्रलयः सोऽत्रेति हेमः प्रलीयतेऽत्र लीङ् श्लेषणे पच्यूपा
प्रलयान्तो संहारेन च ष्ठष्ठत्व इति हेमः कृत्स्नसामर्थ्ये कल्पते विरुद्धलक्षणपादोऽयं तत्र प्रसीदति त्वः कलाविक
मासेन स्यादहोरात्रः पैत्रो वर्षेण दैवतः दैवयुगसहस्रे द्वे ब्राह्मः कल्पौ तु तौ नृणाम् २१ मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगा
नामेकसप्ततिः संवर्तः प्रलयः कल्पः क्षयः कल्पान्त इत्यपि २२ अस्त्रीपंकं पुमान् पाप्मा पापं किल्बिषकल्मषम्
लोककल्याणसंवर्तब्रह्मवासरे शास्त्रन्यायविधाविति हेमः क्लीयते शास्त्राणि नास्ति तपश्च प्रसीदति येन वा त्वया वा कल्प
नैः यच यह्णीति हेमः कल्पस्यान्तः विधिः कल्पः शास्त्रविधौन्याये संवर्ते ब्रह्मणो दिन इति शाश्वतः पचप्रलयस्य २२ पा
चने उः खमनेन यत्किञ्चित्करणं विस्तारो वा करणाच्च क्रौव यद्वा पचने यत्किञ्चित्करणं विस्तारो वा न करोति न करो
तीति गुणाच्च ततः पचाय च यत्को अवेक्षते मे इति हेमः आमोति व्याप्नोति लोकान् आस्त्वयामा नाम न सीमन्तिनि सत्त्वगुणे नियानि
नः पाप्मसारात्मानं पारलौकिकानि विविधानि यः श्रीमातृत्वात् पारान्यद्यापि वितिभक्तयतिकर्तारं पापानि कल्पयति कोऽरयति
कोऽरयति विषयेषु किल्बिषमकोऽनयोः किल्बिषं कोऽति दिवं च गुणागामस्य शुभकर्मस्थानि समानकरोति योऽस्य न कर्मणा आत्मा

नयितकः: इन्दोरापुरीकल्पत्वलोकलयेत्यर्थो कल्पितैकौरुह्यते ॥ ग्रथ्यारकार्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. स्तमंगलंलक्ष्मीरवतो। मोदतेसेमोमाधनहार्थंपि तंसल्लनोशस्यतेस्म कः प्राप्यतेभाविकमितिमुकुटः पालेदेमे
टी. प्रशस्तेच हादशकल्याणमात्रस्य पापप्रण्णशोस्सखादिचशस्तानघाह्वत्तानेट्टुरवतेमानेविष्णुवोपि तत्रस्त्रिया
४४ कल्याणीप्रमेदावेताः २७ मतल्लिकादयानियतलिंगाः नतविशेष्यनिघ्नाः प्रप्रसन्ताम्भिनिप्राचः स्वस्तिरथसंभवः
तिमतेमतिमल्लति मल्लभूयगादौ एतुलक्कला शपोदरादित्वात्रस्यत्वः संसंभ्रुचर्च्छति चर्चयप्रण्यपते एतुलक्कन्वा
मः पुनः प्राभावितिहेमः प्रक्रप्रकाण्डमवसरारसोवाःस्य प्रगतः काण्डः प्रमोः स्मादितिवा प्रकाण्डविटपस्तम्बमूल
स्कं पादेरनयोरितिहेमः उद्दशहस्तसवोद्धा यस्य प्रशस्यपारितिनियातितः उत्प्रवोहलेरपृदिलोपः प्रलवचलिपा
49 यते उद्धोहस्मपुष्टेवहोस्माचायादेहज्जानिलरितिहेमः प्रशस्तः प्रकृष्टमतल्लिकाप्राह्मणमचर्चिका गोप्रकाण्ड म

मतल्लिकामचर्चिकाप्रकाण्डमुद्धतल्लजौ प्रशस्तवाचकान्यमूनि अयः शुभावहो विधिः २७ दैवंदिष्टंभागधेयंभाग्यं
स्त्रीनियतिर्विधिः ॥ ॥

त्रुधाङ्कःलज्जनीतिल्लजः लजकांतोपचायव नहल्लजः कुल्लजः प्रकारः प्रोस्ति
पि अस्तीप्रकाण्डोविटपत्तस्कंधप्रशस्तयोः मतल्लिकादीनारूढिशब्दत्वात् प्रशंसावचनैश्चेतिसमासः कुलसर्पः
वाप्यस्त्रादिवदेतेनित्यसमासाः उद्दस्तमसत्तापीतिस्वाम्यादयः एवप्रशस्तस्य एतानेनसत्त्व इत्यपत्तौ प्रसिद्धत्वाथा
मितिव्रः यक् २८ दैवादयोतततस्रागातस्मस्य दिष्टते उपदिश्यतेस्म दिशग्रतिसर्जने कः भागधेयकदेशघाभायइति
कृदः भामपवे भागप्रयनामधेयायः भज्यते भजसेवायां उदहलोपपत्त् चत्तोरितिकत्व भागायचेतिस्वामी भाग्यकं
मम्भाग्यं नियम्यतेनया क्तिन् नियच्छतीतिवाकृती चेतिक्तिश्च ग्रतएवस्त्रीति विधायन साथके नियतिनियमेदेवइ ४१
तिविश्वः विधीयतेनेन इत्यन्न उपसर्गेघोः किविधि ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वायविसानेदंस्यादि यत्तस्मिनोम्यश्रुभंसानसंत्वयेदस्यकेमकृतेन तत्र सिनेतीतिविग्रहेयोक्तधान्यन्यासस्यविरुद्धत्वान् य
दीपस्यनिरंवसाने धाश्चनकर्माणीति स्वामिनोक्तं तदपिनस्यतेःकेपतिस्यनीत्वश्रसगात् ननस्त्वविधानात् बाहुलकस्य
लगनित्वात् सुञ्चत्रकगतेःसत्वात् शोभनानित्वान्यनेनसहबहुः स्वतक्रियाभावेश्चा द्वादशसत्वस्यसुश्रागामिश्रेयात् श्वः
श्रेयसंश्रेयावसीयः श्रेयमइत्यच्यामासान्तःश्वोवसीयसमपिवीप्ये शोभनेनशिवे शीङ्स्वमसर्वनिहृघनिवत् हस्वश्रुनि
पातितःशिवेनमोदतेमस्त्वेनलेशिवोयागानखेहगणलावालकेह्वे पुण्डरीकेडुमेकीले भन्दने भदिकल्याणाश्च
चैडेनिरकुनिपात्यते भद्रःशिवेवेजयीटघभेचकदवके कविज्ञानिविशेषनाङ्गीवमगलस्मसलयोःकाञ्चनेचस्त्रिया
गस्त्वाङ्कलाधामनरीमुच तिथिभेदप्रसादिशणाकदुफलानतयोरपि त्रिश्रुश्रेषुचसायोचनप्रसिकरणानेरपवाद्यवि

श्वःश्रेयसंशिवंभद्रंकल्याणंमंगलंशुभम् २५ भावुकंभविकंभव्यंकुशलंक्षेममस्त्रियाम् शस्तंचाथत्रिषुद्रव्ये
पापंपुण्यंसुखादिच २६ त्रयम्॥

भद्रंभदिशिवंतनोतीतिशिवंकोरशेषः कल्याणीहजनमाप्नोति कल्याणम् क
लेपशनःकालेषुपणनेसणशाहेयकेगौरीतिचजनकल्याणेहृत्रिमंगले मंगिसर्पणे मंगतिमंगयतेवा मंगरलचमंगले
पुनःकल्याणेमंगलाभामेमंगलाश्चनह्विकाशोभतेशुभ शोभायाद्गुणधेनिकःशुइन्तितेभाति चातद्रतिकःशुभो।
योगशुभभद्रं २५ भवनेशीले भूशभोलषपनपदेस्वकत् भवोभद्राणिसतयोरिमन्नयः भवोभद्रानिरज्ञास्ति चुलभुनि
वेनो भवति भव्यगेयनिसाधुः कुत्सितशालनेसङ्घयाति शालचलनेसंवरणोच पचादिच पदाकुशपतिकुशसंख्ञ
षणोत्थपादित्वात्कलचू कुशलेक्षेमधुणपयोः पर्याभोकुशलोःमिते नयसुम तिलयश्रुनभावि पपर्धःसनुप्रस्ति
यामिति क्षेममावानपि यत्तदिताणानस्युभमितिविग्रहेतिलयेइतिपानोरूपन्यसतंमकृतेनह्ते तदसंगतं क्षेम।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री. कालकृतोधर्मोयौवनादिविशेषोवस्थाकालेननिर्वृत्तः निर्वृत्तेनतपूतादिभ्यइतिठक् यवपूर्वोतिरुद्धेवे२ए.यवस्थायामि
टी. तिज्ञापकात् एकमनोभावःसन्तुसीदस्यस्मिन् गुणारपइतिवा मदरूवत्सन्तेइत्येगुणोविनेयवसायस्वभावयोः
प. पिशाचादादात्मभावेवलेयागोपुत्तनपुरेतपति भूरिनिर्व्याकितसन् ताम्प्रमनेननमुक्तानो ग्रसनुकपमप्यपरजनः
मावदनपुल्लिंगावपि पृथ्वीवशागुणोवत्रनायरजनासहेन्यन्यलिंगीइत्रायरजनासाहे.रनोपश्यगुणाशलिविमजः
यः २१ जनने जनीप्रादुर्भावेजनेरहसिःल्युटिजनने पतजननजननजननेइतिमुकुटेनोक्त नजनस्यदोक्तादसन्यात्
मनिनिजजन्माःइषिपुषीनिमकिजन्मयाक्षाःइनःपुल्लिंगःक्लीवेपीत्यन्वलदनःजनिरसिभ्यामिणा जनिवधा

50 विशेषःकालिकावस्थागुणाःसन्वोरजस्तमः २१ जनुर्जननजन्मानिजनिरुत्पत्तिरुद्भवः प्राणीतुचेतनो
जन्मीजन्तुजन्यशरीरिणः ३ शमस्ये ॥

स्वेनिवृद्धिनिषेधः उत्पत्तिसाहचर्यात्तन
नैःस्त्रीत्वं उत्पदने पदगतौनिक्तिन् उद्भवने उत्दोरप् षट् प्राणाःसन्त्यस्य प्रतइतिःचेतयतेचेतनिवानेधादिः जनोस्या
स्तिव्रतइतिःनानाजन्मीत्यादिस्वात् पंजायतेकमिगमिजनीतिननपजिमनीतिपृचु मनुनासिकलोपःतायुवासिति
नानः जन्युःशरीरमस्यास्ति इतिः षट् २ जायतेजनीप्रादुर्भावेक्तिच क्तौचतिक्तिचुजनसनेत्याल्वे तितस्वतिनेदृस्तातिः
सामान्येनाऽयोःमालमामामलक्षोचक्षुलाकेपिल्लजन्मनोःमालीफलेस्तुरसिचेतिहेमः क्तानजानव्यन्तेऽवजन्मन
क्लीवत्रिलिंगमन्यत्रेसमामानाभावः गुणावचनेतिष्टान्तश्रीणि वस्यनेःनया सृजूव्यन्यादेशिवाकिनव्यन ३ प.
शमरुद्धप्रायनमः ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ऽस्य विधानयोः विधिर्वा को चद्दैवे च प्रकारे कालकल्पयोः षट् प्राक्तनशुभाशुभकर्मणः द्विनोतिच्यामोतिकार्यं द्विणौ
कर्मिमनीतिनन् कार्यं नेनेन णपनात् ल्युट् करोतीति ल्युट् चेति वकारात् ल्युट् इति मकरन्दस्य संगतेन: कारणं बानवेहलो
करणं पुनः पातनाकार्मेणोमद्वाहियोरीकर्मकारके इति हेमः विशेषेण ज्ञायतेनेन उपसर्गेच संज्ञायामिति इः अमेषाम
पीतिदीर्घः यद्वा वीयते कोमेसर्वेणसपरादित्क्षिप् विपसह्यतेज्ञायतेज्ञनयति अनर्भाविनएयंः अमेषपीतिदः विशे
षणाप्ः कामादेर्वाज्ञायते विशिष्टाईलक्षीजायते: स्मादिति वा वजनिकार्यं गच्छति वजगतौ प्रच्छ् षोदरादीनं वव
योरभेदाद्दीजंबीजं बीजं तरेनसिस्यादाधाने चन त्वे च हेमावेक्षुरकारणोइ निहेमः बीजं निनंदीयते: साधारणे न या

कारण

हेतुर्नाकारणं बीजं निदानं त्वादिकारणम् २८ क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियाम् ॥

त्रिव्

नम्यतेनेनेतिदानं करणेल्युट् निदानं कारणे शुद्धौ नपसः फलयाचने वत्सदाम्नवसानेच यादिमत्स्येकारणं हेतुरूप
कारणस्य २ रचीयते इति तत्त्वे शरीरे तज्जानाति ज्ञावबोधने अतोनुपतिकः प क्षेत्रज्ञानातीतिशुकदः नज्ञपनसूपेव
ज्ञीतिसाशमन्यस्लगीताविरोधात् क्षेत्रज्ञावात्मनि पुणोइति हेमः अततिस्तुनसातत्यगमने सातित्स्यामनिन्मनि णपरिव
तिमर्गाप् पुरति पुरस्यग्रमने पुरःकुषन् अन्येषामपीति दीर्घःलिपुरुषोपि शेते पति वा पुरिज्ञाप्यायने हुद्यकालकु नू
पुरुषस्त्वात्मनिनरेपुंनागेचेतिहेमः जीणयात्मनः प्रधत्ते सर्वे ल्युट् प्रधत्ते सर्वमात्मनीति वा अन्यत्रापीति प्रचु शक्क्रह्यो
नमनेनवा प्रधानं प्रकृतौ बुद्धाबुत्तमे परमात्मनि महामात्रे इति हेमः प्रकृष्टा कृतिः कार्यं यस्याः प्रकरोतीति वा क्तिच्
प्रकृतिः गुणसाम्यस्यात् अमात्यादिस्वभावयोः योनौ लिंगपौरवर्गे हे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ धारणाशक्तियुक्ता धीः मेधृ संगमे मेधयते संगच्छते सर्वमस्यां प्रेरोस्येति प्रकारः एके इदमहं कुर्यामिति मनसो व्या
टी॰ पारः कर्म संकल्पनं क्लृप् सामर्थ्ये भावे घञ् एके विनस्य मनसश्चाभोगः लेहकपवणा चित्ताभोगो मनस्कारो
५१ णाछेत्वेशंगनायत्तयोरपि चर्चापालनाध्यवहारयोः भावे घञ् मनसः कारो व्यापारविशेषः इकृञ् भावे च चर्चा
नः क्रुकर्मीतिसन् इमनसः सख्यादीनन्यत्वस्य चर्वणं प्रथमने चुरादिरेणनाद्याश्चेति स्त्रीत्वं संख्यानं चर्चितं
ख्यानं ज्ञानं ख्यातु संख्येकारी विचारेण चरगसंशये चुरादिः स्यासंनिप्रवृत्तीर्णि विचारणास्य २ अध्याहरणं अध्या

धीर्धारणावती मेधा संकल्पः कर्म मानसम् चित्ताभोगो मनस्कारश्चर्चा संख्या विचारणा २ अध्याहा
रस्तर्क ऊहो विचिकित्सा तु संशयः संदेहद्वापरौ चाथ समौ निर्णयनिश्चयौ ३ राम राम ॥

उपसर्गोहृत्भावे घञ् अध्याहृतं वेस्त्वयोनतर्कणं तर्कणं तर्कभासार्थः चुरादौ पटपुटेति दुरकेपठितः भौवृचञ् ऊ
हनि ऊहनेन वाघु वहजौ पृषोदरादित्वाद्वर्णविपर्ययः तर्को वितर्कः कायायामूहवम विशेषयोः इतिहेमः ऊ
हने ऊहवितर्कभावेघञ् वीणि कितसंशये गुप्तिज्किद्भ्यः सन्प्रत्ययात् विचिकित्सा सीङ् परत्वसंशयः दिहउ
पचये संदेहने घञ् द्वौ परौ प्रकारौ यस्य सर्वनाम संख्ययोरिति हि परस्य सर्वेनिपाते पृषोदरादित्वात् चत्वारि
एकस्मिन्धर्मिणि विरुद्धानेककोटयवगाहि ज्ञानस्य णीञ् प्रापणे निर्णयनं परं च उपसर्गादसमासेपीति णत्वं वि ५१
ञ्चयने निश्चयने ग्रहहृदरमपः द्वे २ ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

क्रियाकित्वस्य गात्मायस्य भावः नल् दे विनीसंतानेभावेक्तः थीदितरनी नैषधः प्रस्तनिचेतः ह्रियनेविषयैः
स्रहोप्रुक्तइकौचेतिकयनइगागमस्वहृदयं हरति याहरतिविषयानिना स्वनयोहस्वमनेस्मत्तुउसंतानेतेमनस्तिनि-
पातित हृदयस्यइत्रइतिहृदादेशः प्रभृतिग्रहणास्यप्रकारार्थत्वाक्कचित्स्यादावपि हातेः क्विपत्तकृत्यमयेननुस्यदनुम
मे मननेनेन ग्रसन् प्रज्ञापणिमानसनदभावेमनः पृहृचादिर् यमित्येके ३१ इतिकालवर्गः वुध्यतेनयावोधनवाक्ति-
नेइंघनातिहिमादानेप्रुग्रोस्थूहलइत्यप्रत्ययः मनसईषा शाकंधादित्वाद्दःपरत्रूपंप्रत्नुवेत्यनया नित्यवाग्रागलम्येध-
येधिंषच संज्ञायामितिप्रचूत्यायत्यनयाध्यानेवा ध्यायतेःसंप्रसारणंचेतिक्विपहलस्वतिदीर्घः प्रज्ञायतेःनयाप्रज्ञा

ज्ञातिर्ज्ञानेचप्रामात्येवक्तिनलथ्यगात्मता वितनचेतोहृदयंस्वान्तेहृन्मानसंमनः ३१ इतिकालवर्गः ॥
वुद्धिर्मनीषाधिषणाधीः प्रज्ञाशेमुषीमतिः प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संवित्प्रतिपज्ज्ञप्तिचेतनाः २ ॥ रामसे ॥

वेवोधने यातस्योपसर्गादन्यद्भ्रहादिप्रज्ञाभृत्तापरात्तमि:पंउसंवेदनेविदेतिप्राहाणाबातश्रोतेनेशः विचुमोहःतेस्रु-
क्षातिशेमुषी सर्षतये मूलविभुजादित्वाकःगौरादित्वान्ङीष् मन्यतेःनयामननेवासनत्तानेक्तिन् प्रकृतभूमीलणगु
रोस्त्रन्यःदाणेवाधीरीलणाल्लनमितिहेमःइपलंभन उपलभ्यतेःनयावाइलभषु प्रामा क्षिमादंदि.प्रामेप्रावादित्वाद्दापु
लकाहालिन् विनीसत्ताने संपदादित्वात् क्विप्वित् नाना संवेदने विदत्तीने प्रतिपद्यत पद्गतो संपदादित्वात्क्विपकरे
णोवा ज्ञपमित्त्वचुरादिःणिपनत्वा फ.विपामेश्रावादित्वाद्दापुलकाहातिन् यरातचुरादीनांणिजभावेसामान्यापेक्षज्ञाप
केनदाकित्वमाप्यपवतिनेवनितिनेद् वितसंचेतनेवे चुरादिःण्यासश्रयेतिप्रचू चेतनासंविदितिक्षिया वाच्यप्रमाणास्वसे
चनदेशावुद्धेः २ रामसे ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ ५२

मोक्षफलिकाधीर्ज्ञानं अन्यफलिका शिल्पशास्त्रयोर्धीः स्याद्विज्ञानं विज्ञानं कर्मणो ज्ञानं इति हेमः मुक्तौ
कैवल्यमोक्षइति निमित्तसप्तमी मोक्षनिमित्तं शिल्पशास्त्रयोर्या धीर्ज्ञानमुच्यते अन्यनिमित्तेपातयाधीः साविज्ञा
नमिति व्याख्येयं मोचनं मुक्तिर्मोक्षणमिति मुक्तिर्मैविनमोक्षयोरिति हेमः वंधविरहात्केवलस्य भावः गु
णवचनेति ष्यञ् निर्वाणमत्र भावेवा क्तोधिकरणेचेतिनपुंसके भावइतिवाक्तः निर्वाणंवानइतिनिष्ठानत्वं
यद्वा अधिकरणेभावेवाल्युट् वधात्रिंगमनमिमपं निर्वाणमोक्षनिर्वर्मविधानकमित्तेनइति हेमः ।
अतिशयेन प्रशस्यं श्रेयः श्रेयो मुक्तौ शुभे धर्मे निश्रयस्त्वेनवाच्यवत् नितरां श्रेयोनिःश्रेयसं अचतुरेतिनि
मोक्षेधीर्ज्ञानमन्यत्रविज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः मुक्तिः कैवल्यनिर्वाणश्रेयोनिःश्रेयसामृतम् ६ मोक्षो
पवर्गोथाज्ञानमविद्याहंमतिः स्त्रियाम् रूपंशब्दोगंधरसस्पर्शाश्चविषयाअमी १ ॥
यानि तेनिःश्रेयसंतत्कल्याणमोक्षयोः शंकरेपुमान् अविद्यमानंम्ततंमरणमत्र अम्टतेयत्तत्वोषस्यात्पी
यूषसलिलेघृते अयाचितेचमोक्षेचनाथवन्तरिदेवयोः ८ मोक्षमुक्तेनमुक्तेनेत्यपः चुरादिः परवृत्या मो
क्षोनिःश्रेयसंतत्तविशेषमोचनम्टतो इतिहेमः अपवर्जनं अपवृत्तेन वृत्तं अपवर्गस्मागमोक्षयोः क्रियाव
सानेकर्मस्थइतिहेमः अज्ञो ज्ञानविरुद्धज्ञानं निवर्यत्वात् विरुद्धानेवद्रने सत्तापामसमेतनिकापृथिवी
अहमितिविभक्तिप्रतिरूपककमव्ययं अहंकारार्थं अहंप्रधानामतिः त्रीणि रोपयतिविमोहयति रूपादि
मोहनेअचअन्येषामपीतिदीर्घः यद्वारूपंरूपकरणोइतिचौरादिकस्यापमय्यंः यद्वारूपेनरूप्यतेरूपंवा

मिथ्यात्वप्रसङ्गे नहि विषयिणी दृष्टिः नास्ति परलोक इति मतिरस्य अस्मिन्नास्तिदृष्टिर्मतिरिति नैष्टकतस्याभावोना।
स्तिकता हे परलोको नास्तीत्यादिबुद्धेः परगतो व्याप्तः पूर्वः स्वापाद्रले गंपतात्तु कर्म हेतस्य चिन्तनं बुद्धु वा
द्गुतकालं स्मृतिसृकदः तत्र ह्येतविशिष्टभावः शेविहितत्वेन नसंयुक्तत्वविपिष्टभावत्वहानिरयवादेना
न हेदोहचिन्तनस्य सिद्धोऽनिश्चयापसिन् एहसिद्धेः तोनिश्चयापस्मिन् हेष्वसंचलने भावकिन् अत्र
नास्तिकस्येतिदोषः भ्रान्तिरनवस्थितो मिथ्यामतोच भ्रमणो मिथ्यामत्वयं तेनकर्मपारयाभावे च जिभ्रमः
नोदनोपेतिनदृष्टिः भ्रमो बुनिर्गमेभ्रंनोऽकृदभ्रमणयोऽपि जैणपत्रकिंसत्त्वानस्य ४ संवेदनं विरता।
ते संपदादित्वात्किं यु आगमनमाणुः गमोहिमत्तु वर्तमानभ्रमे सुहुः हित्वाहिलापः वेदृशाह्वन् पदात।

मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकताख्यापादोदेहहचिन्तनम् समीसिद्धान्तरायंतोधांतिर्मिथ्यामतिर्भ्रमः ४ सं
विदाग्रःश्रतित्वानियमाश्रवसश्रवा अगीकारोभ्युपगमश्रतिश्रवसमाधयः ५ ॥

किपिगमः कविमतलोपकृचगमादीनामिलुकारादेशालदाश्रेः सपीतिगणाश्रमिशासिच आवेच्या।
स्वरतिपोषः गृहीतयमतेः स्यात् किंपितयागुः अगूरो आपग्र इतिश्रवेत् ज्ञानानेत्युह एसः सुमुपतिविषु
चेमयु नियमोयंतृणायां चश्रुतिज्ञानिश्चयेश्रवे आह पूर्वानभ्युणानेः अदीवित्तपुआश्रवागीहृतोऽक्षेपेनाम
वहुवचनस्थिते एवंसंश्रवशतिश्रवो अंगीतिश्चनमथ्य नभूवानकृतोभावेवत् अभ्युपेत्युपसर्गदयपूर्वो
कृमेश्हदुरस्यु अभ्युपगमत्वपुमिस्वीकारत्निकदाभूनेच समाहपूर्वो पोत्तोभावकिः समाधिर्वोसमयेन
धानेवेरस्य नियमकार्यस्य चगुणानेर दृष्टागीकारस्य ६ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रु. वः सौत्रो धातुः नवीति हिनस्ति रोगान् छित्वरछत्वरइत्यादिना क्वरप् दीर्घादिश्च पिनवेः श्रुक्ष्णाणिश्रुणाभ्या
टी. रहितगविनत्वरः कालेमामेकषायेचरसेपुंयजनेच्चतेइत्यमलिनी नापिकषायस्तुवरइतिवा पालितः
५२ पुंसिकाषायस्तुवरोमितिक्लीवंकाइरत्नकोषः कषनिकट कषहिंसायांवाहुलकादाप्ः स्वरभोरसे य
गावस्तुनिनियासेक्षाधादिषुविलेपनवर्णे इतिहेमः श्लक्ष्णमयात्वपि इत्तकोषाभ्यां क्रवरलकमा

53

तुवरस्तुकषायोस्त्रीमधुरोलवणःकटुः ॥

यास्त्रीमेकेपठंति हेकषायरसम्मधुमाधुर्यमस्यास्तित्ति क्रमस्त्रधीतिरः मधुरस्त्रियो— हेरसेचरः
सर्वमपिमधुरामधुरात्पुर्यौपत्नीमेदामधूलिषु मधुककर्कटिकायांचमिश्रयाघात्तमध्योतिहेमः प
कंलुनातिलाभिलुनलुकदनेनयादित्सुः लवणांल्लुगितिलिगासत्वेलवणारात्सेरसे श्लक्ष्णेरत्नवणा
विरितिहेमः पंककटस्याच्छाणोतितीव्राननामासौकटव्रथावरणादौःकटिवटिश्याचेत्सुःकटुकापर ५२
मल्लेचद्रहणोचकटुरसे तिक्तोप्रियगुस्तरभिकटुकाराजिकास्वपीतिहेमः पंके ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दीर्घश्च निपातितः रूपं तु श्लोकशब्दयोः पञ्चाशीकाशोभेदस्येत्यनाटकादिके ग्रन्थाह्लेशस्वभावे चेति है-
मः शब्द्यते श्राकृष्यते पापश्चाक्रोशश्चापि शब्दादनादिति हेतु शब्दो ब्ल्यस्यशागी मोक्षकोरवस्रवणाध्नाद्
ति हेमः गन्धयति गन्धयुदेन घृचुगन्धः सर्वपलेशयोः गन्धकामोदगन्धे षिनिहेमः रस्यते रसश्चास्वादने चुरादिः
परत्र हत्वा रसो गन्धरसे जलरसे शृंगारादौ विषवीर्येतिकारौ द्रवरागयोः देह धातु प्रभेदे च पारदस्वादयोः पु
मान् तु निहेमः स्पृश्यस्पर्शने अकर्तरि चेति घञ् स्पर्शाद्गोचरादाने स्पर्शके रतौ नीतिहेमः विषिणोति
निबध्नन्तीन्द्रियाणि षिञ्बन्धने पचाद्यच् पृषोदरादित्वात्षत्वं विषयो यस्य यो ज्ञातस्तत्र गोचरदेशयोः शब्दादौ च

गोचरा इन्द्रियार्थाश्च हृषीकं विषयीन्द्रियं कर्मेन्द्रियं तु पाय्वादि मनोनेत्रादि धीन्द्रियम् ८ राम ॥

त्युपदेशे चेति हेमः १ गावः इन्द्रियाणि चरन्त्येषु करणाधिकरणयोरिति अधिकारे गोचरसंचरेति निपातितः इ
न्द्रियैरर्थ्यन्ते अर्थ्यन्ते याच्यन्ते कर्मणि घञ् पंचानामपि शब्दादीनां हृष्यन्ति अनेन हृषु अलीके पुलिहषिभ्यां कि
दिति करणे ईकन् विषयोऽस्यास्तीति विषयि इन्द्रस्यात्मनो लिंगं इन्द्रियं इन्द्रलिंगमित्यादिना घच् निपातितः इदि
परमैश्वर्ये इन्दतीति इन्द्र इति हेमः ज्ञानेन्द्रियाणां कर्मसाधकमिन्द्रियं कर्मेन्द्रियं पायुश्च पाति पायपति पायुरिति
लिंगे निपातः पायुः पाणिः पाणिपादो वाक् चेति इन्द्रियसंग्रहः इत्यमरः
नराणामालापो वचनं वाक् इति कामन्दकीये एकं गृह्यादीन्द्रियसम्बोधानमिन्द्रियं मनः कर्णौ नयने त्वग्रसना
वचनवासह नासिका चेति षट् ज्ञानेन्द्रियाणि च चत्वारि एकम् ८ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मू. सुरानदि विमर्द्दोत्थमाल्यादिगंधेवर्षणसमुद्भवे चंदनादिगंधेवजनानांमनोहरेपरिमलः मल
टी. धारयो· मल्यते कर्मणाद्यन्तसंत्ताशृंवकत्वाहृद्यभावः एवंतोयवेनियोवा थित्कारणादेनभापीन्य
पश स्नपनमात्र् यद्वा मलनेधारयनिजनमनांसिपवायवृस्मान्नपरिमलोविमर्द्दानिमनोहरगंधयोः

54

विमर्द्दोत्थपरिमलोगंधेजनमनोहरेः आमोदः
सोतिनिर्हारीवाच्यलिंगत्वमाश्रणात् १० ॥

आपि सुरतोपमर्दविकसत्कुसुमसंगादिसौरभेपुंसि एकं सपरिमलोः तिनिर्हारीघ्रमेनमनोहर
सुदासमुन्नान्नोदयतीत्यामोदः सुदहर्षएवतः घ्राणप्रासोदेगंधहर्षयोः एकं आग्राणात्प्राग्गान्भक्ता ५४
दयः पुंसीतियतः प्रागतः पंवाच्यलिंगतेत्यधिक्रियते १० नाम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तेजयतित्तिस्म तिक्तनिष्ठाने सामान्यापेक्षजायकाम्बुवादीनांगिजनविगान्तर्याकर्मकेतिक्तः पत्रो ९
नेरेन संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणाभावः तिक्तस्तरसौरस तिक्तानकटुयोहिण्योतिक्तपर्यटकोषधेरितिहे
मः एकंग्रयंजेशान्ना यतेमोन्तभिः प्रविशाह्येमूत्रएकाविभ्यःक्तः ग्रन्ञः ग्रमरोग ग्रमतिक्तत्नयहविं
वाहूलकात्स्वेग्रह्मोपि ग्रस्तोरसस्तावेनसे इतिहैमः एके रसज्ञास्वादनेः देनः रसनेग्राह्योने पत्रच

तिक्तोम्लक्षाररसाः पुंसितद्वत्त्वषट्मीत्रिषु ५ ॥

तद्वदादयः षट्रसप्रद्वाच्याः तत्रतद्वद्वरकुमारयोपारहीत्रसोक्तत्वादितरेषांलिंगनिर्णयमाहपुं
सीतिगुणमात्रेवर्तमानामधुरादयः पुंसिपुंसीत्यर्थः अमीषट्पदसंवाचकास्त्वादयः समामिगु
णिनित्रिलिंगाइत्यर्थः कटुश्वाह्णान्कियेपावानोगुणोनिवाक्षीषु ५ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मु॰ सुर्वीविशारदोऽद्र्यौघेच पुष्पेतरुतिः क्तिन् पुंलिङ्गेऽयंगयोरस्य रोधस्यद्रितोकारः दुर्गौघेत्विकारोऽनेनलिखि
टी॰ तः हेद्रर्यौघस्यादि विसृशेरणो स्यायीतिवाहुलकाड्डु विसृतन्नगौरितिभेदः विसंसतेरतिवा सुन्धसा
५५ पीतिरुः वचपारभेदः श्रामोऽपकोमलःनष्टवगयोरस्य उपमानाच्छेतिसमासेन्नइत् हेमप्रपक्षमोसादि
गौघेः शाल्मलीवनकस्तूरिकायामामोदः कश्चेरुसुरवविवासनः वकुलेस्यास्त्रिमलचम्पके सर्वभिलयेति

55 इतिगंधस्तत्रगंधोविस्त्रंस्यादामगंधियत् शुक्लंशुभ्रंस्वविश्वेतविशददश्येतपाण्डुराः १२ ॥ ४ ॥

येण कलिमनोक्तिन् सुकुगनो ऋज्रेंद्रेतिनिपातितः शुक्लोयोगानरोऽस्मिन नपुंसकेनरसुवे यासेतसुभ
दीप्तौ शोभायांवा स्फायीतिरक् सुभ्रेदीप्तः शुक्लोस्मिनइतिकृसः शुचदीमोइक् जिश्चिदावर्णे म्वादिःयत
नसवनस्वेताद्दीपाद्विभेदयोः स्वेतावरादिकाकाकृपाटलाश्वितिनीषुच कीवेदूपे विश्वीयते शत्रूणानने
ष्वच विशदःपांडरोयाके इतिहेमःपुपायते पेपडुगनो हूपणाभ्यामितन् पंडनेमनोक्तिन् परिःयनोबाहुल ५५

समाकर्षस्त्वच पुंस्त्वमनः घ्राणतर्पके निर्हारिणि: यद्वा समाकर्षणशीलः सर्वज्ञानाविनिर्हारिणि: पर्वेति
हारी हे हरणामिगंधस्य सद्भूरभेनेत्रसुरभिः इत् घ्राणं तर्पयतीति ण्यादित्वः इष्टोगंधोस्य इष्टगंधः सुगं

समाकर्षी तु निर्हारी सुरभिर्घ्राणतर्पणः ॥ इष्ट
गंधः सुगंधः सुगंधिः स्यादामोदी मुखवासनः
॥ राम

धौ स्यात्त्रिषु श्लीवेनवालके सद्भूगंधोस्य गंधस्येदिति समासान्तइकारः सुगंधिः स्यादिष्टगंधे त्रिषु वीरेन
धे सके चनाधीष्ठगंधस्याआमोदयति सर्वज्ञानाविनिर्हारिणि: मुखेवासयतीति ण्यादित्वः हे मुखवास
नवटिकादेः ॥ रामजे ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रु॰ वज्र बलवांश्चैवप्रलम्ब युद्धा बलेनायति दैत्यप्रेग्राणोनुपेत्तिकः यावनिमनोत्रयावृणानिश्वद्वोः
हे॰ ह्यादित्याल्कलच्च बाहुलकाहस्त्वः युद्धा यवनेयवः प्रजकयत्ने कदोयृधवलाति लाद्यान्
५८ ग्रातोनुपेतिकः ग्रयभवलामहोदेसंदेसिने यवलीगीतिनिहैमः ग्रर्जनेग्रर्जनेग्रर्जनेग्रर्जनेर्ण
लक्षेनहनन् ग्रर्जनः ककुभेपार्थकानेवीर्यमयुरयोः मान्वेकसनेपिस्याद्वले पुनरम्यवन् नष्ट
मकेन्द्रणेनेत्रेणेत्स्यादर्ज्जनीगवि त्रयोदश शाह्लाणीवेन श्वेनस्तसमपीनसौरकेनरजपारुविः
वलवल्लसिनश्चावः कदलीकुसमोपमः ग्रर्जनल्लसितः कुसलेपवान् कुमुदश्चविरिस्युक
म॰ मुद्दशाह्यत्रनयाचधरणिः मृदः मुल्केचश्नेवकेवलेचप्रयुज्यतेइति ॥ राम ॥

56

५८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अवदायनेस्मैदृष्टेणधनेकर्माणिकः अवदानेनविमलेमनोन्नेत्सिनपानयोरितिहैमः सिनोतिमनः षिन्
वेधने अजिहृसिभ्यःक्तः सिनस्त्वसितवद्धसितात्वशाकेयाइतिहैमः गुरोनेडफेकेम नोसिन् गरीडय
मनेऋचैइतिनिपातितः गौरःस्वेनहणीपीनेविश्वदचेइमस्पपि विशदेगौरेनस्त्वनशार्वेपपमकेसौरः

अवदातःसितोगौरोवलक्षोधवलोऽर्जुनः ॥

निहैमः यत्वगौरनेइतिस्वामी गौरनीतिमुकुटस्तु नत्र गरीडयमनेइतिधातुम्रुपन्यस्योक्तरूपेयपन्यासः
स्यासभरात् अवलत्यतेयत् वहिर्भागरितिसेलापः यद्दावलति वलचलनेक्षिपवल्लग्रहेनमस्मात्
अवलक्ष्यामीमसवानेच ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. कर्षति मनः कृष्णवर्णो इति निरुक्तं कृष्णः काकपिकवर्णो विष्णौ व्यासेऽर्जुने कलौ कृष्णानुनीलत्वाद्द्वीप
टी. द्यां पिप्पलीद्राक्षयोरपि कृष्णं त्वमरिचे लोहे इति हेमः नीलति नीलवर्णः इगुपधेति कः नीलो व
५. र्णे मणौ शैले निधिवानरभेदयोः नीली त्वौषधिलाक्षेनचेति हेमः सिनाति बध्नाति असितः श्यायते स्मेति
ःस्यानुरोपड्रगतौ इति मक् श्यामो बुद्धशितौ हरिते प्रयागवटकोकिलमहिदारुके
श्यामं सैन्धवमरिचे श्यामा सोमलतानिशोः इति हेमः कलने कालः कलसंख्याने वन् कालः पादे

57

कृष्णे नीलासितश्यामकालश्यामलमेचकाः ॥

कृष्णवर्णे महाकालकृतान्तयोः मरणे तु हसेः कालीकालिकाद्यारकीटयोः माहमेहोमयोद्व्या
मेघयोः कालाकृष्णत्रिवृत्त्यान्नयाः इति हेमः श्यामः श्यामत्वमस्यास्तीति सिध्मादित्वाल्लच् श्याम
लः पिप्पलश्यामे इति हेमः मचति मिश्रीभवति वर्णान्तरेण मचमुचिकल्कलेकचादिभ्यः संज्ञायां वुन् प
चि मचादिश्योपधाया इत्वं न लघूपधगुणः मेचकः श्यामले कृष्णे तिमिरे बर्हिचन्द्रके इति हेमः समस्त
स्य शाल्मलीवन्मेचकः कृष्णनीलः स्यादन्यो पुष्यंसनि मध्यमक ॥ राम ॥ ५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

हरतिमनः शपास्यापाहृत्तुविभ्यइनचूहरिणौ पांडुसारंगौ हरिहरिणीचाहर्षौ पांविति सवर्णापुतिमापांच।
हरितानूनभेदयोरितिहैमः पांडुत्वमस्यास्तिनगपांसपांडुभ्यारः पांडुरोवर्णानहृनोः पांडुरेतुमहवके
इतिहैमः पांश्चनेत्तायने पड़ि गतौ मृगयादित्वात्कुः पृषोदरादित्वाद्दीर्घः पांडुस्तुपीनभागार्द्धः केतकी

हरिणः पांडुरः पांडुरीषत्पांडुस्तु धूसरः १३

धूलिसन्निभ इतिशाश्वतः पांडुः कुंतीपतौ सिते इतिहैमः ईषत्पीतसंवलितशुक्लस्य धूम्रेति।
वेनः धूविधूनने कम्धूसरिभ्यः क्सरः बाहुलकाद्दीर्घत्व यद्वा धूसने धूसकान्तौ चुरादिः परच धूसराति
गराने आलोलुपतिकः धूसरीकिन्नरीभेदे भास्वरेत्रिषु पांडुरे धूसरस्त्वसितः पीतलेशवानिकुलकेव
तिविशाश्वतः पके १३ ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सु॰ रोहति रुहजन्मनि प्रादुर्भावे रुहेरश्च लोवेतीतन् लोहितो मंगलेनदे वर्णभेदे लोहितं तु कुंकुम
टी॰ रेकं चेदने गोपीवैकल्पिको ग्रहेद्र इति हैमः रज्जति स्म रज्जराजे क्तः पद्मारञ्जने स्मरचग्रनियत्नं श्रुनि॰
५८ शोणेनास्त्रु रादपत्र निणिजभावे क्तः ग्रनोलोपः चोः कुः रक्तं नील्यादिरंजिते कुंकुमेस्त्र्यसृग्रक्तेश्च

58

रोहितो लोहितो रक्तः शोणः कोकनदच्छविः ॥

वीनामलके रुणा इति हैमः शोणति शोणायति शोणः एवर्णो पचाद्यच् शोणः कृशानौ शोणानाके लोहि
तांश्वेनदे प्रभान् त्रिषु लोकनदच्छाये कोकनदं रक्तोत्पलमिव छविर्यस्य हे ॥ राम ॥ ५८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पीयतेपिवतिवर्णानरे ड्रौणादिकः । कः पीलेपालेहरिद्रायांगौरैः स्त्रियेपवत् यत्पीयतेवर्णान् पा
लेवीहलकादजिकृभ्यः कः कमास्यागेत्यादिनाइत्वमितिसुकृटेनोक्तं नटसंवृद्धमितिस्फुटमेव ह
रिद्रवाभादीभिरस्य चीणिः पत्रस्यपलाशस्यापनेस्पदमित्यण् पत्रपलाशनारदः पादीहरिनकिंश
कइतिरुद्रात् हस्वादिरपि नवसंज्ञासर्वकत्वाहृस्वभावः यद्वापलशब्दानि चप्यभोज्ञनेकमण् ।

पीतैगौरोहरिद्राभः पालाशोहरितोहरित् ४८ ॥

एण् ननः प्रत्यायण् पलाशं किंशुकेसाद्यो हरिद्गौचरात्स्मेक्षुपलाशंछदनेस्वतमितिहेमशेषः
पेकास्यविधित्वागीकारादगित्याहुः नत्र नस्वपदमितिसिद्धेशेषत्वाभावात् हरति हृश्रणाम्याः
मिनन् हसहहिशुचिप्यश्रुतिः हरित् हरितास्तोचरवायाहारिद्वर्णाशुकेः सवत् चीणिःहीनव
र्णस्य ४९ राम राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. गडुरिति गडुस्सेचने गडेः कुरुश्चेप्यादन् यद्वा कडनेकडः स्वेनोपवेतितिषुः कडस्तद्धाति ऋगतौ कडारः
टी. ए॰ कडवर्णे कवेः इत्युनिइलच् प्रत्ययः पकारस्यानादेशः कपिवर्णे लानीतिवा पुंडरीककरिणपाने
५५ शिंशपागो विशेषयोः स्त्रीरएकाचाकपिलाकर्णेनाक्रकुसमनो घनलवामदेवेचकपिलः परिकीर्ति
नः पिंजति पिजिवर्णे अचुमेक्कादिः पिंगागौरोचनाहिंगुनाडिकाम्नच पिंगीशम्यापिशंगेनागलकेन
नपुंसकं पेशति पिशअवयवेविशादिभ्यः किदित्यंगच् कंदति कदिय्याह्वानेरोदनेच म्रगपादित्वात्लाफः

कडारः कपिलः पिंगपिशंगौ कद्रुपिंगलौ २८

कद्रुविष्वस्वर्णपिंगेनागानेमातरिस्त्रियाम् पिंजविपितिवर्णे इत्यादिनालकच् मेक्कादीनांचेतिकल्मेः
पिंगलातीतिवा पिंगलः कपिलेवह्नौरुद्रेकेपारिपार्श्वके कपौमुनौनिधेभेदेपिंगलाकुमुदस्त्रियां षट्क
पिलस्य शाह्नाणिवेनु सितपीतहरिद्रकः कडारस्तणावह्निवत् ग्रंथेनादिकपीतोगः कपिलोगाविभूषणः
हरितोपिपिकेसीतपिंशुगः पद्मधूलिवत् पिशंगस्त्वसितावेशात्पिंगोहेपछिताविदिशु पिंगलस्तपौ. ५५
स्त्रायः पिंगेस्तुकोगावेडवेहिति २८ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्वेतरक्तो रागो यस्य किंचिल्लोहितः श्वेतकृष्णगुणो गुणेतरन्नु रूपणः श्वेतलोहितः समासः मालाग्र
रूपणः श्वेतरागे केसरपाणवे केसरश्वे निःशङ्कपिलेकृष्णभेदेना गुणानि विशेषणा
नामेति शब्दश्चेनास्त्व हे पाटयति पटगतौ णिजन्तादच्प्रत्ययः कलच् पाटलाकुसुमाभः पाटलः पा
टलनकुसुमवर्णतानकयोः पाटलः स्यादास्त्री हेपाटला पाटलिङ्गमे इतिहेमः हे २४ श्यावइगतौ

श्वेतरक्तस्तु पाटलः
२५ श्यावः स्यात्कपिशो धूम्रधूमलौ कृष्ण
लोहिते ॥

श्यायतेवाहुलकात्कस्तप्रत्ययोवः कपिवर्णविशेषः सीसालि लोमादित्वान्नः कपिमर्कटः
तद्वर्णत्वादिति वा कपिशः श्विदूश्यामे सोमायघ्नासिद्धके पुमान् कृष्णपीनस्यहे धूम्रातिकः
धोदयादिः धूमलाति रालाग्रादानेकः कृष्णमिश्रोलोहितः त्रीणि ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मू. गुणोइति यद्यपि शुक्लोरूपमित्यादौ विशेष्यान्निघ्नत्वेवक्ष्यते तथापि विशेष्यानुपादानेप्राप्तस्य सामान्येनपुं
टी. सकत्वस्यापवादोयं पटस्यशुक्लइत्यादिवोध्य गुणवाचिनश्शब्दागुणिनि विशेष्यस्यानुपादानेयदव
६: य्लिंगप्रतिपादयिषितंतल्लिंगाइत्यर्थः यथा शुक्ला शुक्लः शुक्लमित्यादि: ८ इतिधीवर्गः ब्राह्मीत्वा
येत्यस्याः त्वमाविनिर्दिष्टोपदिष्टोनितिदोषु ब्राह्मीतुभारती शाकभेदःपंकगो हीतिकासामवस्थापि ब्रह्म
शक्तिरितित्रिकहैमः विभक्तीयस्यस्त्रीमतत्व ततःप्रत्यायणीद्दीष् भरतस्येयमितिवा अथभारती व

गुणाःशुक्लादयःपुंसिगुणिलिंगास्तुतद्वति ८ इतिधीवर्गः ब्राह्मीतुभारतीभाषागीर्वाग्वाणी

60 सरस्वती ॥ ११म

चनेसरस्वत्यांपत्निहृतिप्रभेदयोः भाष्यते भाषव्यक्तायांवाचि गृणोत्युत्प्रत्ययः गृणात्यनेनगर्हाद्वेष्टप
दादित्वात्क्विप् भारतीमनेनतिरापि ब्राह्मणीवचनेवावाक्तल्पितेनगादितेगीरितिशाश्वतः इत्यनेनवाक्
वचभाषणे क्विब्वचीत्यादिनाक्विपदीर्घः संप्रसारणंच वण्यते वणशब्दे इत्यस्मादिकार्दिकिति ङीष्
पृषोदरादित्वात् सरोस्त्यस्याःमतुप् सरस्वतीसरिद्विदि वाच्यापगायांस्त्रीरत्नेगोवाग्देवतयोरपीति
हैमः समाधिष्ठातृदेवतायाः ॥ ६:

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

चीयते चित्रं चयने ष्टुभिचिमीतिभ्यः क्त्रः चितं त्रायते वा त्रैङ् पालने कः । चित्रः किर्मीरेति समासे कृतत्वात्
शब्दरूपभेदप्रदर्शनेन गुणाः शुक्लादयः पुंसीत्यस्य बाधनार्थं चित्रादयः गुणिगामिनो इति वासप्तभेदादेतिकाः सञ्चा-
मायायां स्पन्दनं तत्त्वमदीभेदप्युच्चाभिधा नित्यकालेत्यर्थः क्लीबकर्बुरादुन याऽपि नफलरूपात्वत्वा-
त्लिंग नामान्तराणि नित्यमनेन नानार्थप्रसङ्गादेयं पठितः तदन्तरीयेन तदपि चित्रकिर्मीरेति सम्मतेकोविन्दुपा
इति कीर्यते क्लीबदिये गम्भीरादयश्चेति किरतेरीरन् मुडागमः कर्मीरो नानावर्णः कलयति क्षिप ।

चित्रे किर्मीरकल्माषशबलैताश्च कर्बुरे ॥ राम

कल् माषयत्यभिभवति वर्णान्तरम् माषः मष हिंसायां हेम्यन्ताश्चेति वृद्ध्यभावादात् कलचासौ माषश्च ।
कल्माषः कर्बुरे कृष्णे इति मूर्धन्यान्तरभसः कल्माषो राक्षसे कृष्णे शबलेऽपीति हेमः शप् प्रमाक्रोशानिव
र्णान् शपत्याक्रोशति शपेर्वश्चेति कलः बलच पतिवर्णान् एतेवर्णानेन पुनः कर्बुरश्चाने कर्बहिंसायां
मद्गुरादयश्चेति निपातनात्कुरच् वबयोरभेदात्कुर्बुरः कर्बुरं सलिले हेम्नि कर्बुरः पापरक्षसोः कर्बुरा कल ।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. तिङ्.तानां चयः पचति पश्यति पचति भवति पाको भवतीत्यर्थः सुबन्तानां चयः शुक्ल इति सिद्धमि
टी. टेहि महात्मनामित्यादि भवतीत्यध्याहारस्य भाष्यकृता मतेऽप्यावश्यकत्वाभावात् सः वाक्यं क्रिये
८१ त्यादि वा शब्दः समुच्चये कारकान्विता क्रियाबोधकं वर्तमानं येत्यादि तिङ्. सुप्रयान्तकमपि वाक्यं
मित्यर्थः केचित्तु भाष्यकारमतेन प्रथमपक्षः एकतिङ्. वाक्यमिति वार्तिकाभिप्रायेणापरः

67

तिङ्सुबन्तचयो वाक्यं क्रिया वा कारकान्विता २

हुः यत्तु शब्दैकशब्दात्मकवाक्यस्य लक्षणं क्रियेत्यादि तत्सुप्रत्यात्मकस्येत्याहुः तत्र वचोऽपि शब्दसंज्ञा।
यामिति कृत्वनिषेधकसूत्रस्यानुप्रवृत्तेः उच्यते इति वाक्यं वचोऽपि न वक्तीति कृत्वा शब्दसंज्ञायां। ८१
ग्रन्थत्रितवाक्ये २॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

व्याहरणे व्याङ्पूर्वोहृञ् भावेघञ् वचभाषणे क्विन् संप्रसारणे लयव्यक्तायांवाचि भावेक्तः
भाषव्यक्तायांवाचि भाषणेभाषितः भावेक्तः वचेर्भावेल्युट्प्रत्ययेवचः षट्भाषणस्यकेचित्तत्रा

व्याहारउक्तिर्लपितंभाषितंवचनंवचः १ ।
अपभ्रंशोऽपशब्दः स्याच्छास्त्रेशब्दस्तुवाचकः

स्मायाम्नयोर्द्वयापर्यायाइत्याहुः २ संस्कृतादपभ्रश्यति भ्रंशुअधःपतनेपचाद्यच् अपभ्रंशः शब्दो
पशब्दः हे शास्त्रेव्याकरणादौयोवाचकः साधुःसशब्दःसएवनिरूपपदेनशब्दशब्देनव्यवह्रियते ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्रा.
टी.
६२.

श्रुतेर्वैदस्मिशिवेतमायेगे शिलाकस्मोभाकरणोविकृतंकेस्मोत्रिषोगतिः ह्वेदोविविर्तिरिसैतेः संयोगोवेदउ
चतेशिवेतेस्मानादिकमनयोशिवेविशपादानेगुरोश्चसः श्रगपेतेतायेनेनेन श्रुगिगतौक्षेत्रत्वा एके
वेदोगस्य श्रवति श्रवनेष्विलापश्चुतिमत् श्रमपस्येवटिलापःस्वरान्वेरम्हइगुणः वषट्कारइतिलिगा
त्समुदायादपिकारश्रमयः श्रणपेतस्तूपेनएस्तुतो इ पु उपसर्गादितिणत्वे हे इतिहृतिएरोपरोपः
देशः अयं नदास्तेश्रुतिवश्रामसउपवेशने हलश्चेतिवज् प्रशाह्नतमाचेष्टप्राह्वंनेयायानणपनात् प

69 शिवेतमादिष्वनेकेगमोकारपणवैसमौ इतिहासः प्राह्नेमसदानायाश्चपःस्वराः ४ ॥

चायत्तु पूर्वचैवितशीति
पास्कस्यग्रंपस्यहे उदात्तस्यानुदात्तस्वरितस्यतिस्वराह्वपःचनषः प्रत्वितीनोकोपनौसोहोदृसःस्व
तःस्वरेति शहापेन स्वशाहोपनापपाःपचायचु यहास्वपेनग्रंथापभिः प्रसौतिवः पहाहेनरोनेत यात
दोमोश्रमेभ्यापीतिरुःस्वराश्रवःनहमेत्वाइदोनोदयाणि स्वरोनासामेरस्यान्तुप्रमादिविकस्वे उ
दानादावकारादौ स्वेद्रादौचयतोप्रमात् इतिविश्वमेदियो इदंगेद्वगादोपनेउच्चापितेस्म कः प्रवचउपस। ६२

गीतः इत्यादेरादिमक्रमोऽर्हं पेचस्वरभिपपीतिडेमचेडः
पर्क ४ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रूयते अश्रवणात् कर्मणां किन्तु श्रूयते धर्मो नयति वा अश्रुतिमिश्रः कथमिति किन्तु श्रुतिः श्रोत्रेण
तत्कर्म एणमाम्नायवाक्ययोः स्त्रीणां विदध्यतेनधर्मे विदधाने हलश्रुति यज्ञवेदः श्रुतेश्च विज्ञाच आम्ना
यतेऽभ्यस्यते आम्नायास्ते कर्मणां नृणां ग्रामाणि उपदिष्टानि धर्माधर्मामिति वा यथाद्यर्थेनिणः आम्ना
यः कुलमार्गामे उपदेशश्चेति हेमः शीणां वेदस्य त्रय्याधर्मस्त्रयीधर्मः नयात्रय्याविधिर्विधीयमानोयत्रा

श्रुतिः स्त्रीवेदस्याम्नायस्त्रयीधर्मस्तनद्विधिः क्रियाम्नक्तामयज्ञबीजमितिवेदास्त्र
यस्त्रयी ३ नामके ॥

दिस्तद्विधिः विधानमस्य पत्रः साम्नोऽत्रयी धर्मविद्भ्यः एकं त्रुटिरतः ऋग्वेदे देवाग्रतया ऋचस्तैता ।
किं पूज्यन्ति पापं यो ग्रन्थकर्मणामतिन् सामक्रो वस्त्रपायस्य मेदेवदानेऽपि च इज्यतेनेन श्रुतिं श्रवणीमृत
वेदानाश्रमकर्मकैक इत्येतत्रयाणां त्रयी त्रयोवयवायस्याः सा संहतिः त्रिशाखान्त्यापाग्रवधवेनयम्
द्विविभ्यांतयस्येत्यथ च द्विहीनः शिः त्रयीत्रिवेदीत्रिनयेपूर्वे आसमनावयीति हेमः वेदत्रयसंज्ञातस्यक ३

अ॰ प्रबंधस्यकल्पनारचनास्तोकसत्याकथवाकाप्रबंधेविनिष्टतिकथीत्यङ्कथा कादंबर्यादिःप्र
टी॰ बन्धेनेत्याच्छादयतिनिबंधेबल्हपरिभाषणाहिंसाच्छादनेष्व ऽस्मोद्यादिहिनिकुन् श्लिष्टिसंज्ञयोरित्व
६३ त्वाप्रहेलयतिग्रभिप्रायंस्तचयतिहेलभावकरणे पञ्चल यस्मो क्रमकमपर्यंस्वचूपार्थस्य
गोपनात्यत्रवाह्यार्थसंवदंकथनेसाप्रहेलिका यद्वाप्रबद्धनेतिनिप्रबद्धिस्तनोकादिकाराद
तिङीषुडभाषेप्रस्तार्थकनूप्रहेलिकाप्रबद्धीचप्रग्रहणीविपादिकेमनलिनीहेरंविज्ञानार्थ।

63

प्रबंधकल्पनाकथाप्रबह्लिकाप्रहेलिका स्वनिस्तपर्मसेहिसमाहृतिलसंग्रह ६ ॥

स्पप्रश्नस्पेवरार्थस्मरणाद्बंकेरचितनत्वात्स्वनिः स्वनिर्हंमेथान्वस्मरणयोः ह्यिर्णापर्मसेवोयार्थरः
विनासेहिनामेस्वादयानेकमंगिनाकेदयानेहिहमन्वाहृस्वनिःसमाहरणाकिन् संग्रहण प्र
हृहृदरम्पृविस्तरेणापदिष्टानामर्थानास्तत्रभाष्ययोनिबंधोयःसमासेनसंग्रहेनविड्ग्रुणाः सं॰ ६२
ग्रहोब्रहद्दगम्हिसेत्पयोरपीनिहेमः हे ६ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अत्रश्रवोणान्वीक्षणापरीक्षणमन्वीक्षा सप्रयोजनमस्याः प्रयोजनमितिठक्रमनेनेन दण्डउपश
मे दमनं दण्डः देशनीयत्वेवा ध्यतेनयादण्डनीतिः किंवयद्वा दण्डनयतिदण्डयाव प्रतिप्रापयतीतिक्विप् आ
न्वीक्षिकीसाहचर्यात् स्त्रीत्वं प्रयोदण्डकमानर्कविद्यायाम्नायत्रयापामर्थशास्त्रे चवर्तते आन्वीक्षिकीम्
तेऽङ्गानीऽधिकुर्वीतियनुर्धर्मस्य भूम्यादेःशास्त्रपर्केकेयाचष्टे चोत्तरः। व्याख्यातृणामुपलब्धोः
र्थोयस्याःसापरके ज्ञानमन्यार्थभूतायाःकथायाप्रशमेवसायविरमितिसकसैला पूर्वकालेकः

आन्वीक्षिकीदण्डनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः आख्यायिकोपलब्धार्था पुराणंपंचलक्षणम्
सू ५

निरुक्तेनिपातनात्तद्भावः यद्वापुरापिनवंपुराणंप्रोक्तंस्थितिसृष्टेनिपातितंयद्वापुराणमनीतानामागः
तावर्णावर्णानि पुराणशाह्ने पचायच् पुराणंपंचलक्षणंसृष्टिप्रलयपंचलक्षणान्यस्य सर्गश्चप्र
तिसर्गश्चवंशोमन्वन्तराणिच भूम्यादेश्चैवसंस्थानंपुराणंपंचलक्षणम् केचिदिहवर्णपामचरितंचे
वेतिरत्नीयपाठेपाठान्तरे हे ५ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. ह्रिलोकस्थेनेतदसत्स्याहृत्नैत्त्थं निवानिकेणानः यत्नप्रत्नाप्रहेस्यादित्याइतिमुक्तदेनोक्तेनत्र नत्र
टी. त्रुतिशाहस्य पाठेः श्रामाणिकत्वस्मृत्कवानिकेनैवत्नापितत्वात् वार्त्ताववर्त्तनेनेवानिहृः क्षाण्यफ
६४ देनयोः निमारोणयोर्झीवेषवर्त्तनेया वोनिह्नेक्तिन् शब्दनिह्नेनह्नोनास्य वाहेष्ठप्रवर्त्तनेनेइतिहेम ः

64

वार्त्ताप्रवृत्तिर्हेतूनानदृष्टेनःस्यादयाह्वयः १ ॥

हृनोत्रवर्त्तनीयोगवेषणीयोः नः समामिर्पस्यहृत्रोनत्वप्रकारणेकार्त्त्ववार्त्ताप्रकारयोरितिहै
मः उद्भूतोःनोस्यउदेनःसाधकवात्तेयोः चत्वारि ग्राह्यमाह्वाश्रानश्रापस्यैइतिकेशामेप्रमाराणि
भ्योश्वकव्यइतिहः नैर्यायतेश्राप्यते याश्रापेण वनर्थकः श्रमत्रापीतिडेवा यद्वा ग्राह्नमा ६४
हृः सपदाहितस्याश्रयः १ राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

समस्तेन श्रमदेवपोगायनसेत्ताश्रवंकत्वाद्दृत्विभावः यद्वासमेक्रतत्वेनद्विषपिणीड्क्तासमस्तान
न श्रयोजनत्वाच्छेपिसा समश्शानकाचिसर्वशानिपदिकेभ्यइनिस्वगागमेश्वन्नेपादिरापु
समसनेसमासः चेज्ञ समासेर्थायस्याश्णासाकात्ताकविशक्तिपरीत्तार्थसमशणानयैवपठ
मानायथाशानचेद्दनभल्लत्तमिनिनत्रदामोदरकरायानविकल्लीकृतचेनसाहृष्टंचाणारमा

समस्तानसमासार्थाकिंवदंतीज्ञन
कृतिः ॥

हेनेत्यादिनासाश्रयंनेश्रसमासार्थेनिपाठेनश्रपरिशणार्थेनर्थः हेकेपिवादःकिंश्रवोहेदः
भ्रहवहिवासिवदीनिरुच केनःगोयादित्वाद्गीष यद्वाकिंवदंतीत्याख्यायमानाश्चत्रकरणपा
ह्यादाख्यानएपनादचरः कदिकारादिनिशैषुजनेभ्यःश्रूयतेकिन हेलोकप्रवादस्य ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham.

पृ. प्रश्नेनयजयाचेति नङ् प्रश्ने चेति लिङ्गात्संप्रसारणाभावयोजने यजेर्वेत्वं प्रश्ने ग्रोऽस्य हलन्त
टी. ङ् संप्रसारणं श्रीणोऽश्रप्य प्रतिवचने एवन् उजरणोऽस्येदोरप् द्वेतत्रस्य मिथ्या चासावभियोगः
६५ स्वचलितोऽप्यभियाद् सर्वाङ्गावल्लङ् द्वेषानेमथारयसीमादि मिथ्याविवादस्य भिशासभोवलङ् १

65

प्रश्नोऽनुयोगः पृच्छा च प्रतिवाक्योत्तरे समे मिथ्या
भियोगःऽभ्याख्यानमथ मिथ्याभिशंसने १ पुं
अभिशापः प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः ॥ ॥

अभिशापनं च त्रन् द्वे मिथ्याऽरूपस्य स्वपानादिविषयस्य प्रणादनं त्रन् प्रणादस्तु पुंसि स्वरश
द्वे च श्रवणामये अनुरागकृते शब्दे प्रणादः सीत्कृतं दंतकिति शब्दगणः एके श्रीति विशेष ६५
जनितस्य स्वरविकठादिशब्दस्य ॥ राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

आख्याने ख्यानस्या पसर्गो इति कः स्फुट एवमाह । अभिधीयते कर्मणि ल्युट् आभ्यासे प्रदाने स्यने ।
भिधीयते यथा नाम एतास्मञ् कृते शब्दे वचनामस्त्री मनिञ्जिनि पालिनः भाग त्रुपता मस्या येयइति ।
स्त्रीपुंवाधेयः स्फुट द्वानं कृताः किल आकारणां कृतो एवं वा कवुलटि आद्वानं त्रीणि बहुकर्तृ काच
सेद्धतिः एकं ० विहृ होवादः विनानार्थः व संदेहे हरणं हार इत्यत नानासंदेहहरणम् व्यवहार

आख्याहेस्मभिधाने वचनामपि पंचनामच हृति आकारणाद्वाने संहृति बहुभिः कृता ०
विवादो व्यवहारः स्यादुपन्यासस्त्व वाक्तवे उपोद्घात उदाहरः स्थापने स्थापयमान् ५

इति स्फुटनइति का स्थापनव्यवहारः स्थितो प्रतो व्यवहारे पीतिहेमः हेउन्नाणादि न्यापस्त्र उपन्यासे स्थ
सदेत एतो वजन्वा वो मत्व विमिव समुलेउपक्रमः हेवचनो पक्रमस्य उपसमोपेउ इत्युनेत्यापनं भावे वजन्
उदाहरणं वजन् हेव दस्मातिपयोग्यार्थंवाति नस्य प्रक्रतो पपादकस्य हेत्यानादि मनस्पशापउपालंभे
स्पष्ट शीड्ग्र येन संप्राः स्थापयः कारस्याक्रोश स्थापने च स्कुनादिभिरिति हेमः हे ५ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. कर्कशे ककुत्सैलोपतापयोः बाहुलकादुण् एकं ॥१२॥ यथा अवर्णादयो निन्दायां नव उपक्रो-
टी. शादयोपीत्यर्थः वर्ण्यते वर्णः वर्णने चन्द्र वर्णः प्रशंसा न विद्यते वर्णोऽस्य वर्णौ हित्वादिशब्दादियशेः शुण्.
९९ कथ्यास्थ च स्त्रैणानामहियाभेदभूपावर्गविशेषणाविपश्चेरणो चन्द्र अत्यन्ते पो भर्त्सना क्रोष्टिकायां
लेक्षुनिष्ठुरस्तनः निपादिशब्दो हृद्वेचन्ननिर्वदिस्याल्लोकवादपरिनिष्ठितवादयोः उपसर्गस्य चेनी

काकुः स्त्रियां विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वने ॥१२॥ अ
वर्णाक्षेपनिर्वादपरिवादापवादवत् । उपक्रोशो जुगु-
प्सा च कुत्सा निन्दा च गर्हणे ॥१३॥ राम राम ॥

निर्वादः परिवादोऽपवादः स्याद्धीनावादनवस्तुनोः अपवादस्तु निन्दायामाज्ञायां विश्रम्भेपारिपि क्रुशा च।
क्रोशने चन्द्र गुप गोपनकुत्सयोः गुपेर्निन्दायां सन् अप्रत्ययात् कुत्सा प्रवर्तिपणो णिरादि कुत्सायां गर्हे
क्षेमङ् निन्दास्यादपवादेपि कुत्सायामपि योक्षिति गर्हं गर्ह कुत्सायां लुट् दशनिन्दायाः ॥१३॥ ९९

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

[illegible] कीर्त्यते [illegible]

कीर्तिः [illegible] यशः [illegible] विश्लोकः [illegible] समः सर्वे [illegible] समाज्ञेति समा-

ह्वः [illegible] समज्ञेति [illegible]

[illegible] स्तोत्रं [illegible] स्तुतिः नुतिः चत्वारि स्तु-

यशः कीर्तिः समज्ञा च स्तवः स्तोत्रं स्तुतिर्नुतिः । आम्रेडितं द्विस्त्रिरुक्तमुच्चैर्घुष्टं तु घोषणा
॥ १५ ॥ राम

आम्रेडितं [illegible] यथा सर्पः सर्पः इति एके [illegible]

घुषिर् विशब्दने [illegible]

[illegible] उच्चैःशब्दनस्य [illegible] कामक्रोधादेः ग्रहः ॥ ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. त्वरसेचलने प्रयोजकण्यन्ताक्तवुल्स्त्रियांत्वरणमपि त्वरणात्वरणाक्रोशनः साभिशापाभिसे प्रु
टी. नाःक्लीवमपिनीचमात्वरणायप्राक्रोशोमैथुनेप्रतीतिशब्दार्थाः परस्त्रीनिमित्तपुंसःपरप्रहर्षने
६० मित्तेस्त्रियाश्चाक्रोशनसैकेप्राभाषल्युट् लपव्यक्तायांवाचिवच्च् संभाषणस्यद्वे प्रलपने वच्च् प्रयो
जनशीलस्यउक्तनार्थवचनस्यैके प्राभाषल्युट् लपव्यक्तायांवाचि १७ मुहुःपुनःपुनर्भाषणं

67

नक्षरमवाच्यःस्यादाक्रोशोमैथुनंप्रति स्यादाभाषणमालापःप्रलापोनर्थकंवचः १७
अनुलापोमुहुर्भाषाविलापःपरिदेवनं विप्रलापोविरोधोक्तिःसंलापोभाषणंमिथः १८

अनुलपने वच्च् द्वारंवारंभाषणस्यविलपनेवच्च् परिदेवनेरित्युपरिदेवने तुदादिल्युट् शुचिः
परिदेवनापि द्वेअनुशोचनार्थेः विरुद्धःप्रलापोविप्रलापः विरुद्धार्थवचनपरकवचस्यपीतिद्वे
मः विरोधस्यउक्तिः द्वेअन्योन्यविरुद्धवचनस्य संलपने वच्च् मिथोन्योन्यप्रतिभाषणं आला ६०
पसंलापकेनापिक्रियते पुं० १८ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

पुरुषोनिष्ठुरभाषीतस्यभावः पारुष्यंत्रास्तुएणादित्वान्नप्यन्तु पारुष्यंपुरुषस्येवइवोसीपुंसिगोष्ठौ
अतिक्रम्यतिउक्तिरतिवादः । हेत्रअग्रयवचसीअपकारार्थागीः अन्ततंसमतत्रंते लुट् हेवोरोसित्वा
ग्रातयिष्यामीत्यादयपकारार्थवचनस्य उपालंभाहेयाद्गणाविष्करणाद्वंकोनिंदासहैकस्य अर्थाः

पारुष्यमतिवादः स्याद्भत्सनेत्वपकारगीः ।
यः सनिंदउपालंभस्तत्रस्यात्परिभाषणम् ।
१५ ॥

यथामहाकुलीनस्यतवकिमुचितमिदंहितीयस्त्वंयकोमतस्यनवोचितमेवंदमिवति तत्रयो।
हिनोयाः सपरिभाषणं भाष्यमकार्यावार्थे लुट् अग्रमयेपरिभाषापिपरिभाषास्तुतामविष्यतो
हेतमतिचेतिसत्रेभाष्यात् परिभाषणंसविरोपालंभेनियम्यपिच एके १५ ॥ राम
राम राम राम राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. सोत्वयति सोत्वसामप्रयोगे तु गणादिः पचाद्यच् एके संगच्छतेऽस्य गम्यैश्यकर्मकत्वमिति क्तः हृदयंगच्छति
द्वि. गमेश्छति खच् हेतुकामिलितस्य वचनस्य ८ निनिर्हतिमङ्गादयश्चेति करच् उपसर्गात्त्वा
६८ नोनीतिषत्वपिपर्ति हरयतिर्खलेत्युद्धिं करोति हृपालनहरणयोः हृनहीत्यच् पदंषकादिनेः

68

अयमर्थमस्तुं सोत्वं संगते हृदयंगमे ८
निर्हरे पदरूपं ग्राम्यमश्लीलमन्तरीयं
राम ॥

कृतेस्त्वाद्रि हरवचस्य यो निहेमः हेककं शवचनस्य ग्रामेऽभवे ग्रामाय [illegible] ग्राम्यश्लील
करणे क्लीबं श्लीलप्राकृतयोः श्लिष्यत्यलाति श्लीतोऽणुपतिकः नडिच्चकोपलकामिवाश्लीव
हेमञ्जादिवचनस्य श्रीण्यनिश्चीतन्नपणे इणपदेनिकः ॥ राम राम ॥ ६८.

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सत्तृप्रकर्षेणलपनंवचनं हेयोमनवचनस्य अपलपनं वच अपलापः द्वेमापह्नवेनिह्नवनेह्नुङः अप
पलपने इत्यस्य हेयादसमाणेनयात्यामीत्यायकेः संविश्यपने वचनसंदेशार्थानस्यवाक् संदेशार्था
यपोच्यतेसावाचिकंवाच्यायाहृत्वार्थायामिनिदक् हेसंदेशवचनस्यउत्तरेत्रयस्समाणावाम्भेदारुषस्या

स्वपलापःस्ववचनमपलायस्तुनिह्नवः संदेशवाग्वाचिकंस्या
द्वाग्भेदास्तुत्रिषूत्तरे ॥ २ ॥ रुशतीवागकल्याणीस्यात्कल्यास्याच्छु
भात्मिका ॥ राम

इयः समयंगताः ॥ २ ॥ रुशतिहिंसायांतालव्यांतस्तोहादिकः शात्रेमानतीप्यात्कीनयोरितित्रुम् विक
सः रुशतीहिंसाकरुशानशाकरुशद्वचनं मकुटस्तउपयाहेतुमसशत्रेनस्य उशतीतिरूपमाह नत्र
नसात्कपिशुनेतिंयणास्यशपुश्यनोनिसमितितुमस्वशतिसगात एक कलासमाभ्रनत्रसाभ्रुः
नत्रसाभ्रुरितियत कालापीतिस्वामी एकं ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रु. लमोवर्णाः पदेवापत्रवाकोपदेवा ग्रस्तेस्म ग्रमृग्रदनेकः ग्रस्लग्रासीक्रतेपिस्या न्नमवर्णापदोदिके
टी. ग्रशान्वादिना सप्तर्णाञ्चारिनस्पदे न्वरिनसदिने निरस्यते ग्रसदेपणोकः निरस्तः शेषिनशरेसंग्
६९ केन्वविनादिनेनिष्ठते ग्रनिहतेचेतिहेमः हेशीग्राद्यारिनस्ववचसः निष्ठवेनशिवुनिरसेनेयघूलग्
पदग्रुणसंनिष्ठीवमिनिपाटेनशेषादगदिनादीकाणसहनिष्ठेवेनश्लेषाकराणमदिनिर्गमेनेनिसंनिष्ठवे

लमवर्णापदेग्रस्तेनिरस्तनवदिनोदिने ग्रमृक्रतेसनिष्ठीवमवद्धेस्यादनसुके २ राम ॥

69

ग्रेव्रशद्धउपचारानहिनि ग्रनेव्रुग्रेवग्रकारिविः स्त्रोचेनिदीर्घाकः पकेश्लेषानिर्गमसहिनववस्तः न
वध्यनेस्सवघ्वेयनेकः नग्रघोयस्य ग्रर्णाव्रजयुस्वरः प्रश्लेनिशुपावान्निसकुशमासेलाः ग्रर्वपूकते
रहवादिवाको ग्रवधेस्यादिनिपाटइतिनकोमदो ग्रवधमवधाहेस्यादनंयकवचस्यपीलिदशेना
नृ हेसमुदायार्थेऽमूत्यवचनस्य २ ॥ राम राम ६९

तत्त्वसाधुयत् त्रिपेयत्वात्मे नास्मिन् सहस्त्रेणमनेन चतुर्थैकः यद्राहलेत्युक्तिचक्रेतत्पूर्वकत्वा॰
त्कुणाभावः श्लेषामपीतिदोषः यत्तमूलविभक्तादिस्वाकरणितिसूत्रकटेनोक्ते तत्र तस्यकर्तृविविधा
नात् सूत्रनेमंगालोपिस्यात्रिपसनेवचस्यापि एके संक्रलति क्रलसंस्थानेकः संक्रलेत्रिधुविस्पष्टवा

तस्यैपसंक्रलक्लिष्टैपरस्परपराहते ११ ॥

विद्यामेक्लिष्टणनेस्मेक्लिश्यूविवाधनेनकः यस्यविभाषैतीडभावइतिमक्रूटः वस्तनस्तक्लिशःकानि
श्लेषारितिवेह पराणानि हतेकर्मणिकः परस्परेणपराहते मानामेव येति वह्निकृद्वार्थस्यवचः
नस्यत्रीणि ११ ॥ राम राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रु. मतिसाध्रुः सूर्येसमेक्रनेचणापयेनपेचविश्रुनद्धनिनणासमेसाध्र नृथ्वेष्ठयेनेसाक्रयनैतिकः समेचा॰
टी. निसेमह्वनिश्रुत्रुगनैकिन सम्यक्समम्पृड्.पुसिस्त्रिपासमीवीक्षमनिडपचारानद्धनिवनेमानानित्र
१० श्रुत्रिश्तनरइमनेननवागविशेषपरागार्त्रिलिंगत्वमकेश्रनेननवत्रुपरागामिनिविशेषः शाह्वनशाह्क
रणे पेरचु वज्वाएादश्रुव्यकेशाह्नेनौगदनदेमग्न पतोचनधनिशाह्नेवनिकषीतिरः चनिधानःरवा॰

70 सूयेनयम्पटनेसमग्मामुनित्रिषुतद्धनि शाहेनिनादनिनदधनिधानरवस्वनः २२ स्वाननिर्वा
षनिह्रादनादनिस्वानानिस्वनाः श्रुरवारावसंराववियवाश्रुयममेरा २३ ॥

रोहशाहेक्रदोरशुस्वनह्रसेवैनिश्चपचजौ २२ क्रषत्रुनौ ह्रादश्रव्यकेशहेवत्नविभाषाडि.रुझवोवि॰
निवन्पेलश्रपडपसर्गेरुवइनिवत्नमसदशशाह्नस्वनह्लाणांपरांनोवस्वनितेममेराशाह्नत्नुकरणमि॰
निस्वामीस्टड.ग्रागत्यागेक्रुहगदपश्चेस्वरनस्वगमामोग्रएाश्चममेममेराविवाकःममेरावस्तभेदेचश्व
कपांधनौनणाप्रुसिस्त्रिपाप्रुनः श्रोक्तोममेरीपीनदारुणि २३ १०

नप्रषाह्लानियुद्दत्ताएयस्मिन्प्रव्रताएएमप्राषासंचाएंहारके नवचनाहूंएपत्त्वचोःषाह्संत्ता
याम्मिलिनक्रलेहूनिंहावचनस्यमूाहूमनेसात्तःम्राहूनेगुएानेचापिलाडिंनचस्टषाएंकेस्यासूयान
नवस्तूपिनवचस्तूविनानकेम्टषाषायस्यवआस्तनोयानोन्यादिवचनस्येकेसाल्लुटननसोम्पसमः
मएानेरनिक्तुजिनमिनिक्कचिन्पक्तेनेल्ल॒ म्रालसेषनोषानेचल्लुइउल्लुवनेनसहिनेउयासने

म्रनद्दारमवाचेस्पादाहूनेनम्टषाएंके म्रय
ह्लिहूमविस्पषंविनएानल्टनेवचः २१ याम

म्रसद्देपएएवनडम्राासडपहासः नत्सहिनेहूमएाकूजनेभावक्तः २ नोक्तमिने हू हेक्केनसहे
हूम्रयकेषाहे त्तक्तुस्यानेनिनिपानिनेह्लिहूत्रिष्ठयक्कवाचि नविस्पषनेसस्पशावाघनस्पशनपा
कमेएाकःम्रविस्पष्टनिनिर्देशादिह भावः हेम्रप्रकटववस्प विगतेनयासमयस्माहिनय म्रनिनित
योगविभागात्समासोनोःचूयहाविनमेनेवाहुलकान् कान म्रवशनेनिनलोपः नऋनेम्रन्टनेहूषा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सं. ऋषभो वीणास्वेषु पञ्चादिस्वानकेष्वपि गुणनिश्चयमथा हेलया क्रमन्यूयते श्रुतिश्रुतन्हेयश्रुतिः षड्जेनैः गीयते भावको
टी. लास्यैरीनिश्चाहयगानयोरितिहेमः इतिशब्दादिवर्गाः निषीदन्तिमनोस्मिन्बहुविशाररागमत्सादनेषु
७१ हलश्रुतिवक्रसंदिग्धनिर्विनिषद्विनिपादः स्वरभेदपि चंडालीपीवरानरऋषितिवलीवर्दक्रमस्वरसारस्तुग
गच्छति ऋषभानो ऋषितिहृषितिभ्योकिदिसमचूलस्यमलोभयानेस्वरभिहृषयाकरणोरंधकोमारपुष्ट्यांः
उन्नरस्यः स्वतः क्रुद्धोत्रीनराकारयोधितिष्कर्णीर्ध्याशियलायाविषवायाकचित्मना गंधारदशाम

७१ स्वीप्रतिश्रुत्युतिधानेगीतेगानमन्येसमे इतिशब्दादिवर्गः निषादवर्षभगांधारस्वेन्द्रमध्यमदै
वताः ॥ राम ॥

वाःश्रुण गांधारोगागस्तिहूस्वेरपुनी
हृदेनेरइतिहेमः षड्जाज्ञानःपंचम्यामिनिरःनासाकेन्दनरस्तालनिद्धीदेनास्वभस्य शब्दषड्जः सप्तापञ्च
स्मान्षड्जइतिस्वतः मध्यमवःमध्यान्मः नहर्षवोन्यतेवाप्रहर्षःकरसमाहतःनाभिषामामहानादोम
ध्यस्थानेनमध्यमः मध्यमोमध्यजेस्वरेदेहमध्यमप्रदेशइतिहेमः मध्यमोमध्यतेःस्वरनुमान्स्वरा
मध्यदेशेपिवलग्नेतनलिङ्गयो स्त्रियारंधरत्नेनार्पाकणिकांगुलभेदयोः सप्तरेकेरसितनयाधीम ७१
नःमयेदेवतःप्रभारयादिः ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भूषणानां धनैः शिञ्जितं शब्दे नालस्यादिभावकः यो ... नि ... यापितावितित्रयस्रगोः
तिचानुवर्तमानेक्वणो वीणायां चेत्प्रपदे च क्वण इव पंचवीणायां प्रक्वणः च कित्वादिकं नवेति
शब्दे ... निक्वणनः स्वान्यस्वो धनादनः परोपि भूषणध्वनिः २४ प्रादेरिति प्रक्वणान्वीणा
यां चेत्पशेन सोप सर्गोदपि विधानात् ... प्रक्वणादयः कुलसंख्यायां कोलनं कोलः पक्वी
भावत्वमाहलविलेखने ... कोलाकलशब्दे ... ब्धश्रावः कलादयि कला

स्वनिते वस्त्रपर्णानां भूषणानां तु शिञ्जितं निक्वाणो निक्वणः क्वाणः क्वणः क्वणनमित्यपि २४
वीणायाः क्वणिते प्रादेः प्रक्वाणप्रक्वणादयः कोलाहलः कलकलस्तिरश्चां वाशितं रुत
नम् २५ राम ॥

कोलाहलः कारानाहते ... पतीति ... हन्यते ... यमहनः ... एककाल स्वागकर्मा ...
हे तेषां ... पदविधानात् ... भवति ... नस्यात् ... विषयत्वा
त् कलकलः कः कोलाहलेन वाससंनियोगे हे तिरः चेति ... नवसु ...
शब्दे जालस्यान्तः भावे क्तः वाशिता करणीनायां वाशितं भावे क्तः पके २५ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रु. ईषत्कलः काकलीं ईषदर्थे चेति कोः कादेशः गीयादित्वान्ङीषु सूक्ष्मे तु कलेरिव कालिः तनः कादिका

टी. यादिति ङीषु व्रन एव सा ईषदिति काकलिभिः कलीनाः इत्यभिनेदप्रयोगः संगच्छन्त इत्याहुः एकम

१२ द्वः ध्वनिसत्त्वेः सत्वासावस्फुटेः व्यक्तात्वस्वनारश्यैनाकलः करमरेकर तिमा चेनेनेनहल

स्त्रीनिचत्तमेतत्त्वर्थकत्वादुक्तभावः इलयोरेकत्वस्मरणाययद्वा कलने कलमत्याने त्वेनोचच

काकलीतुकलेसूक्ष्मेध्वनौतुमधुरास्फुटे
कलोमन्द्रस्तुगम्भीरेतारोऽत्युच्चैस्त्रयस्त्रिषु
२ एम ॥

72

नि चः यद्वा कललेन पचाय च कला स्यात् कलैः हृद्वौ शिल्पादौ वर्णमात्रके षोडशांशे च चेद्र इत्यका

लानाकालमानयोः कलः शुक्ले त्रिषुजीर्णे चाव्यक्तमधुरध्वनौ एके गम्भीरे मेघादिध्वनौ मेदूते म

न्द्रस्त्यादित्रुस्फायीरक् एके तारपतिश्रुतिकाश्रुतिस्यात् शहान् वहूलमेन त्विदंशोनमिनित्रः १२

यादिगणा स्तन्रास्यार्थेषा च पचाय च एकत्रयः कलमन्द्रतारः २ एम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वायुः समुद्गतो नाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्द्धसु विचरन्पंचमस्थानप्राप्त्या पंचम उच्यते नत्वत्र मध्यमात्स्वरः पंचमः
पंचानां पूरणः तस्य पूरणार्थ इति इट् तूनां हि तिमट् पंचसांगदेस्यान्न्वरभेद पंचमी पादौ वा नाच पन्न्या
स्त्रीपंचानां पूरणो त्रिषु चमी समस्वरात्नेती नः केटाद्वाचेति शारवी गात्रवीणा चेट्वेणी स्वरधारके च

पंचमे त्रयमी समतेश्रीके दोषितताः स्वराः २

ति वचनात्तेषां स्वरजाद्यस्य ग्रहकरणमाद्योपयोगिन इति भावः नारदः षड्जं रौति मयूरस्तु गावो नर्द-
न्ति चर्षभं अजाविकौ च गान्धारं क्रौञ्चो नदति मध्यमं पुष्पसाधारणे काले कोकिलो रौति पंचमं अश्व-
स्तु धैवतं रौति निषादं रौति कुञ्जरः स्वराणामष्टयकु एकैकम् २ याम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मु॰ टी॰ ७३

वीणाघयद्दायंवाद्यनीयेनततं ततेत्याहुनासोरश्रीरावणहस्तकिन्नरादिःनमाने तन्निमद्र॰ शौकिचैते
ततूनतेत्याम्निविततेचत्रिलिंगकेक्लीववीणाद्यवाद्यस्यान्स्त्रियामल्लमरागलो पक्षेकृत्यानद्दानेस्मृत्वे॰
चर्मणावद्धेतेणहवपनेकःनहोपः॥आदिपदात्पटहादिग्रानद्दमुरजादौचक्लीवस्यान्तादिनेत्रि॰
मु पक्षे वेणीवेणाःआदिपदात्काहलादिसन्धिकिद्रमस्याल्लऊघस्त्रधीनिरस्नुषिरंवंशादिवाद्य॥

ततंवीणादिकंवाद्यमानद्धंमुरजादिकं
वंशादिकंतुसुषिरंकांस्यतालादिकंघनं

विवरेपिनपुंसकंशुषिरोनस्त्रियांगतेवह्नौरंध्रांनिनेत्रिषुपक्षे सुषिरंसुषिरामिवेतिश्रयोगादेस्मादिग्राः
कांस्यतालयायूपीमाहुःकांस्यमयस्तालः कांस्यतालःआदिनाहेमादिःघनंतिविहिमान् हन्यते हः
नहिंसागत्योःमूर्तौघनःइत्यपघनःदेशश्चघनःसोऽदृष्टदेशेसांविस्तारेगडूवेत्युरसंचेमूलेचनेमव्यवस्यवी

73

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सम्यगानितो लयोऽन्यस्मिन् गीतवाद्यानां साम्यं यत्र सा एकः समस्तालो मानमस्येत्येकतालः एकवीणयेत्ता यते स्वरास्यां वीणमादिषु गातुसास्तमादितान प्रमेया एतेन गुणाभावस्त्वनिपातितः वीणा विपञ्चेवल्ल

समस्ति न लयस्यैककालो वीणा तु वल्लकी
विपञ्ची सा तु तन्त्रीभिः सप्तभिः परिवादिनी
॥ २ ॥

की वल्लते वलवलसंवरणे क्कुन् गौरादित्वात् ङीष् विपञ्चयति विस्तारयति शब्दं पचि विस्तारे एयन्तः ताश्च गौरादिः विपञ्ची केलिवीणायास्तन्त्रीणि सप्तसप्तभिस्तन्त्रीभिरुपलक्षिता परिवदति स्वरान् स्व पीतिणिनिः एकम् २ ॥ ताम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. यशोर्थैःटेपहः शाकपार्थिवादिःदीमानिकायनिकै शहे आनोनुपेनिस्तपीनिवाका हेविभेमसवा
टी. न् त्रिभीमेये क्षजंहेनिरन् गोसादित्वान्दीषुवंकादयस्वुनिरि प्रमये भेतिरंपिआनिमनेनवादिनेन॰
७४ क्रुन आनयनि शाणयनिसोन्मा हान् केशेनियाधान् पत्रुल आनकः पटहे भेयांस्हरंग धनदंवुदे॰
दुंदुभिशहेनमानिवाहुलकात्कियदाघामुभनि शहेनउभश्वाणाघ्घोदरादिः पन्ना णादिकइति॰
कोस्तुदीनि नत्र आनेलोपस्यात्संगात् स्वामीनभेरीस्त्रीदुंदुभिपुमानिति पठंति चौणि पटेनहस्मेतेरः

74 स्यायशःपटहोढक्काभेर्यामानकदुंदुभी आनकःपटहोस्त्रीस्यात्कोणोवीणादिवादने ८ ॥

पटेनिशहेत्रहानिआनोनुपेनिकइतिवापटहोनासमांभेआनकेपुंनपुंसके हे अस्त्रीनिखंवात्वपि॰
उपपवासेपृहहेहेलाहेपटहमितिपीनिपुंन पुंसकारेचढ्गोमुके: वीणायनेयेनयन्त्रणायाकोणि॰
नामकोणः क्वणनेःनेनकनशहेपकरणयोहलश्चेतिचन् इयास्तुकोणोवीणादेवादनेसारिका॰
वसेनिशहाणिवः कोणोवाद्यभेस्याहीणादींवांचवाद्येनएकदेशपृहादीनामल्लोचगुड़ेपिचभेरिते॰
कोणोवीणादिवादनेलगुडे स्त्रीलोहितांगेइनिहेमः पके ८ ६ ॥ ७४

इदंतनादिचतुर्विधंवाचादित्रिकनामकंवाचनेधर्मेणवदेशिनादचोयत्तुभवादिमहोगात्रनस्राम:
मेनात्रयनेनाश्येन तदयश्यनेणपन् मद्यने मददौरविशादिभ्यः किदिनगचमनग्रामसेविकार:
देगाचाचवायपोरितिहेमः मुत्ताववेहनाज्ञानःमुरसेवहनेनदोदिः पंचम्यामितिरः मु॰ हनेनानम:

चतुर्विधमिदंवाचेवादिज्ञानेयनामकम् ॥
महेशमुरजामेदास्वकालिग्योहकाविपः
५ ॥

सेनिवा है नेषांभेदात्तत्रयः स्रोगेत्र्वंगेभवःशरीरावयवाद्यत् स्मालिम्पने लिंगितोपपत्तत्र्र
कायनिशाह्यायनेकैशाहसपीतिकः नृषत्रे हरीनकाह्वतल्कोपवमुपत्थ्याहकः स्मालिगे
वेगापृहेमपदहितावामगाइति ॐहशाहनिर्विकारमपिकेचितपठंति ५ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

इमद्रतिशाहमियतिस्गन्नादिलादनैः कः गगपाकःदेवशग सपवमहान्मइः इमसैलाशुद्दोल्स्मश्रीत्मादि
शु. इमुइतिशाहमियतिस्गन्नादिलादनैः कः गगपाकःदेवशगा सपवमहान्मइः इमसैलाशुद्दोल्स्मश्रीत्मादि
श्री. नाइः पृथ्वोदगहिलाजस्पइःहिरिइतिशाहमिनोतिश्रकापायति इः फ़फ़शाहरानि स्मानइतिकुः यहाफ़।
४५ फ़ेशाहेपरनफ़फ़ेरः स्पानकलिश्रगेवाषभाहेनदानरे फ़ल्लीफ़फ़ीविक्रचवोयके मदंम्रपमदलानिस्मा।
नइतिकः यगाम्बवहारेवानिगक्षतिकः यमोगोश्रवहूइक्कादयःवालियविशेषायोाशूयक्रूशषक्रूपके।

वायश्नेदाइमहूमइडिंहिमफ़ंफ़ेगा मदंल:
यगावोम्बेचननंकोलासिकेसमे ८ गम॥

७५

कहरयतिन्दनीगाइविलेपशिलियतिहवषिवानइीषूवनंकःकेवलीपीवगलचाश्गयानंदेनननंकीलासि
कायाचकाेशागमपियाषितिलसतिलसञ्जयगाकोइनयाएवुलयुश्रवपाक्रियापाधिकुनपावाचिलिग।
कायाचकाेशागमपियाषितिलसतिलसञ्जयगाकोइनयापवुलयुश्रवपाक्रियापाधिकुनपावाविलिग। ४५
नानुशल्वतिदशासोलगिकवाननंकालासकः समाय्यवकम्मेहोनिदेशाइीषूटापाविवकाथःलास।
कोकेकिननंको इतिहेम है ८ ॥ गम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वीणायाः दंडः प्रकांडगाववल्ये मेच्छियते वलसेवशोणेन प्रवालो विद्रुमे वीणादंडे भिनवपल्लवे इति
हैमः हेकंवाने स्कन्धानि स्कन्धेः शाखा त्रिकालविस्मृतादिन्त्वा कः प्रवालश्चादि त्वा स्नालोपः यद्वा ककुभस्तु
कुतेभाति भादीमा श्रुनभी विनतपषः आनोनुपनिकः ककुभो यागभेदेपि वीणाकेन्त्रनपादपप्रसेव्य
ने षद्दसेवने स्तुल हेवीणादंडस्य यः स्थितशाहस्तो भीथांग्यवमो वनद्वदारूमय भोऽस्य वीणाग्रोतस्य वक्रका

वीणादंडः प्रवालास्यात्ककुभस्तु प्रसेवकः को
लंबकस्तु कायोऽस्या उपनाहो निबंधनम् १ ॥

शुविशेषप्रेरमनेपुस्या वीणायाः कायः अलाबुदंडककुभमसप्रसायस्लेत्री हीनः कोलसेस्याने बाहुकादंबवु
ननः करपद्वा कुलेविच्च स्रवने सेवने प्रविशाहे नहवंधने हलसंनिचन उपनाहो वीणाले पविशे वीणा
निबंधने निबध्यतेनेनास्मिन्वा वेधपंबंधने करणाधिकरणयोस्तुनि स्पट इयत्रने आनिबध्यतेनन स्माद ।
भागस्य १ ॥ राम ॥

CC-0, Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र॰ तलने तलशब्दनिष्ठकरणयोः घञ् । तालः कुत्तलेऽङ्गुष्ठमध्यमाभ्यां वंशमिते गीतकालक्रियामा-
टी॰ नेकरस्फालेद्भूमीलरेखाटाभाट्चकोसमसनैतालीत्रयेवचोऽक्षीवेतहरितालीप्यादिति विश्वमेः
२६ दिव्यो कालस्य क्रियया धाराबापनिष्क्रमादिकया मानपरिच्छेदने एकं गीतवाद्यपादादिन्यामानोऽ

76

तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमथा-
स्त्रियाम् ४ राम

याकालयोः साम्यं लयः लयनं लीयते स्मिन्‌ श्लेषणा परत्र् यतलयगतौ पदानितिमुकुटेनोक्तं तत्र
लयधानोविकारोनत्राभावात् लयस्तूयेत्रयीसाम्यसंश्लेषणा विनाशयोविनिर्हेमः एवं ४ ॥ २६
श्रीरामकृष्णायनमः राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

विलेवेनेकरचरणाद्योत्रलविश्ववलसनेद्वेनिशीक्षेगाक्षेमत्रद्दयानैोडभपत्राणिपिकोपिक
णोचेमकः यन्न भावेकद्दनिमुक्रटलज्ञामुमपराथंसन्टमसालाभमुसंगान दुनेत्रिमुशीत्रेवि
लानेविद्याणेनयुगंमध्यमवबान्मथ्यश्रमाश्रमकेरमर्थमध्यविलेवनेस्रीस्माञ्जाणेनेरपमेत्रिमुण
मुयत्ताक्रमेनेत्वादित्रयेननननननसयदादित्वाक्रिम नस्मात्रि वत्रकरणेमत्रार्थानिवः नसोस्मम

विलेविनद्दनेमध्यनत्वमोवायनेक्रमात् ॥

येइनिमान्वावनस्रे नत्वपरात्मनिवायभेदस्वद्रूपेचेतिहेमः श्रोचने उचसमवायेवत्नूश्वोदा
दित्वानचःश्रोपावेगेनलस्पच हेदेपरेपणाथाचद्दनन्टमोपदेशापाः हनेने हनहिमागमाः सुनो
चेनश्मपचनादेशाच्च मेचमुसचनेमणोटमवायप्रभेदयोरिहेमः विलेविनद्दनेमध्यामांदना
गीनवायानानत्वादिक्रमेणैकेकम् ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यः शहपाह्नीवेषपातीन्दन्यतिनलिप्ता अर्कसादित्रयेपटप्टेटेडकोत्रकतिप्ताताप्तुरादिएंनादे।
टी० रत्नभ्रुवांभ्रुवाकेसाभावणमस्पभ्रुवाकेसद्तिवा भरत्नू ङ्कोहूस्वाझोगलवस्पतिसन्नेइ द्रु वद्भा विना
११ . नेतिनिषेयोत्तरेपदितस्पाभ्रुकेसाहीनातिनिवातिकस्पग्रकारादेशापरतयाहूस्वनिषेधपर्वंदासपर

77

अर्कसप्तभुकंसप्तभर्कसप्तलिप्तानेक
लीवेषपातीपुष्पयोनायोक्तेगणिकान
कः ॥ राम

तयाचव्यानद्वयाङ्पत्रये पुषोदरादित्वाद्वर्णावातर्षिभर्कसप्तभ्रुकंसप्तभेकसवदितिशब्दाणवः
नायोक्ताद्वित्यधिकारः प्राग्गहादान् गणिकाजेकाजेया गणिहखीवेषाभीनर्कारीपुनानदे।
वतेग्रजेयजनेसमिकसेविनिवाहुलकाडकन्रमजः पंक ॥ ॥ राम ॥ ११
राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रुग्नियोनाइवमिग्नलवपः नेइनाश्राक्तमिग्नाण नोइवेन्टणभिज्ञायिमेरयोग्निनिहेममेरिमैा नटग्रुव
स्केदनेल्युट नटस्यकर्मशज् वटेनेहा नाथेनोयेविकेलास्यलमञेभवणाकीडनया लयन् लास्यैनो
येत्रिकेमनेन्टमेचनिविग्वः न्टनोञ्जइपपाच्छुनिकापू मावेकेन्टनमापि लुटिननेनेन्टमेस्यान्नन॰
नेः पिचशाश्वनीत्रिषुषट्न्टमस्यन्टमपीनवाघेनोयेत्रिकेनवीनरायो ज्ञट्हलोर्पन् गुणवापि

नोइवेनेटवेनाघेलास्यन्टमेचननेने ॥
नैायेत्रिकेन्टमपीनवाघेनाघपिरत्रिये
९ राम

न्वावाह्लकाङलिचेनिदीयेः दीवैा पदेवान्हंयं सय ज्ञादिनवभवेनो यंपाहः वयैाघापस्यत्रिकेस
व्यायाश्रनिघांदनायासेव्यायासहासचेनिवा कन् नैायापलविनेत्रिकमिनिविग्रहाः इदमेवा॰
न्टमाहित्रयनाघमपिनटस्पेदे छेदोमैाविपकेनिञः हेः ९ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. भट्टेति भट्टपरिभाषयोक्तिप्रसङ्गाच्चासौ नारकस्तु एषां दयदित्वात् हलन्निषेधेन यद्वा टलति टलवि-
टी. क्लवे पक्वलाल पौरके त्रस्मरणो भट्ट चासौ नारकश्च भट्टस्वामित्वमिच्छति वा कर्मण्यण् ततः स्वार्थिकः
७८ अणनो पक्वल भट्टारकेत्वपेनायवावादेवत्तपाय नेयनि हेमः दीव्यतिश्च देवहृषीके देवस्तत्सुतोनाय
देवी कृताभिषेकायामिति जनोऽस्य क्षेपरपीति हेमः द भर्तृदारिकापकेवद्दपद्दापरास्ता पके भट्टेल

राजा भट्टारको देवस्तत्सुता भर्तृदारिका: देवी कृताभिषेकायामितरासु तु भट्टिनी १३

नभट्टः सोऽस्यस्याः पीतिन्वे
तु भट्टिनी इति भट्टिनी हि नभार्यानो यात्तो राजयोषिति पके सुत्रविशेषासाद्दाणो वगणिकानुचरैः श्र
तु केतिनाशान्देपणसाध्रुवराजस्तु सर्वेणक्रमारो भर्तृदारका भट्टारको वा देवो वा वाच्यो भट्टमत्तेनेनस:
शास्त्राणा नतुना भ्रवराजन्निस्त्रिभिसचवयस्पराजन्त्रिणिवाविहृषकरमेवदेत सुभिषिक्तान राजासौ। ७८
देवीमन्यानुभोगिनी भट्टिनीत्यपरे त्वन्यानीचैर्गास्वामिनीतिसति १३ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

आपनमाष संपत्रादिकिम आपग्नन्नेति श्लेभ्योपीनिट्ः आवुत्तः भगिन्याः पतिः एकं भावय-
ति परिभावयति यत्वायत् भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु क्रियालीलापदार्थेषु
बुधजन्तुविभूतिषु इत्यादौ च एकं ग्रीवति अवरस्तणोवाहलकाङ्कम् जित्वाद्यपरा हितजनकः

भगिनीपतिरावुत्तो भावो विद्वान यावुकः
जनकोऽप्युवराजस्तु कुमारो भर्तृदारकः १२

पितृभूपयोः एकं युवा चासौ राजा च राजेति टच् कुमारयति कुमारः क्रीडायां युवकुमारो अनुचारके
युवराजे शिशौ स्कन्दे शुके च हणपाट्यं कुमारे जामकनके कुमारी नवपरा जितनानदीभिदामनहणीक
नकानवमाल्यमा जम्बूद्वीपविभागश्चेति हेमः द्वियनेटङ् आदेरेत्वरदिः पत्नुर्भर्तुः राजादारका :
हे ५ ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सु.
टी.
१९

प्रत्ताभामानासैवमेत्ताथांकनु प्रतिकावालिकानयेनिहि इष्पकोशाइंनिकापिंग्रनिकंनिकटेवाद्यलिंगेस्त्री
णाभनेतावघेत्तुल्माज्जेप्रप्रगिगंमाचनाघाङ्क्राकोंमेतेः निका एकनियतेस्यानेनिष्ठाप्रातप्रोपसृगेइस्मइ उ
पसर्गान्सेनानानिमः निष्ठान्कषष्मवस्थयोः क्लेशेनिघनैनानाशेनेनिर्वाहयाचनेत्रनेनिर्वाहोनिर्वहणंमुख
प्रतिमुखगर्भावमर्शनिर्वहणाख्याः पंचनाटकेसंधयः तत्रपंचमस्यसंधेर्हेयलक्षणकथासमापनस्यानं

79 प्रतिकाशसमीनीत्यस्थानिष्ठानिर्वहणेसमे हेलोऽहह्लेहलाह्नानेत्येतेचाव्ययीसंबीप्रति १५

निर्वेपानिनिष्ठा॰

79 स्त्रीसंहारस्वसमापनइतिसमानार्थेनतसमानलिंगेशब्दार्णवेलिंगभेदइर्शनात् निष्ठानिर्वहणवर्त्तेः
नेइतियोजनानीचाप्रत्याह्वानेहह्रेचेटी प्रतिहंजेसखी प्रतिहलाडीएपत्र्यानिहिंडनीहिंडिगमनाइर
याः वाहुलकादेप्रत्ययः इत्नोःकारस्वहन्नेइत्यन्नइस्मन्नोपिहलाषिलखेने वाहुलकादाप्रत्ययः हलाशाह्वाशाव १५
तोपिसवीपर्यायः तत्रपवायचूवालावासमसत्रीहलेनिस्त्रीकाडवापालिनात् ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वंधनाहं नीतस्य कौशाम्ब्यां सार्थः नत्रस्था पुरि नियतं ब्राह्मणस्याङ्गुलस्य सा पुत्र ब्रह्मदारुणशैनेश्वरेण तेन नृत्समा
सः श्रवणयाचायामिमेके एके राजेशः पिक्रूनः राज्ञावारणराद्दृष्टाद्याविनिषः एके श्रेष्ठने शाक्येन प्रविशः
हेशुरोत्स्वहलनस्मानायोक्ताविकल्पिकारस्यापिकत्वादेवादीनाकेषांचिदन्यत्रापि प्रयोगः बालाङ्कमारी
वासः वासनेस्व गृहे वासे णिनाद्दाकुलकाकूः एके श्रुतेयोगयः कृगतौ कृहलोर्णपनकंनेकमाचरः

श्रवणस्य णयसमत्थोक्तौ राजत्वालस्त्वराहियः श्रूयमाणानायवालास्माद्दास्तरायेत्समारिषः
१४ याम ॥

नृकर्मसु नेयमनाचरन् निहन्ति प्रकृतावाराणसनयायेइति स्त्वनइति वसिष्ठः मंश्रणाल्सह्नान्तारिषः शू
षारशहि: हिंसानिवारकन्याद्दारिषहिंसायाइगुपधेनिकः प्रतिषधायंकमारा इनसमासः मारिषः श्रूप
कायार्थनायाकौ प्रेक्षिभाषिन इति मूर्हेमानेरभसः मार्षस्तुश्रायेमारिषमार्षकाविनिशाद्दाणिवानमारि
षः प्राकभियार्थ्यनायानयाप्रेक्षियोषिति दद्दावायेच एके मानस्य १४ याम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शृ. शृंगारादयो हि रसाः चत्वारो ह्यतोपि नवमः शान्तश्चेदयामः रसस्तेनरस आस्वादनेन रूपाद्यन्तः करणेषु च।
टी. न रसोऽपरः रसो नतेन शृंगारादयो विशेषा वीर्ये नि कादौ ह्रदयगण्याः देह पानप्रभेदे च प्रारब्धाद्याः श्रमानुविः
८. यो नरसनायां च वल्लकीकेशरभूमिश्च इति विस्मयोद्दिन्यो शृंगारप्रधानमिषति कंसरणम् शृंगारो राजमंडले

शृंगारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः बी
भत्सरौद्रौ च शान्तश्च गाराः स्थायिनस्त्वमी ः १

80

स्यरतेः रसभेदे च शृंगारो नाम संभवेद् इति हेमः उत्तमप्रत्यक्षानिकायेन तत्त्वगस्या रहितत्वाञ्च विः रेणवन्ते
नेनवा इत्युपपातिकीदृतीनस्थविः सुह्रदोऽस्मिन्नः नलैश्रीष्मा षाडाव्रयहते स्वयपा श्रुहसेतिग्राणि शृंगारे
चेतिहमवेद्धः उद्गेन्त्वलनि प्रकाशनेन श्रव ततत्त्वलतानिणः तत्रानुपसर्गादिमतद्धते उज्ज्वल
त्वविकासितनि शृंगारविशदेदेमपीतिहेमः त्रीणि २ ॥ ८.

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अङ्गस्य स्थानात्स्थानान्तरेण चलनमेवाहारः अङ्गस्य हरणो हृतं हरणो च तत् अङ्गन्यासादिविन्यासः अङ्गानां
विक्षेपादिप्रयोगे चेत् अङ्गहारस्त्वङ्गहारादिर्हि त्रादिर्मो विकोऽविकाइति शास्त्राणीवः देवनांके ~ इ
त्यकारे एवं च अभिनयमुपचायत्नाविकोऽङ्गिकाहार्यसात्त्विकभेदाच्चतुर्विधाः देवमनोगत

अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो व्यञ्जकोऽभिनयोऽस्मिन्
निःशेषेणाङ्गसत्त्वास्यैर्हे त्रिधाङ्गिकसात्त्वि
के १८ राम

भावाभिव्यञ्जकस्याङ्गेन निःशेषेण विक्षेपादिसत्त्वेन मनोहृत्या निःशेषेणास्येनादि निःशेषेणेदम् ॥नादिष्य
इति प्रागुक्ता एक स्तम्भस्वेदाश्च रोमाञ्चः स्वरभेदोऽथ वेपथुः वैवर्ण्यमश्रु प्रलय इत्य ~ सात्त्विकाः
गुणाः क्रमेणैकैकम् १८ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मू॰ मृतिहासः एवमितिहासश्च लक्षणनिर्देशः एवमितिहासिका पि च हासो हासश्चवंहासिकात्रियामिति शाहासाणांवा
टी॰ धीराणां वधनिरोधासन मावचनं यदा अप्रमयान् बीभत्सामत्र यशे श्राय च बीभत्सानानेने कुरे चूणान्मूवि॰
८१ कृते त्रिषु विकरणावित्रिकृतेन त्रयम्भाश्रभवत्वात् निशाका मन्तइ इंगीदाभि शाफ हि गादिजः बीभत्सो विविभ
त्सादिहृयनहृति विलिंगश्रनापणावकृतापि विकृतो वैकृतो णश्रहा यणामग्रहा यणामिति शाहाणावा॰

81 हासो हासश्च बीभत्सं विकृते त्रिषु दृश्यं विस्मयोऽद्भुतमाश्चर्यं चित्रमप्यथ भैरवे ॥

न विकृते त्रिषु बीभत्सो गणितः
संस्कृतेऽपि चेति विश्वः हे विस्मयनेषा इ इषदस्मेन पर च विस्मयः अद्भुतदयो राशिनिहेमः अन्यत्राश्चर्यमेकैः
आश्चर्यं नस्य भवतेश्र इ दिश्च वोऽद्भुत चत्रादिति वर्णितः अभिनो यत्ते आश्चर्यमनिरुहनिस्साधुः चित्रमितिचित्रं चित्रक
मणे एवनापवा यहुविज्ञानापणानि स्मद्दयोः मो इस्मरसाहस्यानन्तराणभेदयोरिति हेमचन्द्रः चत्वारि
धीरो निहंत स्त्र इमिस्मया हवं या भैरवः पुंसि स्त्रीं कवेभी षणं त्रिषु २५ रामसे ॥ ८१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

उत्साहेन वर्द्धते इत्युत्साहवर्द्धनः उत्साहं वर्द्धयतीति वा । वीरयति शूरवीरविक्रान्तौ । चुरादिः पचाद्यच् । यद्वा विशे-
षेणाऽऽईरयति वाऽऽईर्यतेऽनेनेति वा । वीरो जिने भटे श्रेष्ठे वीरं शृङ्गाटकेऽपि च वीरा गम्भारिकारम्भारिका मा-
ग्राम्लकालवालग्रन्थिदगालीरकाकोलीकाक्षोडवतिकाशुचपतिपुत्रवतीषु वीरविदारीतुगन्धिकाखपीति
हेमचन्द्रः । हे वीर रस करुणः करुणावान् स्वभावः ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् करुणा करुणैव रौतिष्यडन्तः ।

उत्साहवर्द्धनो वीरः कारुण्यं करुणा घृणा ॥
कृपा दयानुकम्पा स्यादनुक्रोशोऽप्यथो हसः ॥ १८

करुणा त्वकृपायां स्यात्करुणो रसवृक्षयोरिति हेमः । स्त्रियतेऽनया च सेचनेवा तुलकात्र करुणा तस्या-
त्युग्रस्यायां करुणायामिति हेमः । कृपणं कृपक्रियायां कृपेः संप्रसारणं चेति भिदादिपाठादङ् कृपा द्वेणा-
सपालके स्या यापत्या कृपी स्त्रनः कृपा दयायां रयतेऽनया दयदानगतिहिंसादानेषु अभिदादित्वादङ् अनु-
कंपनेऽनुकम्पा किकि चित्तचलने ग्रोशोभ्रमः अनुक्रोशोऽनेन क्रोशाह्वाने रोदने च हलश्चेति घञ् समं करुणा-
सम्यग्हसनं हसः हसने स्वनहसोर्वेत्यप् हसाः १८ एम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री. भयंकरोतिभयदानि भयंकृत्कृत्व इतिवत् प्रतिगतं भयेन आदिसमासः प्रतिगतं भयं यस्मिन् आदिभ्यो धा
टी. तत्सर्वनित्या प्रतिभयं भयं भीषणं इति हेमः नवरसम्पदे नकौतेनं त्वषोऽयं समाङ्गपरित्यागात् भैरवादयस्तथ
८२ मितिभैरवेनेत्यादि भेदः हृदस्पेदनपत्रकहृदेवतास्येनि मक्कटनोक्त तत्र तत्रमत्रह विस्तामिन्याऽवदेव

82

भयंकरे प्रतिभयरौद्रोदग्रभीषणे २० ॥

तात्वात रौद्रो भीषण रसेनौ रौद्रो भैरवं यो मिति हेमः उवसमवायकस्तैर्द इति रत्नु उग्रः स्युदास्तेनत्ताइत्य
स्त्रिविष्टत्कट स्त्रीवचात्तद्दयाः श्रोक्ता हेउग्रासस्यमहनः क्रोधस्येति प्रकुटः तत्र रसप्रकरणात् क्रोध
स्यवस्थामाणात्वाच्च उग्रोग्रद्गुतायाश्च नदेशानहृति त्रिविश्व स्त्रियां रौद्री भैरवी २० रामायनमो नमः ॥ ८२
राम राम राम ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दारयति चित्तं दृ भये कृवृदारिभ्य उनन् सुरुचा भीषणं रसे शालकानानागादेर्दारुणो त्रिषु भीषयते लुः दा
रुणो रसे भैरवे त्रिषु तस्माद् इयाद्वहेर्ति विष्मे दिम्नो विभेत्यस्मात् भियः षुगनिमक् षुगादाम सुभी-

दारुणो भीषणो भीष्मो भीमो घोरो भयानकम् ॥

यो हर्षे च गोगे यराले से च भयंकरे इति हेमः भीष्मादयो पादाने सकि षुगभावे भीमो हृकाद्रे घोरे शंकरे
त्वेन से इति हेमः घोरयति सुरुभीमा यशाह्यापपूर्नादृच् घोरो हृदे दारुणाचेति हेमः विभेत्यस्मात्
भानेकः षीद्रु भियः भयानकादयो त्रि रसे वाहो भयंकरे ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. गर्वमानेवत्त अभिसर्वतोमानः अभिमानोऽयोहिदच्छ्रेणयहिंसयोः अहमितिकरणमहंकारः त्रीणि
टी. मननमुन्नतअवबोधने वत्त मानेप्रमाणेअस्यादैमानश्चित्तोन्नतोऽग्रहेइतिहेमः चित्तस्यसमुन्नतिः द्वे ग
८२ र्वोऽहंकारस्यादिपर्यायाइतिमुक्तेनअनादरः परिभवइतिचत्वारिकस्मिन्कालाद्दोरश् उपसर्गस्यचजीतिदो

गर्वोऽभिमानोऽहंकारो मानश्चित्तसमुन्नतिः अनादरः परिभवः परिभावस्तिरस्क्रिया २२ रीढा
83 वमाननावज्ञावहेलनमसूर्क्षणम् ॥

र्षः तिरस्करणं क्रुञ्जः शाचेतिसंज्ञातिरस्कार
रतिरस्कारमितिसर्वे २२ रेहणेविहवधे श्रीणादिकःक्तः स्त्रीत्वलोकात् अवमाननमनेनेपिलाफच् अवज्ञान
ज्ञानञ्चोपसर्गेऽस्मड् अवहेलने हेडअनादरे वत्त उलयोरेकत्वचत्तनः प्रसीमस्यवाधनाञ्चीवेत्वसर्वत्वमा
दरोमत्रफः तत्वसत्वत्वनत्वसत्वमितिदर्शनात् नस्तात्ल्युट् नञ्समासः अवश्यकरस्यहृषाक्षेपाउपेक्षणं ८२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दोषं तस्मात् इमं येद्धु यद्दः स्याद्भयगर्भिणोः दर्शनं केद्रीइ इति हेमः ३ सी उद्वेगे चनत्रासो भयं महा
दोषइति हेमः त्रिभी भये किन् भीतं भयं भीतत्रुते त्रिषु संपदादि क्विपि भीः साध्वसमिति त्रुतिनि मुकु
दः न च ध्रुणः ध्रुसंगानं तस्मात्साध्वसं भयम्रुसं द्वितियोभयादीनां प्रुपसंख्याने वा हल्लकादि. भियास्यादिते

वनरं शदरस्त्रासो भीतिर्भीः साध्वसं भयम्
विकारो मानसो भावोऽनुभावो भावबोधकः
२८ याम

नस्त्रीया चरा हाचाय भयं भियादिति शब्दार्णवात् भयं भीतौ भयंकरे कुन्नकपुष्पे इति हेमः षड्भया
स्यमनो विकारो रत्यादि भावः भावयति कर्पाति रसानिति भावो भिशापदवस्नतोः इति हेमः एकं मनो वि
कारस्य भावस्य सूचको गुणाक्रियादिः स्तनभावयतीत्यनुभवः अनुभावः प्रभावे स्यान्निश्चये भावसूचने
इति हेमः एकं २८ याम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्र. त्वमोत्तमसहनेदिवादिरस्याक्षिन्वान्किन्त्वग्रन्नासिकस्यक्तीतिदीर्घः अ्यादेत्त्वविष्वाद्र. नद्दंतेय

टी. षिनःत्वाम्यनिवानिः षिनस्त्वत्वमनेःत्वमेनितिजेःत्वमापासवंनदंनादश्रम्यपेदाप हेश्रुभिध्यानेपेश्रुः

८४ ध्यानेश्वानस्त्रमर.परस्यविषयेचैर्यादिनास्हापरस्वेविषयस्हेनिपादपरस्वेविषयेचैर्यादिनालिस

84

दोनिलितित्वाभिध्यानपरस्वविषयेस्पृहा
ग्रदानिरीर्ष्यास्यानदोषारोपोगुणेष्वपि २४

नित्रुकुटःवस्तनस्वपरस्वविषयिणीयेच्छेष्यः पके नवसगो त्वाम्यनेःकितन्त्वमासःईर्ष्याईर्ष्यापे
गुरोश्रुमःहेपरोनकंषासहिल्लन्वस्यश्रस्यने श्रसूत्र श्रस्यपापाकदारिना पकिश्रभव्यपारिमःश्रस्त्
र्यान्वभ्यसूयाचेतिशाहाणावःश्रुयंदानादिषुगुणेषुदंभकत्वादिदोषारूपरोपणास्येक २४ राम
श्रीरामचंद्रायनमः राम ॥

८५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मेदमदेवागायत्र ह्रीलज्ञाथेसेपदादिविवप त्रस्यलज्ञाथेथिन्वादङ्गत्रपालज्ञाकुलपेरितिहेमः
श्रीङ्लज्ञाथेग्रेश्रेतकोवेश्रीश त्वमिश्रीशेपि गेहूयगेजिभ्रज्ञाथेरहारकीलज्वालाकटारभसवनेक
गर्हेस्मगाश्रीशरयस्वविरटस्वरारकसुउत्कट वागाकरकास्वसमामयाश्वेनिस्त्रीपुल्लिंगकयने।

मेरावेह्रीस्वपाश्रीशलज्ञासाःपत्रपामनः २३

रमस्मः लज्ञनेग्रालस्तौश्रीरेग्रप्रत्पः फलोज्ञशज्ञेमि पंच सालज्ञाश्वमनश्चेत्ताःपत्रपा ग्रपेह्री
मात्रेपि ह्रीलज्ञापत्रपाश्रीरेतिरत्नकोशात् एकम् २३ राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मू. कृपकोपेन्नृपकोपे नृत्तभावेसर्वनिनिहाथो वत्त् नसमासः हर्षहिंसाथो वत्त् प्रतिहननेपन्यत्रापी॰
टी. निः सेकाद्दिन्याक्रुवेप्रतिपोहटुपनीचानाविनिहेमः हट्क्रुदोसपदादीहापिकोथोभासः क्रुपाहर्ष॰
८५ निशाह्याणिवः समस्तचाविनिभाषिनप्रस्कन्वानप्रवन्नावः पीलसमापाने णपनान् वन्पदा शीलोप्र॰

कोपत्यागमुंषरोषप्रतिज्ञाहठक्रुयोललितो सु
शीलचरिते शीलस्तम्भादस्मिन्नविभ्रमः २८

कलकुवलनवालनवालन् इतिलक् ग्रहचारिः शीलस्वभावेसहतेइतिविम्बः चरित्रमात्रेपिशी
लेनिशचशीलचारित्रचरितेनतपेनित्नकोशा एके उन्मादने म दोहर्षे वन् विन्नस्यविभ्रमा ८५
:नवस्थाने हे २८ राम

85

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वीरस्य कर्म वैरं सैत्र्यनिकयोरिति निर्देशात् युवादित्वादण् विरोधनं विद्वेषणं स्थिरत्वावरोः द्विषत्रु
श्रीलोचनम् त्रीणि मनत्वाने मनिनिनिरस्मिन्यायुः मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि इति हैमः ग्नुच शोके घञ् संपदादि

वैरं विरोधो विद्वेषो मन्युशोकौ तु शुक् स्त्रियाम्
पश्चात्तापोऽनुतापश्च विप्रतीसार इत्यपि २५ ॥

त्वात् क्विप् त्रीणि शोकस्य पश्चात्तपने अनुतपने अनुसन्तापे घञ् विप्रतिसरणं स्वगतो वञ् उप-
सर्गस्य वा दीर्घः विप्रतीसार इति हैः कोक्रमे द्वयोरपि त्रीणि २५ २५ २५
श्रीरामचन्द्रायनमः ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. कामने कमकांतौ चन् कामः स्मरेच्छयोः पुमानरेतस्यपि निकाम्ये च काम्येपि स्यात्त्रपुंसकं लषने
टी. लषकांतौ चन् द्वादश सनषः महाभ्युत् ललई प्रायां डेणारकोःस यदा लषकांश्योल्लसना
८६ भिलषपंडः नादः यपुचनि त्वलालसः स्त्रीनि दैशयावंनना स्तूचनार्थः लालसौन्मवचून सानिरेक

86

कामोभिलाषस्तर्षश्च सोत्यर्थंलालसाद्वयोः
उपाधिर्नाधर्मचिन्तापुंस्याधिर्मानसीव्यथा २८

त्या श्रामस्तु द्वयोरिति विश्वमेदिन्यौ एकं समीपयाचेत्यपत्रस्त्राग्राधिर्वाउपाधिस्त्वधर्मध्याने वि।
शेषणे कुटुंबव्यापृते स्युमनी तिहैमः धर्मस्य चिंता हे धर्मविचारस्य ग्रथीपनेड्ः एवमनेन त्रुपान्न
उपसर्गेवाः किः एकं मनः पीडायाः २८ ॥ रामेश राम राम ८६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रीणानिप्रियः इत्यपरोनिकः तस्यभावः सख्यादिभ्य इमनिच्प्रियस्थिरेतिप्रादेशः प्रेमाः स्त्रीस्नेहमर्मे
णोः नलोप्रियता हृदयस्यकर्म युवादित्वादण् हृदयस्य हृल्लेखेति हृदादेशः प्रणयोप्रीः नपुंसमनित्
प्रेमनांनेक्लीवे स्नेहने स्निह्यतेनेवानस्नेहः प्रेमाणं दोहनादिके पंचस्नेहस्य दोहमाकंदरानिवानो

प्रेमा ना प्रियता हार्दं प्रेम स्नेहोऽथ दोहदम् ॥
इच्छाकांक्षा स्पृहेहा तृड्वांछा लिप्सा मनोरथः
२१ ॥

त्रपेनिकः येष्टुमिच्छामात्र वाच्यपि विशेषणागर्भिणी इच्छा यो प्रथगुस्यते दोहद दोगर्भेलनणे अभिलाषेत
गर्भेइतिहेमः पंचनामिच्छा इच्छे निरस्त्रेण इच्छेश प्रत्यये निपातिता कांक्षिवांक्षि इच्छायां गुरोश्चहलः स्पृह
ईप्सायां अभिदादेराकृतिगणात्वादणा ईहचेष्टायां गुरोश्चहलः तर्षणामिजिर्दविपिपासायां पसेपरादिक्षिपूलये
सनेनाद: मनप्वरथो मनसोरथइववा २२ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सु॰ केयूर्द्धिपदस्य वाच्छादकः यद्वा पदनीति पदं गतो पदः पचादाचूकस्य ब्रह्मणोपि पदः आपकः अजं त्मादिये
टी॰ तिनेन श्रुतगुनिदेपणापोः हृलश्रुनिवत्तां निष्ठायां सेदत्वाज्ञ कृतेच्याजानाशाश्चे पदे देश्चेतिविग्रहः दम्भतेनेन
८० देष्टुंदमेने वत्न् दमः कल्कैकेनवेचनिहमवङ्ः उपवीयनेप्राणेप्यनेनेन उपसर्गवोः किः उपाधिर्यात्र
वक्रयोः छापनेनेन कुरश्रुपवारणा मनिन् उत्समनुत्रन् क्विश्चेनिहृस्वः किनवस्य कर्मप्रवादित्वादः
णा केनस्थ घनदंभयोः केनवः कनिवेशत्रो इतिहेमः कृत्तिनास्टजिस्थगनोकिन् कृगतीतिसमासः

87

कपर्दोः स्त्रीआजर्द्दभोपपपयस्कुम्भकेनवेकास्ट ।
निर्ज्रिस्टतिः घाकप्रमादोः नवपानतः २ ॥

निक्कष्ठाकृतिः क्रियापारप्रतारणाद्रूपाः यद्वा पराभीष्टस्यनिकर्त्तनेकृतीछुदने इक्कृक्कष्यादिभ्य इती
कनिकृतिर्मन्त्सनेदेपपाठोपिव स्त्रियांक्तिनिविग्रहमेदिनी शृटतिशाटकिनवे पचाद्यच्कृणादस्यकर्मश्रा
ह्मणादित्वात् ष्यञ् यद्वा शाटने ऋटहलोणेपन् नवकपदस्यमदोहर्षभावेवञ् प्रमादस्तस्मदमेनेस्त्रिया ८०
मुन्मदयोपिनिनप्रवेपानमस्यनस्यभावः हर्षविस्टष्टक्रमस्य २ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

चिन्तने चिन्तितस्य हेयो विनिवृत्तीत्याह । यत्र यद्यन्यत्प्रकार्यं विनिवृत्तीत्याह । विधाने गुणाभावार्थं नत्वाम
र्थं प्रसिद्धेऽपि भावे पीतिचिन्तया इत्यपीति स्फुटे लोके तत्र भिदैव स्यादेषा । तस्य चारित्रार्थे तेन व्यवधेयता
तो लोपार्थं तेनोत्तरार्थं तेन समर्थं विरहात् स्मरणस्य ग्रावध्याने किं न स्मृतिस्मरणपीडा स्वधा स्वेइतिहे
मः धीचिन्तायां स्मृत् ध्रौव्यस्मरणस्य कादिशो के उत्कटने गुरोः स्तुत्यः उत्कलेकृत्यादिभ्यो ऽत्र नकुत्वा स्तोत्रे

स्याच्चिन्ता स्मृतिराध्यानं मुक्तके दोलकलिके समे तु
त्साहोऽध्यवसायः स्यात्सवीर्यं मतिशक्तिभाक् २६
रामतो

तापि स्मार्यन्ते कामादिजस्मृते । चिन्तनस्मृतिराध्याने स्मरणस्य स्पृहे पुनः उत्कटो कलिके तास्मिन्नपि
ध्यानेऽध्यवसायं नीतिशक्त्यादीनि । उत्साहेऽनेष वृत्तयोः चेत् गुणाध्यवसानेषोऽत्र तत्कर्मणां चेत् ग्राहो ना पुन
हे उत्साहः प्रतिशक्तिभाक् वीर्यसाफः तत्र साधितेषत् प्रतिशयशक्तिवीर्याइतित्वमरमालापार्श्वौ
ते एकमितिशक्तिचिन्ताध्यवसायस्य २६ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शृं. शृंगारानंतरं स्त्रीणां भावाः मनोविकारास्त्वज्ञाताः क्रियाश्चेष्टा अलंकाराः ख्याविलासादिका हावशब्दवाच्याः
टी. हेवाके रुद्रटनाटकयोः क्वचिद्रसवादविषयो पुंसामपि निविशते इत्यविषये चेत् यत्र स्त्रुहटग्राहकं शृंगारभा
८८ वोऽस्तीति तत्राइति तत्र शृंगाराभावइति समुदायस्यास्ति वाचकत्वाभावात् यदपि रुद्रटेनोक्तं तदपि न।

88

स्त्रीणां विलासविब्बोकविभ्रमाः ललितं तथा

३१

पत्रादि रूपणयोनोरभावात् परस्परकार्यनिरस्येसंमतिरूपमस्ति अलंकारसूत्रनाटके हेतलाभावरसाश्र-
याः भावेभ्योऽधिकाः स्त्रीणां विकारा वक्त्रगात्रजा इति तत्रापि भावरसाश्रया इत्यनेनास्मद्रूपवापील
भ्यते नभवः इत्युक्तः यत्तद्रूपत्वेनेति हावइति स्वामनोरमा ३१ श्रीरामकृष्णायनमो नमः राम ॥ ८८
रामजी रामजी राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कांल्चर्मनिर्मितस्नेहपात्रे हलति । हलविलेखनेमूलविभुजादित्वात्कः पद्याहलति पचाद्यच् कु
न् हलं प्रत्ता पणिः कौन्तः हलकौन् हलकौन्तके स्यात्प्रथामेपि चटप्पनेकुत्वेकायनिकेष्वाहे ऋतेः
वपतिकः उपपदसमासः इकोह्रस्वोऽड्यो इति ह्रस्वः प्रज्ञाद्यण् वा यद्वा कुन्ताभवे शुण्डात्कादित्वात् इ

कौन्तू हलेकौन्तकेचकुतकचकुतू
हले ॥ राम

सस्मिनिकः केण इति ह्रस्वः संज्ञापूर्वकत्वात् पदेह्रस्वभावः यत्तकुतजहिंसायां कुतजति मूलवि
भुजेतिकः मेघादित्वात् कुतत्वमितिकस्मदेनोक्त नत्र कुतेर्ज्ञानरस्मात् जस्यगत्वप्रसंगात् चत्वारि ॥
श्रीरामायनमः रामजे राम राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शृ. हिलभावकरणेहेर्द्रमानादरेवा भावचज्ञ स्याङ्गावस्सूचकोहावोहेलाः स्यैवानुभावनेशेहेस्त्वान्तर॰
टी. नेहेलेतिवा लयनलीः लीइ श्लेषणेसपदादित्वात् क्विप् लियंलाति लाभ्यादाने आतोनुपनिकः घि॰
८५ पस्यानुकृतिलीलाश्लिष्टावागेवचेष्टितैः लीलाकेलिविलासिस्तु शृङ्गारभावजक्रियाइतिशश्वात्

89

हेलालीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृ
ङ्गारभावजाः ॥
राम ॥

शृङ्गारार्थावरस्यैपिस्तेयाः लीलाविलासोविच्छित्तिर्विभ्रमः किलकिंचितंमोट्टायितंकुट्टमितंविब्बोल॰
लितंतथा विहृतंचेतिमत्यारशस्त्रीणांस्वभावजाइतिनाटकेरत्नकोशः विच्छेदने छिदिरद्वैधीक ८५
रणे क्तिन् ॥ श्रीरामकृष्णायनमः ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नत्रद्वेशोवृत्तिसंप्रसारणाविधानात् विलसनेलसश्लेषणो चतत् विलासोगोविशेषायःप्रिया
प्रावासनादिषुविलासोहारभेदेस्यात्लीलायामपिपुंस्ययंवीतसोवेधनोपायेस्त्रगाताऋपिप
त्तिएणं तेषामेवचविभ्यासहेतोश्चावरणोपिच विवर्त वागमो विवृतेतिविशेषः प्रपसादयः
द्वीलकुंचितिमुकुटः तत्र मोहशमप्राद्रवेनात् स्पायाद्यवृत्तिनचिते उच्यतेसमवेमत्र उ
च्यसमवाये हलश्चेतिचत् यद्वाचतुर्थकः शोकउच्यः केशांतिनिपातितः विवोकस्याने
विवोकःस्यात् विवोकोभिमतप्रापावपि गर्वोदनादरः विभ्रमणो भ्रमुभ्रततुवस्याने चत् ।
नोदानोपदेश्नातिनवृद्धिः वितद्गुणतवस्यानेशृंगारादिभ्रमोमतः प्रथविभ्रमः शोभायांस
शयेभावेइतिहैमः विभ्रमोभ्रांतिहारयोः विभ्रमास्तत्वलेपिपवालेपिपमानयम् ललई
प्रायोलङ्विलासेवा इलयोरभेदः भावेक्तः प्रनाचार्योपादिष्टस्यात् ललितं रतिचेष्टिते
३१ श्रीरामचंद्रायनमः ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ द्रवणं इगनो क्रीडारघु द्रव्यो विद्रव्यनमनो ग्रामवेरसगन्मोस्त्रुनिहेमः केलनेकिलक्रीडया के
टी॰ लचलनेवा इन् परिहसनेहसेहसने चन् उपसर्गस्यचनीनिरीचः क्रीडने क्रीडविहार प्रुरोस्त्रेम :
५॰

द्रव्यकेलिपरीहासाः क्रीडाखेला
चनर्मच ३२ ॥
रामजो

90

क्रीडाकेलिप्रकारस्यात् वलीक्राणकयोरपि खेलने खेलचलने गुरोस्त्रेभ्यः मुकुटल्ल खेलस्य ५॰
स्यनेलीलयपठति नरणां न्तनयोमानिन् यद्रुक्रीडया ३२ राम राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मेदुलाद्रस्यासौ विच्छित्तीद्रूपपदर्शनः किलकिंचितमत्रहर्षोत्तुदितगीतादिवाभिव्यक्तिः किल
किंचित्स्वामीन्नु किलकिंचित्स्वामीन्नु किलकिंचिन्निनिपाठमन्यनेयदाह किलीनिकंट
कुंजितेवायथा किलकिलाराव: इति मोटने मुदप्रमर्दने चेम् बाहुलकाद्दनस्त्वद्रम्यादिका
ई माङ्खावकः मोहायितेप्रियस्मृत्नासांगभंगविस्मनपतमोहनमोह इति मुकुटः नत्रमोट्टायितोद्र
पीनात् यदपि लोहितादिकंपनाङ्खवैकइति तदपि लोहितद्राभ्व: काषुकत्वेनेष्टवादिघ्नितरागी
निवातिकविरोधात् कुटने कुट्टच्छेदनादे चेम् कुहेतीनिहेतभावप्रमापा नादिमम् ततोयंतादृ
वेकः तारकादित्वादितच् वा इः त्वोपचारः सोऽपि हर्षात् कौटिल्यं तेनतम् विहरणं भावेकः व
कवाभावणाध्याजादि हूनेदर्शितनितम् ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रु. जिघांसंगमनेन वृत्राणाद्दीप्ताः चर्मा इति निपातिताः यत्तचरतीति विग्रहप्रदर्शनेमुकुटेनक्षतेन
टी. वृत्राणोनिपातान् पमसचनेनविहन्यते चरमुगमनेनवा वृसेकेनिदयतेनेन हलयेतिवज् यंका
५१ दिः स्विचरुपेनेनागो वज् स्वेदोचमें स्वदनेचेतिहेमः चीणिप्रस्वेदहेनोत्त्वापस्यग्गजेलस्येतिवृत्तः

91

चर्मोनिरोधः स्वेदास्यात् प्रलयोनष्टचेष्टता ३३
गमत्ये

कंटः तत्र स्वष्कनकरणाविग्रहविरोधान् नहितत्लेनयश्विघनेवत्तनत्वभावकमेघुत्पत्तासोयर्थः प्र
लयनेलीङः परच प्रलयोमत्मुकल्यानमूर्छापायचुप्रस्पयेनष्टचेष्टायस्यभावः नत्व् हेसात्विकभावः
स्यमूर्छापरपर्यायस्य हर्षशोकादिभिः सकलचेष्टानाशोयमर्थः ३३ ॥ ५१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अपदेशेनेहि शास्त्रनिसर्गेणैव लक्षणलक्ष्यः आलोच्यते। यन्नलक्ष्यंस्यादपदेशोपिशास्त्रेष्वनंतसंकेतवत्त्वे
नोपिसंख्यायांचूननालदेशीवेव्याजशास्त्रयोविनिस्पृहंस्यानेरभ्यसान् वीणास्वरूपाच्छायादनस्यावलने
गतोस्त्रनःक्रत्क्रोशयो लक्ष्यवीक्षपयापायनिदोषैः यन्नस्फूर्जेतिलिंगानत्क्रतोदोनानदोषैः वीणिनिविधेर

वार्त्तापदेशोलक्ष्यंचकोशावेलाचकूटंनम् ॥

निर्मलेवेतिकश्चिदाह नत्रस्फूर्जेतिस्वरूपनिर्देशार्थंदीर्घात्तुच्चारणात् दीर्घविधेस्तन्वाच्चयदिविधिप्रा
मेक्रमेणैवनिर्देष्टव्यमितिनियमः स्वीक्रियेतेनदोषशिरश्चोरेनाभावस्यात्तापकत्वेस्यादेनस्यलक्षणप्राप्त
त्वात् अनएवदोषोभावस्त्विनइतिस्वामिग्रंथोपिसंगच्छतिवीणिकेश्कादिकीटनम ॥ श्रीराम
चंद्रायनमः राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रृं. सहासो मध्यमः सहस्वाल्पत्वहीनः हसेहसने भावेकः श्याकेविनेकपोलादेसस्वेवनिस्वनेनथा।
ही. भ्रलावोन्यसात्रयागमाहूर्विहसितेनुधाः एके रोम गामचनेमजने वन्न् वतोरिति सत्रेनिष्ठा
५२ यामनिहूशूरिनत्वारस्मात्रग्रवेः भूत्ताफामितिन्काक्तनिष्ठयोरिटुविधानात्रक्तत्वेपत्तनकादे

९२

मध्यमः स्याद्विहसितेरोमांचोरोमहर्षणाम्
रामायनेमः ॥

॥ ह्रि

रितियोगविभागात्रक्तत्वमितिभाषाहस्नुपन्यसनेसुक्रटस्य नत्र नस्यवार्तिकस्यक्तलाश्रमाख्याना ५२
त् यथोत्तरेस्मनीतोश्रामाख्यानात् रोमांणहर्षणांपुलककंटकेरोमविक्रियारोमोहमाश्चैव हृषेमाच

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अवहि: स्थितिरवहित्था सापि स्याद्यत्र स्याद्गतिप्रयोगविभागात्कः हृषोद्यादि: आकारस्य गोपनाकारिज्ञ:
तिन्नमुखवल्ग्वाद्यपने क्लिन्न हे संवजनं संचलनं वेगवित्री भयचलनयो: चक्र संभ्रमणं चक्र संभ्र
म: साधसेपिस्यात् संयोगादयपि हेहूर्षादिनाकर्मसत्वरणस्य उन्मासने ग्रसदेपने ग्रसगतिर्दीन्या
दानेष्वा चक्र उन्मासेनाधिकेन तेपने नवासहिताशोन्मासा: आच्छुरणापरच्छेदने छुरच्छेदने भावे।

अहित्थाकारगुप्तिः समौ संवेगसंभ्रमौ स्या
दाच्छुरितकं हासः सोत्प्रासः स मनाक्स्मितं
२४ नाम ॥

कः स्वार्थिकः स्यादाच्छुरितकं हासनखवायाचानभेदयोः एके परस्याम संजनकहासस्य हासः हासो
मनागल्पेषिरईषद्धसने भावेक्तः ईषद्धिकासितैर्दन्तैः कपोलैः सौष्ठवान्वितैः अलक्षितद्विजद्वार
मुत्तमानां स्मितं भवेत् एके २४ नाम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र· विशेषणाप्रलम्भने द्वलमवश्रामो विरुद्धंसम्पवदनं यत्र् देङ्ग्रीकृत्नासंपादनस्याविरिगतो स्खलसे
टी· चलने भावेल्युड्रिति मलाविन्येके हेधमीदे स्खलनस्य निस्वामी वा ला नो हल्ल पाद गमन स्यन्यन्येपि।
५३ छिलादीपननस्वनपरे निद्राणा द्राकृत्स्थापागतोऽस्मात्स्वापे मङ् निद्रेनिद्यनेः नये निवानिदेनालो॥

93

विप्रलम्भो विसंवादो रिङ्खणं स्खलनं समे
स्यान्निद्राणः शयने स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि
३८ समे ॥

पश्चैतिरगतिवा शीङ् स्वप्ने भावे ल्युड् शयने स्मरणे निद्राणयोश्चनडेसके निष्वप्त्रायेवसू स्वापः शा
यन निद्रयोः स्पर्शस्तनायामसत्तानेस्वपानन् स्वप्नः स्वापेप्रस्तमस्य विज्ञानेदर्शने प्रमान् संवेशने वि।
शाप्रवेशने चञ् स्वापस्त्रीरत्नवेधपोः स्त्राभिरण्व पच ३८ ॥ ५३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

क्रदिरोनदेनेक्तः केदिनसाक्वानेचनपुंसके हृदिरग्रस्कविमाचनेकशनोदनेभावेक्तः शीतिरोदनस्य ह
भिगाश्वविनामे वन् ग्रीष्मेन्यः स्तेभाविकाशिन्भगाणाञ्चिष्पुयनेनस्यैवक्रीवनमपि लिंशेगेवविधि

केदिनेहदिनेक्रषंस्तेभस्तत्रिघ्रंस्तेभताम्

अपीविशेषैषंयवाधिनइनिवद्यमाणानात् यनस्तेभेन्वह्निपौभयानादियादानइनिमुक्तटेनोक्ते ।
नत्र श्रुतिपाविस्रुकवेनक्रीवनस्याविधानात् भावल्युटिस्तेभेण हेमखादिविकासस्य २५ ॥
रामस्य रामस्य राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. स्वरूपे स्वो भावः निसर्जनं सृज्यते वा निसर्गः च स्व निसर्गः स्वो भावो वेति हैमः । पंच स्वभावस्य वेपने
टी. टुवेपृ कंपने ह्नितो थुच् कपि किंचिच्चलने चस्त दे तोणादिः ल्वलरात्वहिंसायां पचाद्यच् क्षणं कालं
५४ विशेषस्मात् एवं णापवसरेमद्व्यापारविकलत्वे चपरत्वे क्षणयोरिति हैमः उद्धर्षयति हर्षमुल्लीके
णिजन्तः उद्धर्षो हर्षोत्रेतिवा महत्पूज्यायां यत्र सत्त्वाभ्रवेकः स्वाहु स्वभावः पद्मामहर्जने अच् महो नपतः

94 स्वरूपं च स्वभावश्च निसर्गश्चाथ वेपथुः कम्पोऽथ क्षण उद्धर्षो मह उद्धव उत्सवः ३८ इति ना
ट्यवर्गः राम ॥

वेपथुः महउत्सवे नित्सोमस्यनेनन प्रेसीति च इति सुकृद् तः न ह्रहलस्येति च त्वसंगान् उद्धर्षो णिङः वे
शनकंपने यच् उद्धवो याद्वभिदिमहे चक्रनपावके उत्सवं ति छूत्ररणे सुच् उत्सवो महउत्सवे र
क्षणस्य वे कायोः पंच स्वर्गश्चमानोवर्गः पतमयन्तस्वर्गसंगानमिद्धपणान् ३८ इति नाट्यवर्गः ॥ ५४
राम राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ननु सर्वाङ्गाने: स्फुहिस्फुहीमादिनोनेत्रेनिनिपातिनेनेत्राद्याकरणे ननकरोनीनिपांयनादाचरः नेत्रस्व
दिकारादिनिहीपदकालिजभावेनेत्रस्यापिमुकुटसात्रिपुणणाननेत्रामस्या नेत्रः धानोसौत्रोनन्तुष्टा
यानु नेत्रैरिदीनाविनि ह्रस्वकारश्रमयनेत्रिः ह्रीधिनत्रैरेचकारश्रमयेल स्त्रीशब्दवस्त्रमादिनत्रत्रानिना
विग्रहासौत्रयानोरूपमासस्यविरुद्धत्वात् नेत्रेसौत्रस्यादर्शनान्ननरोनोनन्वनिपातनाभ्युपगमविरो

नेत्रोन्मीलनभ्रकुटिभ्रुकुटिभ्रूकुटिरित्युपः प्रत्ययः :
स्यादसौमध्यह्रिासेसिद्धिप्रकृतौविमे २२ राम ॥

धात् नेत्रैरिदीनाविनिसूत्रस्यादर्शनाच्च प्रमीलने मीलनिमेषणोरुरोत्रेमः हेत्वसेनमुमादिनासहै
हियासामर्थ्यात् कुटकौटिल्येरुरुपयाक्विहिनीनुभ्रुवौ: कुटिः मकुटमवेत्रत्वे पृषोदरादित्वाद्रुकारे
भ्रकुटीस्त्रपि शीलिक्रापादिनाललाटसंकोचनस्याविरुद्धाहरियुग्मसोमप्रमहद्वे पकेकूरापारहेः संसेप
नेधिपसराहेप्रकरणाद्रुकनाक्विनरमेत्रानिहयोः स्त्रीनवोधनार्थमकम् २२ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. छिद्यते छिद्रभेदनं यत्र यदा विच्छिद्यते छिद्रे २ द्वैधीकरणे स्फायी निरकु छिद्रे विवरे प्रवर्त्त यत्रै
टी. दोषइति हेमः अथ यभयचलनयोः भावे ल्युट् निर्व्यथनमथ यनुभये चलने वा यत्र यत्र प्रधिकरणे ल्युट्
५५ निम्नकूटश्चाह तत्र अथ यनमिति भावविग्रहविग्रहा यानुबकुव्रीहिणा गतार्थं त्वाच्चरो चन्ने: रूकवर्हामो
हलश्चेति चत्र निखया इत्वाक्रमकादित्वात् कनेरोकं कथनमेदना विवरे चोरोको घोड़ इति हेमचन्द्रः

95

छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रन्ध्रं श्वभ्रं वपा सुषिः ॥

रमणे संपदो दिसंज्ञा श्वं कन्याज्ञदीर्घः रमेकौशे यरति मूलविभुजादिः रेभेत भूषणो छिद्रे इति विश्वमे
दिनी श्वभ्रयति श्वभ्रगतौ णिपनात् पचाद्यच् वृश्चत्यभन श्वमत्रनाल लवादि इयते नुट् वपुभिहादि सुषादय
त्र सुषशेषयोः इगुपधा किः सुष्टुस्य निषेधोऽत्र न कर्मणि डपसर्गे गेः किः विवराभिधायिनि सुषिराहो
शास्त्रषुदेम नाल आविनुक्षविवक्षः एकादश बिलस्य ॥ ५५

अथ स्वैनद्भवनेव अधोपि अध्यर्धं प्याप्तातालरतिस्त्रिकोटयोषान् पंचमत्र पञ्चविभ्यामालक्षणानोऽ
वडवानले रसातले चनिहैमः बलेसप्तरसायास्तलमपः नागानोलोका अपोलोकफणिभुवनादः
योप्यत्रपव कुहरं निहरनेरन्ध्रयमनेच यद्वा कुहविस्मापने पचाद्यच् कुहेरानिरादानेऽप्यातोपेतिकः
कुहरं गह्वरे छिद्रे क्लीबं नागानरे प्रमान् शोषणे सुषशोषणे इगुपधात्किः सुषिरस्यात्क्लिऊवसुषी

अधोभुवनपातालबलिसद्मरसातलं नाग-
लोकोथ कुहरं सुषिरं विवरं बिलम् १ राम

निरः सुषिरं वंपादिबाये विवरे पिनद्धे स्तके सुषिरेण स्त्रियां गर्ते वह्नी रंधा विते त्रिषु विद्यमानाति सु
ष्वरेण पचाद्यच् यद्वा विभ्रियते ग्रहहृदनिश्रिगमस्तुमप् विगतो वरोः स्नाहावीनापत्तिगावरेवा
विवरं हृषणं गर्ते बिलं निभिनाति बिलभेदने इगुपधेतिकः बजर्थकोवा खनोचवेतिहत सत्ता स्वकः
त्वाकृणाभावोवाः बिले छिद्रे गहापाचप्रमानस्त्रैः अबोह्ये १ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मू. विषकुसर्वेनलमः समेमानमः शृचपकेनरोभवा नत्रभवरमणनगांहुमगानप्रगाः सुकपेलिश
टी. मासः श्रनज्वान्ननलोपः नागरेगसीसपत्रस्तीवंपकरणोनेरइतिहेमः कहाग्रपमानि स्त्रीभ्योवकु
५९ टेलोपोः कहाः पनस्वामीमुआदिन्वादकनत्रस्त्रीभ्योदकुकडकमेरलोस्केहस्यहिपेत्यिाह नत्रः
सत्ताया मिनिलोकस्यहि. विधानानसपेभ्योम्पेदवपोनयामी हेनेषामीस्वरः पिष्यनेपिल्लटविश

96 विषकेतनमसेनागाः काडुवीयाल्लदीस्वरः शेषानेनोवासकिस्त्वसर्पराज्ञोपयोगावसे ५

षणोवज्रशेषोः नेनेवपेसीविणपयुक्तेनेरपिच शेषानिर्मोल्यदानेस्यादितिहेमः नम्रेनाग्रेनेनाकेश
वेशेषपुमान्निरववौत्रिषु हेवसन्लेकेनङ्गिपसवसकायनिबाकेशह्नकः वसुकः नस्यापमग्रनर
त्र सर्पाणांराज्ञा राजेतिहच् हे गोतिवनास्तिकापस्य ग्रन्नासिकेमचूगसादेशः गोनासगोनसा ५९
विनिन्निकाडशेषः ५ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गीरिति गुणिगरीयो हस्मिस्म्यइति नन्न्लिपादाप्रशटक्रमाद्यगतेङ्गणाइति स्त्रीप्रसप्रकरणारम्भस्तान् ग-
तौः वकटेककृदरे त्रिगताशेइगतिहेमः श्रवनस्मानश्रवव्ल्लणादै शकादिभ्याः टन्नइदतोपिपविद्भ्रमवेदः
पीनिहलाग्रुपः अवदः कूपविल्पा गतेक्रहकलीविनी तिहेमः हेश्रूध्रस्मश्रविरस्मात्लिऊषश्रुषीतिरः
पकं २ अथहस्रपत्यानेत्त्रादिप्रथेन हनन्नुप्रयकरोतिकर्मण्यपण्यन्मनेधनश हृल्लेच स्वानेतिनिपाति

गतौवदेरोस्वविश्रुश्रेसंधेस्तुषिरेत्रिष्ठ २ शुपकारेरास्त्रियांधातेनमिश्रेतिसिरेनमः योतोः
गाद्यैयनमसदोणोवनमसेनमः ३ रामस्य ॥

ते नमोस्यत्रभावश्यामोनिर्देशः स्मोन्नतानमिश्रेतिसाधुः नमिस्त्रात्माश्रयत्वेनास्यनिवाश्रयंग्राप्यवदे
येनमिह्यतिसिरेकोपस्त्रीननमल्लते क्रूलपत्निशाप्याचेतिविसृमदिमा तिस्यति तिमिस्रारेभावकिं
रेचतिमिधानेनज्ञामयानरेनाक्षिप्येनननस्त्रस्त्रीनाग्रस्तन्नमसमपि नमसेन्ननिपाचमेतिचिकारशेषा
त् पचग्रयतिग्रपेचननन्नमस्त्रश्रवसमप्यग्रस्तमसङ्गच पकंचतापकारस्यचोणान्नधातेअवहीने।
नमः श्रच् पकं ३ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

लगति लगेः संगे क्विप् अर्दयतीत्यर्दः लक् चासावर्दश्च अलगर्दः ... निर्विषत्वात् नद्यादिष्वलग-
र्दः यदाऽलति अलगर्दो गर्दति गर्द शब्दे अच् अलं गर्दो अलगर्दः इति मुकुटः अलगर्दा-
स्त्रियामपि कात्यायनः पृषोदरादित्वात् जलव्यालः द्वे राजिः रेखास्त्यस्य राजिलः ...
लाति आतोऽनुपसर्गे कः डुण्डुभ ... इति मुकुटः ...

अलगर्दो जलव्यालः समौ राजिलडुण्डुभौ ५ ॥

...

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तैलमितिलगतौ स्यादिः तिलति तिलस्नेहनेनदादिः तिलइइकवेतिसइइगागमेचेतिसूक्तः नतुत्व
लस्याद्विष्कसूत्रात्भावात् तैलमेतितस्यपदादिक्विप तिलमेति इणगतौ क्विपतकृतिलितलि
तस्मितिघातकर्मणिकः एतात्तैलमेतितिलिक्यादिकादिकृतिलिगतितस्मातितस्तरक्षमगनाद्यमेष्योपालि
इःगोनसीमेइलीवेडेतिइतविक्रमादिभ्यः हसंपविशेषस्य तिरतिष्ठतिगरणौ पचापचघञ्जस्यगरःघ्नो

तिलिन्मः स्यादजगरेण पुंवाहसइस्तुभौ ॥

निषेणगणोविषंयस्पतिवायत्तघ्नंक्कागमपिगिरितिपचाद्यजितिसूक्तः तत्र कर्मण्यण् प्रसंगात् घ्नजग
रः स्वनः सुर्पभेदे पिकवचेत्रुपेःषोनणीइ स्वमे स्मन्षीनुः वहतिवहिघुभ्योणादिरितिसचूणिन्वाहृन्हिःवा
हगतिस्पनोतिवाघ्नोत्रपतिकः वाहसःस्यादजगरेः त्रुनिर्याणनिमस्पयोरितिहेमः शैतिा ॥ ॥
राम राम ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ आशीस्तालुगतोदंष्ट्रा तस्यां विषं यस्य । ननु जीवतिनवाविषमस्य पृषोदरादिः केचिन्नीकारांतमाशीषमाहुः आशी
टी॰ र्मिषकलानिद्वीरितिरान्न शेषरः विषस्य धरः चक्रमस्यास्ति अत इनि चक्री कोके कुंडलेः हौवे कुटे चक्रे
५८ वतिनि इनि ईमः आइति अट्ठयमव्याङ् पूर्वः अत्रुइ लयोरैकमस्मणान्न्यालोपि व्यालोइरि गर्जनसयोख
ले आहिंसपर्दयोरितिविस्मयेरिम्पो कौटिल्यसर्पेनिनिमे कौटिल्यगतावितिपर्दु॰ पचायच् पदोरिवच सर्पा

९४

आशीविषो विषधरश्चक्री व्यालः सरीसृपः ।
कुंडली गूढपाच्चक्षुःश्रवाः काकोदरः फणी ॥ १

सरीसृपस्सर्पसाहा इनि हित्वैरेत्यऊष्मविवेकः कुंडलेकेडर्साकारत्नास्यास्ति इनिः कुंडलेकर्णाभूषणेपो
पाशेपिवलयेपि चकोवद्गुरुहूको स्त्रीकेवलः कहूनेपि च गूढाः पादा यस्य पृषोदरादिः पादानामपिवि।
न्नेयेदेशानेदचविशानी इत्यागमः यद्वा गूढ पादयोनिपदगतौ एपनानुक्ति इवचक्षुः श्रवाकर्णा यस्तानः
अनपवर्गीकर्णापिकाकस्येव उदरमस्य यद्वाईषदुकांति अकक्रुटिलायांगतौ ईषदर्थेचनिको काद अः ५८
काकमीषत्कुटिलगतिमदुदरमस्य फणोस्यास्ति व्रीह्यादिः १ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मालूरोग्रपीनत्रयानमस्यमालयानीस्त्रिसर्पैमहापन्नेचहरणलद्दमुनालिनीमालयानोमानलाहुमाल
धानोलनोनरद्दनिविस्त्रः मानलयनिकः सलविभक्ता दिमानलस्यास्यव हिस्त्वे दचित्रसर्पस्यग्रमोचिव
कः कञ्चुकः नास्तिमुक्तो सिनिनिस्त्वपनिषेधयोनि मुक्तस्यकसेनस्यामुक्तकञ्चुकभोगिनि मुक्तः कञ्चु
कोयेन हेमकत्वचः सर्पस्यसर्पनिरुहङ्गनोग्रचूस्त्रिपोत्ता निन्यानद्दीषुपरनेपदेकुत्सिनेपाहेपदैनिन्त

मालधानोमानलाहिर्निर्मुक्तोमुक्तकेञ्चु
कः सर्पःश्रहाकृभेजगोभुजेगोहिर्भुजेगमः
६ राम

श्रसारोणमलोपश्चेति काकुः श्रन्यपःपिपनिस्तोपिपनैदोक्तकहेस्तेस्त्रिनिवाहदाकृहेस्त्रिकेयाहेसर्पैचि
त्रकयोग्रमावृभजोकौदिल्येदगुपधान्कः भुजलेनगच्छेनिग्रस्यत्रापीत्रिदः भुजेननकौदिल्येनगच्छेनिवा
त्वविदिलापभुजेगः भुजेगः सर्पविनयोरितिहेमः श्राहेनिस्त्रादिस्त्रिहुनिभ्याहूस्वस्त्रोनीनूदिनूग्रहि
हेत्रास्तेसर्पेत्रसिखच्छाडिनेभुजेगमः ६ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. केचेनिकाविदीमिवे पनयोः वाहुल्यकाद्कन् केतुकोवारिवाणस्याङ्गिर्मीकेकवचेपिचवदंपकरहीतो
टी. गस्यिनवस्त्रवचोकलेककेतुकोषधिभेदे चेनिविषमेदिन्यौनि सुयेनसचानेकमेणि चक्रनिर्मोकाचनेया
४४ भिमत्राहिमपंकेतुकेहसपनचः त्वेड्तेमाहपनिश्च त्वियमनेनवा मिलित्वाराम्रहनमावनपाः मोहन
योनिमेकेहलश्चुनिचन्नष्टवाद्यादित्वेशधनोकर्णामयेविषत्वेशवशशलाकायांतिहनादेचयाक्षिनि

99 समौकेतुकनिर्मोकौत्वेड्स्तुगरलेविषम् ५ राम

लिहिनाकेपर्णफलेवोषपुष्पेणपुं
सकेड्यासरेवकुटिलेवाच्यलिंगःगिरतिजीवं प्रतिगरणे मृत्वु गरेलानि लादेनेकः भावपरत्वेगरलशु
हस्य गिरेनेवाहलकादलचूवागरलेपन्नगविषेदंणफलकस्मणयोरितिहेमः वेवहिकाय विलयानां
विषविश्वपोगेवा इग्रपधेनिकः गरलेविषमेभस्तिचस्त्रियामतिविभावपामिलूपविवेकान्तहृंस्यानेपुं
सिलीवेचेनिविषणापिसेवध्यनेइनिकेचित् बौणि ५ राम ॥ ४४

दर्वीकारः फणा पवकरो यस्य ग्रहारसाधनत्वात् दर्वीं फणं करोतीति वा कृञो हेतितिटः दीर्घं पृष्ठमस्
स्य ताहि नेदृशानि लपसदेति यड्ड: पन्ननेयस्कः जयन्तभेमनुस्वारः दंदशूकस्त्रपुंल्लिंगाणातसौचा
सदीसर्पविलेशेति ग्रथिकणे पाने रन्धस्थूशायवासेल्लक्विलेशयो मूषिके: होइतिहेम उरसा
गच्छति उरसोपस्रेतिडः पन्नपतिते यच्चानपागच्छति सर्वेउपत्रयोरितिडः पन्नगःस्रोघधौमेदनपः

दर्वीकरो दीर्घपृष्ठो दंदशूको विलेशयः उरगः पन्नगो भोगी जिह्मगः पवनाशनः ८ त्रि
ष्वाहेयविषास्थ्यादिफटायां तु फणा द्वयोः ॥

वपवना शितिभोगः फणो वक्रगतिर्वास्या
त्तिइतिः भोगीभुजंगमे पिस्याद्भुजगप्रा उरन्नपेप्रमान् विहायमहिषीमन्यराजयोषिति भोगिनीतिजि
कुटिलगच्छतिभुजेन भोपीतिडः जिह्मगोहैचमरगे इतिविश्वापवनोशनमयस्य पंचविंशति ८ अहेः
भवेर्रतिकृतीतिढञ्जस्त्रियादिहृतिडीषस्थ्यादितो केवुकादिषके स्फटतिस्फुटविकसनेचौरादिकःणिज
भावे पचाद्यच् फटेत्यपि कचिन्मातः श्यादरादिः फणतिफणगतौ अचद्दयोरितितेन फटापिसंवध्यते

ग्रं. दरदे शोद्भवः दारदो विषभेदे स्यात् पारदे हिंगुले पुमान् वत्सनाभ इति एषां हिंसा यो कर्म एए वत्स-
टी. स्य नाभिरिव नाभिरस्येति वा ग्रच् प्रमत्तप्रश्नादि तिपा गविभागारच् स्थावरविषभेदानां प्रत्येकं विपामथी
९ ते वत्ति वा नदधीनत द्वधीनेन हृदयम एव विषप्रसवे या नागुली विषविषामदीने वद्वा चैसेनादि त्वाद कुप
शीतितेसम श्रीयानागुली मिर्मिषक्रुरनाः नागस्या दीयनीति वानेन दीयनी निटक् हगारु हिकस्याः

दारदो वत्सनाभश्च विषभेदा अमी नव विषवैद्योजा-
गुलिको व्यालग्राहि तैरिकौ ॥ इति पातालः
भोगिवर्गः ॥

लग्राह्याति नेदिग्रही तिएनिः ग्रहेस्तुदमृत्वेनेन दीयनि टक्संज्ञा श्वंक त्वा हृद्य भावेल्व हिते रिको पि
व्यालग्राहो हिते रिक इत्यमरमाला इसंयग्राहिएः ॥ इति पातालभोगिवर्गविवरणम् प्रथमः ९
कोरः समाप्तम् ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ये पकोकान्तानि कल्यं स्यान्ते इयदं येच निकोः कारणः काकोन्तानरकांतोवेका कुन्ते द्वाणकाकेचविषभेदः
चनीनियाकालमपिकृत्यनि कृतपविदाद चतुर्विंदः कमेणपणकालस्य कर्णं गोस्तस्य वाकृतोराशिषुमनि
वाहल्लानि नरश्च हल्लविन्नावने नहल्लानि ग्राहल्लानिवा प्रच प्रहल्लेवा ननः कर्मधारयः हालेव हल्लनोनिवा
हल्लमिव हल्लानि प्रच पत्तायणा हान्ताहलेहाल्लहंलवदेन्यपिहल्ला हलविनिंदिव पकोशः गोनास्सोन

पुंलिङ्गे च ककारान्तकाकाकदहलाहलाः
सारस्वतक्रियाकः पंक्तिकयाख्यप्रकरणदीपनाः १

सोहान्ताहलोहाल्लाहलोविषमिनिविकारशेषः हाल्लाहल्लकांहयन्तान्तोनवेगविधान्यशंगचनिहरः पंचा
त्रयः क्रीवपुंसः सोगापुरगाभवः प्रथमान्तादित्वान्तपुनसंगोमिकउतिपादइतिपादइतिनकृदः अवापुंभ
वउतिनस्वामी पुल्लिंकेदगाभवः हतिकदोतियापाविभागानेदन प्रकाशः प्रवः प्रदीपउति तिच ने
पादिस्तः १ राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मु. हरणेहारः चक्र सम्यक् ह्यायेऽत्र सम्यक् ख्यानोऽत्रेमे के कालाम्यो मयानिसृष्टाम्यत्र यायशाद्देनना सिस्तो
टी. धनाभिस्राशि यत्रडनादेपः नरकभेदनाशयकृ नरकस्यः सत्वानेनवः नरकेभवः नचभूचरम्पण् शागुः
१०२ इगाराने मानवैनिकः श्रेनोनानवेग्रुसिम्नेस्याह्ावालिगकः देनरकस्यग्राणिनांगारकोनूदी क्रिनस्त
रथिणश्चनत्रमेवा यण् विनरणिनराननल्खानेड्निवा प्रेयेरनण् नारकाननद्यः शनानरेचेनरणीः
स्वटेनिर्त्रिकाउराभः वेनरणीनद्येशनानांयानमानविर यकेलक्ष्मीविरुद्धा नियानाऋनिंतुणयसाः ऋ
निधैमेतुणयोयस्याद्धेयोयश्रुमेथिचेनिरसमः निर्गनाश्रनः शुभादिवा निर्ऋतिः स्यादलक्ष्म्यासीरिधा॰

संहारः कालसूत्रे वेण्याद्याः सत्त्वास्तु नारकाः प्रेता वैतरणीसिंधुः स्यादलक्ष्मीस्तु निर्ऋतिः २
पातालनेरप्रमात् ह २ विष्टिनिर्ऋशो विष्ट\ विष्टिराजूः कारणा तु यातना तीव्रवेदना ॥ राम

निर्ऋशो विष्टुप्रेयानेक्किच् यहाविस्नानिविषग्रयेगेकिवाकोवेनिकिच् यदा विघ्नेकर्मणिकिन्
यनरननविसचकृ:नेनविलोविशेयामे करणेकिविनिसृ करोबाच्यान् नत्र विग्रहादिश्रदेनस्यपरस्या
विरुद्धत्वान् स्तुतोंकिनावाचनग्रसंगात्तविषिः कर्मकरत्वमरुतानश्रणोयुवतिहम: ग्रानवति तृगनो =
किय वविग्रहान्निक्किपूडीवॉयाग्रत्यनेवेनिस्याती यानवननयाविहि: कर्मकृत्कर्मणारयेनि शास्वनः
यनगानुरफणानांपोनियेनिकास्वामीवानिसृकृदः नत्र युवशर्दनिस्वारसूक्ष्मकाविग्रहयेनापिरफाननाया ॠ
प्रलाभात् हासेयो हनिमूल्यकर्मकरणांगनिसृकृदः नरकेहूतान्मवरचयानिस्वको महाराणकरणास्वम १०२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नरन्ति त्यजन्ति वा ऽत्र नये क्रमादिभ्यः संज्ञायां वुन् नरकः पुंसि निरये दानवान्तरभेदयोरिति विश्वमे-
दिन्यौ प्रज्ञाद्यणि नारकः यत्तु मेधामपि दीर्घत्वमिति स्वामिमुकुटौ तत्र भ्राम्यादिसंभवात् उ-
तरत्वाभावाच्च यद्यपि नराः कायन्त्यत्र मूलविभुजादित्वात्के नरकः इति स्वामी तिसृकुटः तत्र भ्रमिक-
रणो उक्तवार्तिका प्रवृत्तिः कनिष्कादि तिवाधात् इत्याणतिः दुर्गतिः स्त्रियन्नरके चापीति हेमः च-

स्यान्नारकस्तु नरको निरयो दुर्गतिः स्त्रियाम् तद्भे-
दास्तपनावीचिमहारौरवरौरवाः १ राम ॥

त्वारि तस्य नरकस्य भेदाः तपति तपः तपनो रुक्करेः पिस्याद्वास्त्रेरा निरयेणान्तरवीचिः स्वल्पन्तरंगे स्याः
रवकाशस्तत्वविद्वानि विश्वः नास्ति वीचिः सुखमत्र अवीचिस्तत्तन्तरंगे नरकान्तरे इति हेमः रुरुर्नाम मृगः
तिविशेषः तस्याय तस्य रौरवम् महांश्चासौ रौरवश्च रौरवो नरके घोरे इति हेमः १५ राम ॥
रामजी रामजी राम राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री
टी
वा
१२

पिपर्त्ति पूपालनपूरणयोः कर्मण्यण् अन्येषामपीति दीर्घः नञ्समासः पृषो नकूपककूलिकूपजालो ऽकूपाय
लान् वनितुमशक्यः कस्युद्रस्युको पिपर्त्ति पूर्कर्मण्यण् नद्धिक्रः पारमाप्नुवन्ति युवृविशो कर्मण्यण् पारा
वाराववस्मलइति अशिषायश्च पारेऽप्यचारः पपारावारो पारावारोऽन्तद्वय पारसपत्रस्यानिपञ्चगाद्दिरिति कोश्चि
त् सरितांपतिः उदकानि सन्त्यत्र उदन्वान् उदधोवेति सप्तनौ निपातितः उदकानिधीयन्तेऽत्र कर्मण्यधिकरणे च
किः पथवा सवाहनेपि पृचेस्मरः उदकस्यनिवा संज्ञायाम् मध्यस्यस्वरो स्थे: ऋषश्चारणाध पूसः सिंधुर्वे
म स्रुदेशाषिनदेनास्मातिनिष्ठियामितिविभ्रमेदिस्मे नगरोयनास्लेनमणिनावासमहूलेनवा सरानीरेणनिर्वाल्मानि
नूमत्तप नसोमनवर्षइतिभवे सरस्वान्लनदेवाहीनान्यवड्मिकेतिपावगतीस्वीरत्नवागदेवीगानदीपुनदीभि

उदन्वानुदधिः सिन्धुः सरस्वान्सागरोऽर्णवः रत्नाकरो जलनिधिर्यादःपतिरपांपतिः तस्यप्रभेदाः क्षीरो

दो लवणोदस्तथापरे १ आपः स्त्री भूम्नि वार्वारि सलिलं कमलं जलम् ॥ २ हिमवत्तुपत्न्यामपि सागरस्यता

स्तोये नसोदमिन्यण् सरोनीरेनतडागेचेति रुद्रः अर्णांस्यत्र सन्तिअर्णसो लोपश्चेतिवः सलोपश्च १ रत्नानामा

करः जलानिनिधीयन्तेऽत्र कर्मण्यधिकरणे चेति किः जलानांनिधिरितिवा यादसांजलजन्तूनांपतिः अपांप

तिः पंचदशावीरमुदकंयस्य उन्नर हसेन्मरः पंवलवणाद्रः रत्नाकरः स्वारः दधिमण्डोदः स्वादूदः सम्भृइवि

शेषाणाम् पृथक्शयोगेकैक २ आप्नुवंति आप्नोतेर्धात्स्वामी आमानिहस्वश्चेतिक्विप् ह्रस्वत्वंच यच्चोभिः आपः स्त्री

नञ्ज्ञोवेच कवेपमुदकमापोनीरवावारिनीरञ्ज्ञोवमणोनिसमानावेनान् वारयन्ति वृञ्ञोण्यन्तात् क्विप् वारञ्जो

वेञ्ज्ञे मसानावेनान् वेमसवपीनीतिवापिच सलन्ति सलगतो सलिकलीनीलच रलयोरकेन सलिलसलि।

॥ कलापिका: प्रसिद्धिरत्नावलि ॥ १२

202

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कन्तहिंसायां यन्निकारो यस्कारयोः ग्रा भ्योगाच्च रायसंभ्रंश्यति कारणाकरणो हन्तर्वधोपञ्चनुप्रेमके स्त्रीय
ननायां च विदेवदनात्यानानिवाभेषु गिराच नीश्राचासोवदनाच श्रीगीनीव्रदः खसनन्नकार इति स्वामी पीडने
श्रवणाहने वैशासिकः भिशाद्रः पीडानिमहेनोनसंकृपास्सर्वल्लुइमे इति हेमः वायविलाइने गृणस्वहलाइमः
बाधाइः खेनिधेवनि हैमः बाधाधनबाह्येः याबाधावेदनाद्वः खेमिनिहलायुषः अपमपसेवलनयोः च
टास्यः षिनइनिषिन्वातिदेशारद्रः इशानिवास्यस्मिन् यहा इविदिनखननि ग्रमेभ्योपीनिद्रः यहा द्रःखेय
नि सावद्रः खनक्रियाया ब्रुग्गरिः पवाधच मानसेसाधनंचसाधइति यत् मानस्याद्वि प्रसूतिजममानसे

पीडा बाधा व्यथा दुःखम् आमनस्यं प्रसूतिजम् १ स्यात्कष्टं कृच्छ्रमाभीलं त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत् इतिन
रकवर्गः समुद्रोऽब्धिरकूपारः पारावारः सरित्पतिः ॥

कृच्छ्रकष्टकलाकलमिनिवाचस्पतिः प्रसन्नसो भावप्रामलसंप्रवाख्यणादित्यानघ्नन् इति स्वामी प्रसूतेजाते ॥
पञ्चम्यामिनिद्रः हैमनस्यस्येति स्वामी घरोपमनः पीडा पीड इति सम्या द्रः खप्रसूतिजं क्लीवं पीडा बाधा च
वेदनतिमाला १ कष्टनकिमकष्टहिंसायां कः कृच्छ्रगाहनयोः कष्टइतोद्रभावः कष्टनगाहनकृच्छ्रकृणति कृ
नोच्छ्रदन कृनेष्कृस्कृवनिरकच्छुस्याकृमनभीम कृच्छ्रसामापन इति हेमः श्राममेतानिभिधलाक्षियाभीलभीष
णा कृच्छ्रे पीनि हेमः शीगाशारीरपीडया नवोपिदुःखस्यामके पदार्थमध्यपद्रयगामि हत्यगानि नखिषु द्रःखा
सवा द्रः खमृनानि योगाः सर्वेदुःखविवेकिनः इतिनरकविवरणे समनन्ति दुरीत्वेदन स्फापीतिरक समीचीना
उद्यानलचरविशेषायस्मिञ्निवा सहस्रद्रयामधीरयावर्तनेइतिवा ग्रापोपीयेतेत्र कर्मण्यधिकरणे वेतिपात्रः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र. टी. ९२

यः कश्चित्तकं वेपयति पदि त्वा हेन्नामनी त्याहुः उत्ततिङ्दीकारे उदकमिश्राणां दिसत्त्वेणास्य फयन्नन्दनीति निवे
ग्रहीतवेनोस्वामिमुक्तौ तद्भिन्ने उदेशे धादिकत्वात् पाति पारत्वात् उदके प्रकृतिमत्वेनः पुट् यत्र पीयन्ते इति वि
ग्रहप्रदर्शनेस्वामिमुक्ताभ्यां कृते तत्र पाने वेले जटिमत्र तूह निविग्रहात् तत्र पानं गृह्णाति पिबतेः प्रत्यति
प्रपपुत्री पुष: किरितिकरात् प्रकरपकत्वमाश्रिपयः करिकुराग्रयोः प्राचपि दीपविहगतो चेतगायारयामाते
प्रकरंभयं चक्रे चक्रांइ.त्वद्रूफलपिच सर्वेनाप्रवान्यस्य सर्वे हिगामनात् सर्वेनानुप्रवेष्टमानङ् उपचक्रेत:
ब्रह्मणः प्रभाव नपुंसकेत्तपानीयमरवर्णन्यपिस्वरत्नम् ग्रामोतिप्राप्यते ग्राह्यामो उदकेनम् शोचेति ह
स्वाभोनारे शोत्तमागमस्य प्रभेनवा प्रभिशहूप्रसत् पन्नग्रमनीतिविग्रहे प्रदर्शने स्वामिमुक्ताभ्यां कृते प

203

अभोगाहेलायपानीयनीरतीरांबसम्बरम् ॥

स्वप्रभमंकचेतिसत्वो पद्मसत्वेमुक्तेदनकृते तत्र तडकसत्वेस्यास्व
लरनारावनूपलेभात् प्रसङ्गपन्नसंस्यापलेभावस्तच्छूति ऋगतोउदकेत्तुदचेत्रुसत् तुडागमश्च यत्र उ
दगानीतिविग्रहीतस्वामिना तत्रपुतरुद्धमतोःतौरिमतुहतेः स्वादेस्त्राग्रहणात् तोतितसोत्र:प्रावरणाद्य:
अरणादिकोयं पीयते पापाने ग्रीपरपायतेवा पानीयेयेयजलपोरिति हमः मीयते रौनशुपणो स्वापीति
रक् निगतेरप्रियो निरादयइतिसमासः प्रभ्रणापदतिसूतेः लिः कोतोरोस्मात् प्राहिभ्यापानसत्वेनिवरूपश्री हि:
प्रदेव्रग्रिरितिस्वनेः यनहलोपइतिदीर्वणनीरमितितस्वामीतिमुक्तः तत्र नपतितोर्थमितिस्वामीग्रथा ॥ ९२

श्रीरामचन्द्रायनमः राम राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मकोनो मृणादिमात्कलच कमलाश्रीर्जलपद्मे कमलं कमलोमृगादिति धरणिरपीत्वात् कमलमिमेकेनामाकमले
आश्रिमेषके पंकेजे सलिलेनाभ्रकमलस्त्वमृगानरे कमलाश्रीवरस्त्रियामिति हेमः चेट्टः जलतिजलस्यपवार्
णापवायच जलेगोकलल्लन्तरे ह्रीवेरमन्यवस्तले इति हेमः पयने पीयनेवा पयगतौ पाट् पानवा असुन् पयः
तोरवनीरःप्रस्त्रवणजनमपीतिहेमः कीलाख्यालामलनिवारयति अलभूषणादौ कर्मण्यण् ओवाग्रः कीला
लानिवा कीलालरुधिरेनापुइति हेमः नमृतेमरणामस्यस्मिन् शाणास्यापामयत्वात् अमृतेपञ्चगस्यामीमू
धसलिलहने अपाविनचमोहचनाध्वननिरिदवपाः अमृतामाणधीयूष्याग्रर आमलकीसुच तोयनेन
तीवत्रणाधारणे करणाल्युट् तीववंवनेनतीरत्रणाधारणधारोपि जीवनीजीवनाचापिजीवनीमरयोः क्रमात्

पयः कीलालममृतं जीवनं भुवनं वनम् ३ कबंधमुदकं पाथः पुष्करं सर्वतोमुखम् ॥ १०५ ॥

भूयते भवामौ भूसत्तायां भिप्यत्तुरसीनि क्युन् यद्वा भवेत्यनेनेन करणानिल्युट् सेत्ताप्रवेलाक्षराभावः
भुवनेविष्टपेपिस्यात्सलिलेगमने वन्यमनेसंभक्त्यनेसिध्यनेवा वने संभक्तौ वत्रूपावेनवा कर्मणिवत् सत्ता
भवेकत्वा हृष्ठभाव पनभुवनवद्बाहुलकात् क्युनि अनुदात्तोपदेशमाहिनाननोपवनमित्यस्वलटनइति अत
टःनत्रअनुदात्तोपदेशेनानुनासिकलोपस्यकिनिकलिविधानात् वत्तनिनदवसंगात् अप्रपावयनरस्मादा
वपिप्रसंगात् वनेशस्त्रवणगहश्रवाहः भक्तिकाननेइति हेमः कं कमनुविवध्नाति वपंवधने कर्मण्यण् कवंधे
सलिलेनेइति शाब्दिकाश्चनारिदमेकेनाम कंवधाम्नीक्रियायुक्तामपमूर्द्धकलेवरे क्लीवेजलेप्रस्यदेवाहुरवोवि

= ग ग

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ टी॰ १०४

श्रेणंगात् रुणद्धि रुणद्धो यगोलश्चेति भिः श्चैतन्द्रसादेशः वाहिवाभिनिकाकादिमायेनामीवीविम्भांसवेष

ने पुलिंगस्त्रीलिंगयोर्वीचिमालायुहि स्तृश्यपोः स्यानित्वाहिशाभिवादलिशालम लिनरौशाश्चाससेयोवलिश्चेति

वामनः ऊर्मिर्गिपाजनवोल्कदालोलाशकार्वीविष्व वसुमकोवललवायाभिनि हैमः वर्णनिऊयलवा वेज्ञनलसला

ने वेलादि द्वीविः पत्रवानि वागनिरापनयोः वानेः कीर्दिनिमुकृदः नत्र नयासनि विहितिद्रुपश्रसगात्।

वानेर्हि चैतिस वेजनिधसिम्यामिलानिधन्नादिगानज श्लेः वीविनिस्ल्लीति स्वासीची चीत्स्वस्यनरेगाम्पाद

वकाशसविहयोः चत्वारि प उकुलाडुयनि लोडुक्नमदं गाच पचायचू इलृपारकेन यतलोडुयनीतिला।

लः पचाचत् उत्तुनस्सैलोलमचेतिड स्वालडेनिस्वामीतिमुकृदः नत्र ऊँहुलोललनीनिस्वामिनाविपहीलमा

महत्सूल्लोलकल्लोलौ स्यादावर्तोऽम्भसां भ्रमः पृषन्ति बिन्दुपृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियः ८ ॥

त् स्वकृनानिवेचनाविशेषात्त्र केजलेनस्पलोलडुन्मादः वापदेनसेप्तारुस्वाद्यलकारः कल्लेलेन्नयःक

ल्लश्चयकेशह्ववाहुलकादोलजितिवा हेमहानरास्य खावर्तनेवहुनवनेन भावेञ्च खावर्तैश्चिनलेवाशिभ्रमे

वावर्तनेप्रमात् जलानांभ्रमरणसेकपृषन्तिपृषसेवनेशषहृद्रुनाहृदिनिसाभवहृवचनमतेचे पृषत्स्पृषप्रा

त् विन्दानहयोः पृषतापिनायतनयोस्त्रविष्वस्नविड्प्रकेपुत्रभाविसा विदृनि विदिप्रवयवे वाहुलकाद्वः विदृद

नरोभुलामधेड्रपकापकृनेवपृषतिप्रमात् विदिनपत्सलिंगःस्यात् पृषनिशवीविसेत्तिम्याकिहिमनतव पृषनस्ल

स्तेविदेशविशाहिनाख्येनविड्फतेपिस्यादितिहेमः पृषन्तुपृषदाहेसंपदाहिमाहावेकिपृविपानम्स्हावाप्नुदसा।

॥ ८ अध्याय वारिवर्ग प्र॰ का॰

१५

204

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

इक्कार्णानवग्रामात् निश्चयेनरागनिसवे रात्रे ग्रामस्थापसंगेइतिकोवा विपति त्तिनिवासगमोःवृश्चिवि
त्तिमीनोरीष्ठेमुनिकृत् दीर्घनेव यद्वावस्थानेवमेःकेवुतीरन् गमहलजनेनुपधालोपः यनन्त्वनोतिविग्र
हमरशीनेमक्तरनस्ते नत्र उपन्यस्तपानोत्तारशाह्यभावात् तीरपानीयदग्धपातिमिहमः ग्रवने ग्रविश
हे वाहुलकाडःयनग्रवनीतिस्वामिनाविग्रहीते नचिन्त्य ग्रस्यात्मनेयदिस्यात् शेहवानिहत्त्ववरणे पचाद्य
च् शेवेसवरणारानीतिवा सेवयति षवसेवधेवशेवच वाहुलकारत्रिनिवा देमादिस्त्वालवादिस्त्रशेवरेस
लिलेपुसिमदगरेम्यविशेषयोः शेवरीचाद्रपर्णास्यादितिविश्वः ष मेचसपृष्ठमिवामेचपृष्ठेपिनशेव।

मेचपृष्ठेवनरसेस्त्रिषुदेशगणममयम् मेगलरेगऊसिवोस्त्रियावीविरयासिष ष राम

नारेयनाहरेहये वनस्परसः पुल्लिंगःस्यात् वनरसःसोइतिपासनीरपोहितिरमसः नारेयनरसःपुमा
निशशानिवः यस्यपिशवपिप्पलकुशकमलकादिविषवनपर्यासि वनरसमेवुत्तीरवृतमम्नजीवनवृव
नमितिरत्नकायात् क्लीवमपि दकशेहायत्र प्रोक्तमतेभुवनममृतंजीवनीयदकचेतिहलायुधात् मनवे
शतिजलस्य ग्रर्णविकारः नस्यविकारइत्यणीताच्छवनवेणीत्यादित्वात् एयन् स्त्रियामाया ग्रायमलवनं
नाग्नेनदेवचस्त्रियामित्रेमो रस्यादानेधनेवोपासगोमः लीपयोस्त्रिषु पकाच्छानित्यमिनिमयट् स्त्रियामस्या
यी देवलविकास्यभवनपने भवनो ग्रामदेने कर्मणिघञ् मेगलरेगभरेचरुहमिकशेषपराजये कौटल्यभया
त्रिविक्रोमाशितिहेमःनरति व्हलवत्रनरागयोःनरम्यादिभ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ पारेतीरेपारे पारेशब्दोऽयमव्ययस्तटे इति हैमः अर्वाक्तीरमवारं अवयुर्येनेऽस्मिन्नतो कर्मणि वञ् नवारसूत्रेणेति वा अ
टी॰ शेषाद्यच् परतीरावतीरयोरेकैकं तयोः पारावारयोरन्तरमव पिबन्त्यत्र पोतस्माद्वा पिबतेः पतिर्वा बहुल पात्र
१०५ नकूलयोर्मध्ये यत्तोयं तत्पतिमेत्रिलिङ्गं पात्रमाजनयोः पत्रमाणेनाधातुकं त्रीणि इति हैमः एके द्विगौना अन्तरीनाब्धा
पोत्र अकृस्त्रियाम्ः समासान्तः अनडुपसर्गाभ्यामीर्थ ईत् काकादिवरद्वियाम् त्रिभाभ्यां सवने ह्रजलमध्यस्थं
नस्य ८ पुलीति पुलमहत्वे तलिपुलिभ्यां वेतीननू विकारशेषेनपुलिनं द्वीपमप्यन्तरमभिहितं एकेतला
द्वित्रिनिर्गतनदस्य सिकताःसमासिल् सिकताशर्कराभ्यां चेति मत्वर्थेण सिकतानाविकारः मयहैनपारि
205 तिमयट् हेवालुकामयनदस्य निषीदेमत्र षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु नौसदीतिनिष्ठरच् सदिरप्रतेरिति
पारावारेपरार्वाची तीरेपात्रंतदन्तरम् द्वीपोऽस्त्रियामन्तरीपंयदन्तर्वारिणस्तटम् ८ तोयोत्थितंतत्
पुलिनं सैकतंसिकतामयम् निषद्वरस्तुजम्बालःपङ्कोऽस्त्रीशादकर्दमौ ९ ॥
षद्लृपङ्का निषदनेसपदादिकिप् निषद्यास्मिन्स्थवरः ष्ठावरकः ह्रस्वावरो ष्ठावरीपः पचाद्यच निषद्व
रः सेपके निषणाणतनिषद्वरतिविश्व ःजमतिनमनुप्रहे बाहुलकाद्दालन् यद्वा जंवष्यदनेऽलिपानःश्वा
वेरवत् जंवलातिलाशनेपात्रोनरपृतिकः जंवालःशैवलेपङ्केत्रालेमदरन्तुङ्गमदंकोद्विमयचञ्जलिप्ते
स्मिन्ने यवन्त्पश्यते पचिविस्तारे कर्मणि वञ् हलश्चेति करणेवा पङ्कोःस्त्रीकर्दमपाप्य इति हैमः शीयतेऽस्मिन्
नेनवा शद्लृशातनेऽश्वत् यद्वा शीयतेनपति ज्वलिति कसत्तभ्याणःयद्वा प्रपति शोकनरकरणे शादापि
भ्यां हरानापि निदःशादःकर्दमश्चामरिति हैमः कर्दति कर्दकुत्सितेशब्दे कलिकर्दोरमः पेच ९ राम १०५
CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वक्रेति वल्गुयानौ स्थापितं चीनिरक् संस्कारीमांवेनिकन्वे वक्रं पुटभेदे वक्रः कुटिलक्रूरभौमपार्शितिहैमः
वक्रः शनैश्चरे पुंसि पुटभेदे नपुंसकं त्रिषु क्रूरे वक्रकुटिले स्वामी तु चक्राकारेणायामपर्यन्ते विग्रहकृत् चव्य
गारिन्नेसमन्ते वक्रः कोके प्रमावल्लीविमुत्रे सम्परयाणयोः गह्वरं भानारकुंभकारोपकरणस्तयोः तुलावद्ग
पीतिचारोमेहिनी पुटे संश्लिष्टं भिद्यते भिद्यते विदारणे कर्मण्यण् पुटभेदस्तन यानामौ घयाग्रस्तटिनीस्वरव
तिहैमः द्वेच कौकारेणजलानां निर्गमस्य भ्रमति जलागमेन हलसुनिवृत्त भ्रमोऽम्बुनिर्गमे भ्रान्तौ कुंट
भ्रमणयोरपि निर्गमनानि गच्छयानौ गहन्हदनिखिनमष्टमप करणवानेबाचेनिचः सलानां निर्गमाः

वक्राणि पुटभेदाः स्युर्भ्रमास्तु जलनिर्गमः कूलं रोधश्च तीरं च प्रतीरं च तटं त्रिषु ॥ १ ॥ राम ॥

द्वे जलनिःसरणस्थानस्य नद्यादेः प्रयःस्य जलस्योद्गतिस्मरणस्येयस्ये स्वामी तु बल्वापि कापांनी माहकू
लयति कूलं याविरणो पचाद्यच् कूलं नदे सेयस्थतन शगरल्पयारपीति हैमः रुणद्धि रोधिरश्राविश्रणप्रसन्
अरेत्नापि राधेः श्रोतस्त्रुरोधसीति हैमसारावलीतत् तत्राच् तीरयति पारं तीरं कर्मसमाप्तौ पचाद्यच् पदभुक्
टेतीर्थतेन रणकर्मसमाप्ते मेमान्तं तावुरादिरापंतारयतेस्याहृतन्त्र प्रजवृणापितिल्पट् तुसग्रापुंसिमृता
यामितियपुंसेगाच्चरेतीरावगतीरावेगतीरं प्रतलदेशुतिहैमः पंचपारे प्रतीरमित्युपसर्गोनरनिहैमस्येनर
ति नटउच्छ्राये पचाद्यच् स्त्रियांनटी जातोमितिङीष् पंच २ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र॰ उदन्तोजलानयानि पात्राणि सपिस्थइमत्रस्य पीनियोगविभागात्कः उदन्वीवपानीतिवा उदपस्वेदसे·
टी॰ लपोरितिप्रशनिः प्लवते प्लवगतौ पचाद्यच् प्लवः प्लवतेस्मेनौकपोश्च हेकारद्वेसे च्छुत्तानौभेलकभे·
१०८ कपोः कमलनिभमहीनागकुलकेजलवायसे जलानरेप्लवगपन्नगाः सलकभिदपीनिहेमः कोलस·
स्मानेन्द्रावलिनीनिगाः पोन्द्रप्लवकपोः कालः कालनवरीफलमितिनिशाखनः कालोभेलकउन्मेगक·
पाशाविचित्रकेकिरा कालनवदरकोलापिष्पलाचव्यभेषजेद्वनिहमः श्रीणितद्गणादिनिमितनरणसा
पनस्य सवनिसगनोसरीभ्यानहेन्सनदुरवमः स्रोतोस्मादिस्रानःसयः सकलसलिलमितिरंस्या

उदपेनप्लवः कोलः स्रोतोः स्रुतः स्यानरत्नरपाणंस्याडोणीकाष्ठम्बुवाहिनी ११

इत्यंविवेकास्रोतात्रुः वेगाद॥

क्लिये पकेप्रक्षत्रिजलवहनस्य प्रानेरमेनन पुरिसेसापामितिचः पतत्रस्होरविनिमक्रदः नत्रपरता·
ष्टुटः श्रेसगाव प्रानरत्नरपाणंस्यास्त्रनरमितिवेपालितःनरणां ऋहोरपू नरस्यपणाः हेनघादिन·
णोदेयमूलस्य इवति इपनोवहिश्रोनिनिःक्रोरकागादिनिक्रीव द्रोणीः काष्ठानुसेचनीद्रोणिस्युतिद्रुपर
त्नाकरान् द्रुणिरपिद्रुणाहिसागमाः इगुपधात्किः द्रोणीकाष्ठाद्रुवाहस्यामयोश्चेत पुनः प्रनेद्रुवहानिव
हुलमाभीतापद्रनिणिनिः देकाष्टपाणक्रुननौकाकारोद्रुसेचन्याः ११ १०८

106

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

जलानि उच्छ्वसन्त्येभिः परिवहन्त्येभिः प्रवहाणानि वहप्रापणे हलश्चेति घञ् उपसर्गस्य घञि इति दीर्घः
यद्वा जलानामुच्छ्वसनं परिवहनं च भावे घञ् परीवाहा नलोच्छ्वासमहाः स्युः योगपवल्तानि हेम्न द्विजलस्य
निर्गममार्गस्य समाधिकजलस्य सर्वतो वहनस्य वा कूलिताः कूपाः कूलितेन इति कः कूपस्य कूलितिरिति वा
कुवे शब्दे कूलनाविति कन् कूपका शुष्णाहृदस्यान्ते लब्धे कुतरे वड्ढप्यानविनापाचा विदारयन्ते इविदारणा
णाच बाहुलकात्कर्मणि ण्वुल् यद्वा विदार्यतेकर्मणि घञ् कूलिता विदाराः कुत्सायां कः हेस्नद्धनः

जलोच्छ्वासाः परीवाहाः कूपकास्तु विदारकाः ना
व्यं त्रिलिङ्गं नौतार्ये स्त्रियां नौस्तरणिस्तरिः १० राम

याति इति कृत नागतेस्यनावानार्थं नौवयाय मेतिपत् वौतीर्यत्वारेण्याः प्रकेनौ नरणयो गपज्जलस्य वृद्धेः
णइरडेरणो ग्लानुदिभ्यां डौः पुहानयनि नीप्रापणे ग्रेम्भापीनिरः नेग्रवति क्षिप् त्वरत्वरस्तूद ग्रहिः तरण
नया तरणवननरणयोः ग्रतिस्टपमप्रपविन्दभ्यानिः तरणिस्तरणेः केः शौकृमायौपावुपिनौकयोः पः
छावत्राविनिहेमः ग्रचइः कृदिकारादिति ङीष् वा तरणी तरी तरिरेषां पर्यायो वेश पायात्सादीनाचपरके इति
हेमः औषि १० राम राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रु. अथेति कृपणतो इ॰ कस्य हालपति दलविशारणे कर्मण्यण् शाकेश्वादिः काहस्य कुद्दालः हेपानार्ग्मल्ला
टी. पनपनार्थेकाशादिरचितक्रः हालस्य सेकस्य पात्रमिच्छनेनेनकरणेति लूहसेचनेरत्नगात्सके नोकायाः सा
१० कभाजनेइतिविश्वमेदिन्यौ हेतौस्यज्जलानिसारणपात्रस्य १३ नावाहं ग्रहेनपुसक मिलिनन्मुहूषः वाहिगाः
अहोच्चलितटप् एके अनीलाननोयेन उरःश्वस्तीतिकष् नावमतिक्रान्त प्रमारपइतितन्मुहूषः यतिनाः प्रमाः
नहावा अगाधमभिव्याप्यतिष्ठ श्रसीरति षड्विशारणेरागत्पयेति क्रः प्रसन्नाल्लीमराया स्यादच्छेसन्नशू

707

अयि: शीकाश्रजहाल: सकपात्रेनसेवने १३
क्लीवर्हनावनावोहः नीननौकेः तिषुविश्व त्रि
ष्णगायात्यसन्नेच्छः कलषोनच्छग्राविलः १४

यास्विश. च्छेच्छरने च्छातिरष्टि सपीतिकः नच्छयतेवायुमेषपीतिरः अच्छोमलूके स्फटिकमलच्छमि
शुवेः अयमितिहेमः हे लषति लषहिंसायामि गुपधेतिकः कस्यजलस्यलूषोयानकः कलषन्नाविले
पापेइतिविश्वः भिन्नाः च्छान् नजसरूषः नलोपोनजः तस्माच्छेरवि ग्राविलात विलभेदने इगुपधेतिकः
शोणि मलिनजलस्य १४ राम राम ॥ १०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

समुद्रिनावोगमनेद्वीपांतरगमनेवासंयात्रा साप्रयोजनमस्य तद्दस्यप्रयोजनमितिवक् पोतेनोपलक्षितो
वणिक् द्वेवहित्रगामिनोवणिजः कर्णः श्रोत्रमरित्रंचेतिद्वयोः तंधरति भूपारोकर्मण्यण् नावानरति
नोग्रवक्षृत् द्वेनाविकस्य नोसुधुरंकर्णधारकस्येत्यन्ये नियच्छतियानं यमनियमने एवुल् नियामकः पोतंवा
हेकर्मण्यण् धारेनियन्तारि पोतंवहन्ति कर्मण्यण् द्वेवहित्रवाहकस्य कूपेकार्यानि केशाद्वे सर्पोतिकः गुणानां

सांयात्रिकः पोतवणिक्कर्णधारस्तु नाविकः नियाम
काः पोतवाहाः कूपको गुणवृक्षकः १२ नौकादंडः
क्षेपणी स्यादरित्रं केनिपातकः ॥ रामायनमः ॥

तरज्जूनां दृढः संतायोकन् द्वेनौमध्यस्थरज्जुबंधनकाष्ठस्य नौबंधनकीलकस्येत्यन्ये १२ नौकायादंडः क्षिप
तेष्वनयेतिवा क्षिपः किन्त्र्ययनिःवाहुलकात् ड्णो क्षेपणिरपि क्षेपणं श्रेणीनौकादंडस्यालंभिरोः क्षिपो द्वेनौ
कायांक्षेपवहचालनकाष्ठस्य अरच्छन्नमनेन ऋगतौ ग्रीतिलक्षश्रुनौत्रः केजलेनिपात्यतेस्य हलदंतादिना
लुक् शेषादितिकप् संज्ञायांकन्वा द्वेनौकश्चस्यावालनकाष्ठस्य ॥ राम ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. शपतिशेनन्तूकरणे प्रोतोनुपतिकः इलयोरेक्याद्बडिशमपि लिपोवडिशा प्रपञ्चयेत्वडिशी विध्यतेनेन।
टी. विध्यन्ति कुर्वन्ति लोहमत्स्यानां वेधनं द्वे १६ पृथूनि रोमाणि यस्य रोमपत्ते इति स्वामी वल्कलमिति सर्वधरः ऋ
१०८ षति कषति हिनस्त्यर्थः पचाद्यच् यद्वा कृष्यते निवेतोवचनिचः मत्स्यः मीनः पुंसि वज्र माहत्वन् हलश्चेति वृन्ध्वरप
वाद्रत्वात् करणाधिकरणयोरिति त्वर्ततीनाङ्घ्रा षाकृनागवलायोमीनापुमत्स्याटवीषुना मायति मरीह
षे अमन्तज्ञातिस्थः मत्स्यमाने यथुंभूम्निरेशा मीनातिमायतेना मीनः हिंसायां फनमानाविनिनियातेः

108 आनायः पुंसि जालं स्यात् शणसूत्रं पवित्रकम् मत्स्याधानी कुवेणी स्याद्बडिशं मत्स्यवेधनम् १६
पृथुरोमा झषो मत्स्यो मीनो वैसारिणोऽण्डजः विसारः शकुली चाथ गडकः शकुलार्भकः १७ ॥

नः विविधं सरति सृगतौ ग्रहादित्वाणिनिः विसारी विसारिणो मत्स्य इति स्वार्थेऽण् ग्रेशङ्कायते स्म न।
नीशाङ्कभीवे पंचभ्याम मत्स्यानाविति ङः ग्रेङ्गोऽस्तगनाभोस्यान्तरद्दहाखगकषइलितिवेमहिम्मो विशेषणस
रति सगतो व्याधिमत्स्यवलेखितिवच्च शाकलमस्यास्ति स्वतइतिः सकलवल्कलेह्ह चेतिनालव्यादावन्तपः
सृष्टो गडतिगडसेचने कन् शिल्पिसंज्ञायोः शकुलोत्रमत्स्यमात्र इति स्वामी तस्यार्भकः द्वे १७ ॥ १०८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

निम्नमिति स्वाग्रभागे स्थानेश्लिकः यातेनजलंतेननवोत्रगच्छति गाहगतौ गंभूगतौ गंभीराद्यश्चनिभीरा
गभीराविनिनिपातितौ त्रीणि उत्तानस्यानोविस्तारोस्मात् तस्यगंभीरस्यविपर्यये उत्तानमगंभीरस्याद् ध्री
स्तृणोपितेविध्द एकंनास्तितलंगाधः स्थितिरत्र नत्रास्य येनाधिनिवद्वीहिः तलस्याधोभागस्यस्पर्शः नसोत्र ।
इत्यनिनिर्मृस्य केजलेवर्तनेनवर्तनेन पवाद्यच केवर्तानांमत्स्यानांमयेद्यानकः तत्स्यदमिनाण् इत्युतिमत्स्या
दंस्यादशाने दंशाह्वानेनयाच यद्वा दाशयतेनलामसे दाशदाने दत्त पालाफकधीवरयेवहा धायनिशाभेदात्ता
लश्यानः केवर्तभ्रमयादौसादासीवाताचवेदिकनिरुद्धानरेखानःदासोभ्रंमवस्थेइचत्रातेः स्थितिचधीवरे द

निम्नंगभीरंगंभीरमुत्तानंतद्विपर्यये अगाधमतलस्पर्शौकेवर्तेदासधीवरौ १५ राम ॥

यातिमत्स्यान् छिन्नराद्रश्चनिनिपातितः त्रीणि १५ नपतेणीत्रशापोणा शिनीभुवइतिषच स्थानयतिमत्स्यं
नेनेन जालमानापइतिष्ठनेनोनिपातितोवा जलेतिष्ठने धोधइस्यण् जलति हनोभवति जलशाम्यत्वली
तिणःजालस्वरगवाद्ययोः दारकानापरेभषुनीयनालीनचाम्रकेइनिरभसः हे शाणीनि क्षणाणातो पवाद्य
चशाणास्यलूत्र पवित्रमुपवीते नहीव इवइतिकुनाविनिकल पवित्राहिपरीतलतणाया सत्तायाकःदेया
णोस्त्रजालस्य मत्स्याधारीयनेत्र इफात्रुपारणाधाद्यणायांभितिलयूद् कुल्लिनेवणोतेमत्स्याः वणायमेना हल
श्चिनिवद्य गैणाहिनान् होपुहेमत्स्यस्याय नयात्रस्य वलिनोमत्स्यान् ॥ रामायनमः ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ रलयोरैक्यं पाठीनः पृथीवरः शकुलः पक्षाभेदा वालक्यादिः सालेपुष्पक्रौवेदूवेनपृषावः पृस्तिचूहहमावेपि
टी॰ सालावरणासंज्ञयोरितिरभसेन रुमादिः पालाहालेमन्स्यभेदेरशालोकलमरुयोरिति हेमः राजीवेवास्या
१.२ लि श्रमज्ञापिरपपनशनिवः राजीवोमीनसारंगभद्रयाः राजीवमङ्गुरइति हेमः शकुलाति गतेवगोनपाठकशको
वाहुलकाद्दलच् नाम्नति नसुसालोक्रमिनमिशनिलभामनरव्यनिइव् ११ तिमिसिरति एविगरता मूल
विभजेतिकः शुचिविभाषेतिलः गिलः गिलस्येतिमम् आदिशह्ानतिमिंगिलनंदावलीरयः मत्स्यविशेषाः।

रोहितोमद्गुरः पालाराजीवः शकुलस्तिमिः ११ तिमिंगिलादयश्चाथयादोसिजलजंतवः तद्भे
दाः शिशुमारोद्रशंकवोमकरादयः २ ॥ राम

यादांसि प्रत्येकैकेत्यानिवेगेन याञ्चायणे अस
न् वाहुलकादक् यद्वायाति क्विप् यामतिप्रत्ययस्तस्य ग्रस्तव्याप्तस्तिवा दस्तइपत्तये क्विप् साहचर्यस्य
वेज्ञानियामकत्वात्संतेनतिरीचः जलानोजंतवः द्वेतेषांजलजंतूनांभेदाउच्यते शिशुन्मारयति मरुः प्राणान्मा
ने लिच् कर्मण्यण् शिशुमारोद्रजुमस्वतंतंतोनराणकाव्यनेइतिविश्वमेदिन्यो उद्रोऽङ्करवेसम्यतीतिरक् शंक
तःस्मात् शाकिशंकयो एकशंकुर्योपुइतिनिपातिनःशंकुः पञ्चशिराजलेसन्त्योकालक्रशभुप यादोःसभेदयो
भेदइतिहेमः कुणाति क्रोहिमाया पदायच् मकुष्यालोकराः इषादरादिःपद्य कुमेत मकिभ्यायंचव आ

209

२.५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सहस्रदंष्ट्रा यस्यापादि शृंखेन मयानि णामप्रद्धेणाव् ग्रमे भोपीनिः ग्रमेषामपीनिरीचं: षवशंपपदृति प
दयक्राणावा चिश्राव शपके निणानिः पाठीहिज्ञः नमनइवापेतिन् हयकव्यपाः प्रपास्लन्ला हापाठीनो ग्रपल
इमे पाटकमीनभेदे चलितिहमः हे उविसमपज्ञनेकद्रूपमस्यास्ति ग्रनइति: ररपोरेको ग्रः शभाद्रूप उद्रूपमस्या:
स्तीतिवा· शिशुः शिशुमारः नस्याश्शनिकृनिरिवइवशनिकृन्ला विनिकन् शिशुकः शिशुमारेस्याहाल कालूपि
नोरंपि हे शिशुइति णानमत्स्यविशेषस्य नलवनस्यामीन्: नशभोमीन इतिकेचित् पठंति विलसन इग्रप
धाक्कि: विषाणाहिन् विलिविलि विलासिमिमीनम्: मा इ माने घानोनृपतिकः चीकारोहनः नलमीनश्चिलिचि
मोमहनमीना: चिञ्जलिमितिरन्लमालालन्लणासारसी कौवीन नलमीनश्चिलीचिमितिनिवा पालिनात्ववनरिका।

सहस्रदंष्ट्र: पाठीनउलूपीशिशुकः समौ नलमीनश्चिलिचिम: प्रोष्ठी तुशफरी द्वयोः १८ सुदस्र मत्स्य:
रवान्म यहीर्षेइनोपि हे नलवनचारिणामत्स्य प्रकृष्टप्रोष्ठा सधानः पोनाधानमयाकषाः ॥ राम।
स्म शंकोप्रयावी नासिकोरोहितिन्जातेतिलिवाइोषु हयाभिप्रनेनसंवेषान् प्रोष्ठापि शफराति रायभेषातान्।
पेतिक: जानेरितिद्वीष प्रसिशफरः हे १८ सुहारस्रानुलामत्स्याः स्नेरोड्रमत्स्याः नेषांसचानः पोनवाहिडेषा
धीयते पाजः कर्मणाल्यह् यहापानोः भेकग्रापोपनेत्रयपिकरणोल्यहू हे ग्रपाक्रष विशेषाइचोत रोहित क
हवीन जन्मशाइ शौव रुहे सुलावनीनव् गेहणा चन गेहे गेहाज्ञानो स्यानारकारित्वान् रोहितेकेकमरके
`जशक्रवासनेप्रसिस्यान्मीनस्थापाभेदे` हिनकइमममनानि इमसंख्योमहुरायचतिनिपानिनः शाद्यन।
शाइ स्नाबायोकभोगिनज ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री:

११

गेहोत्रयपः पराम्यस्य किंचित् चुल्लपति कास्पनेकालग्रहणे चुल्लणायंप्ति निवासिकनिर्दिष्टः चुल्लप ।
थानः श्रमेस्मोपौनिद्रः रोतिनिद्रकारमकारयकाराणांलोपः नतः सज्ञायांकन् डीपाकचुवाइतिख्यातस्य ।
नियतनेहानिभवे नोहस्युनिहाकः कन् वाहूलकाद्वहस्वः गुच्छनिश्चयपरिवेष्ट्व गुल्ल हत्पाहइतिख्याना ।
याः रक्तोपिचति प्रानोत्रयेतिकः रक्तपस्याजलोकापाडाकिमानानरानसे चलसाकोस्याः उकडचः कइनिति
पानिनोरनप्राकशवः सोनोपि जलोकानजलोकसीतिसंसारवनहिवचनप्रापिके जलोकापितलाकासास्य
लूकाजलनलोकेतिनारपालः डीति २२ मुक्ताः स्फटमत्रस्फटविकसने हलश्चुनिवत् प्रच्यनि साचनिसोकाः
निवा शुच्यग्रभिषवे पुचशाक मकगनोवाकिच् पुक्तिः कपालशकलेशा स्वशावनखिपिचनख्याश्चावनेङ्ग्रा
गेड्पदः किंवलकोनिहाकागापिकासमे रक्तपास्तुजलोकापाख्रियांशुक्तिजलोकसः २२ मुक्ताःस्फो
टः स्त्रियांशुक्तिः शंखः स्यात्कम्बुरस्त्रियां वइशाखोः शाखनलोः शङ्खकाजलशुक्तयः २३ ॥
ममुक्ताःस्फोटमुच्चस्त्रियो ह शावनति जनयति खनमुखवहरणो समेभ्यापौनिद्रः शांखश्रस्यनिवाशाम्यलत्वी
वा शामडपशमे शनमोविनु एपर्थः शमेःखः शाखः कवोनपाश्रिजाभालास्यिनिपिभिजाव काम्पति कमुकालो
जल्वाहयश्चुनिलिपानितः कवूवलयशाखयाः गत्तशाखूकंकंडेग्रीवायामलिकपिचनिहमः पलोष्टनप्रसक ।
हेलड्रामुनशांखेश्च शंकेकले शाकिशेकोपा कनोमृत्रहानेन सहलावरितिपुच सज्ञायाकनशाखस्यनखेइचाति
श्रकृष्टः शावनति वहुलमनयजापीतिपुच सहा स्वाथकः डमम हपाम्पलिमत्रडपुशमडलूकारयश्चुलिनिपानितः
शाङ्ककपिपाकमशकफेनःममरमालायाश्रब्लिगः शङ्खकाननपुंसकेउनिशहनेहिस्त्रियना शङ्खकाशेवुकश्रवह

[illegible]

२१॥ [illegible]

२२०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नत्रस् सकेशानि शह्वलेकः भकेशानित्यो नक्राशि विपुषेवेनिहेमः ग्राहिनाग्राहकुम्भीरादयः जलचंतविशे
षाणांपृथक् पृथक् २ कलानिकलसाधनेगाभीरादयस्मुलीरन् कोलीयते लाइश्लेषणे कहलकातरक ।
यद्वा कुलमस्यास्तिप्रतहुनिः नमीरयति कर्मण्यणा ननकमेतकमात् लयनेलो संपरहरिः कुलीनालाः ना।
गानि ॰ कृणानि कुहिंसायां श्रमभ्योदीनिवित् कटनि कटवर्षावरणायोः पचाद्यच् करचासोकटश्च श्रहट
दीनायमादिष्ववारेफः नतः स्वार्थेकन् कर्कस्मेनवर्णोटलति टलगतौ रोवा कर्कटः कुलीरकर्कटौ गाराशौ
स्योइतिहेमः हेकुकूलिनः कौवाकूमिर्वेगोस्य श्रच् श्रमच वेगश्चानिनियोगविभागादच्यमासानः कूर्मः सौपुं

स्यात्कुलीरः कर्कटकः कूर्मेकमठकच्छपौ ग्राहोवहारोनक्रस्तुकुंभीरोथमहीलता २१ गम ॥

सपर्यौवोचागाकाशेवेगार्भयाविनिरस्मसः कामते कमठकौतौ कमरचः केजलेमटतीतिवा मटमदनिवासयोः
पचाद्यच् कमठः कच्छपपुंसिभाइमेदेनपुंसकं कच्छेनपिवतिपायाने सपीतियोगविभागाल्कः कच्छपा।
वस्मकोमेटकलालहगाहानरे पुंसिनिपातरे पुंसिनिष्पत्र रेकूर्मसप्रवपातरपिचेतिविश्वमेदिन्यौ श्रीणाए।
ह्लानि ग्रहउपादाने विभाषाग्रहइतिणः ग्राहोग्रहजलचरइतिहेमः श्रवहरतिश्रवश्चौहृत्त्त् स्याचचेतिणः
श्रवहारोस्त्रशृहादिविश्रानोग्राहचौरयोः निमन्त्रणापनेनचइतिहेमः हे नक्रामतिहयसले कमपादविरेप
प्रम्याधीतिइः नभ्राडिति नलोपोन नक्रनासायत्रदारुणाः नक्रोपाटस्पीतिहेमः नक्रः कुंभीरकेपुंसिनक्रनासा।
कनीरयोः कुंभिनहातिनमीरयतिकर्मण्यण् हे म स्रालनेवक्रूशान्वाभ्या २१।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. मद्रोमनस्य भेदः यो यपनयाभावाद्रपाद्यानस्यथियास्री अपाति अहिंसायां श्यामे ह्रस्वेश्च निपात ह्रस्वके
टी. त्वड्गाग्रस्थ पुंपोपोनिजातिविंतिवाङीष् मद्धानपि आपांभेकसर्वधाग्धी अरी स्थानमुद्रस्पत्त शिलीगन्डूप
१११ दस्यापि इति स्यान्कमस्य मविरुमरमाला एकं इति द्विनाम स्यात् गुणोवहु श्रीहेरि तिङीष् दुर्गवु आध्मा
ग्रनड यथेतिवाङीष् दुर्नामा त्वश्रादिवाज्रणान्वेहीवेः कोशपस्याः नानेति ङीष् संज्ञायां कन् कोशान्ति ह्रस्वः
तालुयामहेमाखेन पदीच परीवाहाः विष्वक्सेनप्रिया आलेकूटाः कोशविशेषे चक्रम्यक्षविवेकः दुकिनाः
वीर निरवात याः जलमापोपाह्यस्य मस्य जलपाशेन निष्पम्भे इतिवा पुंसीति चः जलाशया जलाधारस्याद्ग ।

221 मद्वस्यप्रियाम्भेगीद्वर्नामाहीवे कोशिका जलाशयाजलाधारास्तत्रागाधजलो ह्रदः २८ आहाव
स्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये पुंस्येवान्धुःप्रहीकूपउदपानंतुपुंसिवा २९ ॥

नीरेमलि—के ग्राधि

यतेत्र रदः पूर्वस्याने अप्याये निहुत जलस्याधाराः हृ नत्रेतषु सध्ये अगाधं जलं यत्र स जलाशयः ह्रादते ह्रा
दयत्यकेषाह पचायच् पृषोदरादित्वा ह्रस्वः एकं २८ आह्रूयते अत्र केनमहीपाशावे निपानमाहावः निपन
पिबन्त्यस्मिन् करणेतिल्युट् उकूपसमीपरचितजलाधारस्य ग्रप्यते प्रसगस्ताद्दे प्रतिर्णाकस्यमीतिकूः पु
कंच यद्वा ग्रंधयति ग्रंथदृष्टमपद्याते सगत्यादित्वात् कुः प्रहीयते प्रहरेः कूपयन्ति दृश्यकोनि कुपाद्वे कूपुम्पा
वेतिपः दीर्घस्य कुपिन्नोपिधातोरयाधात्र कूकूशीत्यः कृत्नोरिति ङीष् निदर्शनात् उपद्रिरितिवा कूपकस्तदा
नगाद्रोतुगणाद्रतयोः उदकं पिबन्त्यस्मिन् अधिकरणे ल्युट् उद्कस्यो दः तस्याने च उदुचितः चन्नीति २९ ॥ १११

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

[illegible]

[illegible]

[illegible]

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ग्रं· वशेन:पल्वलो:स्त्रीतिवाचस्पति ग्रंस्थचनत्सरस्य श्रीणि उष्यनेषग्रायस्या दुवपवीजनेन संनाने वसिवष्पि।
टी· नियाजीतिइत् कूर्दिकारादिनिवाऽ:पुवापावापिस्टनेनिहितूपकोषाः दीर्हेच संज्ञायोकन् हेवाप्याः त्वम्यने।
११२ एवतुग्रवरायणं इवरवनइतियन् परितःत्वम्यनइति ग्रनेभ्योपीतिइ:हेइगोहिदरिलःत्वानस्य ग्रपिद्यनेजल
मसिन् ग्रप्यायमापतिवञ् ग्रापारसाधिकरणेप्यालवालेत्रपारणे एकेष्यापइतित्वानस्य ग्राससंलानल
स्पलवमालानिलाभ्रादेन मूलविभजादिकः लवमालानि तोद्दत्रे नम्समासेहूस्वादेनम्पेभ्रावलनेभानेन
वलसंवर्ण हलश्चेतियञ् ग्राइयनवालाहृत्ताश्रवा ग्रावयनिजलमत्र इदृवपृथीजननत्संनाने हलश्चे।

२१२

त्वेयन्तपरिखापारस्त्वेमसोयत्रपारणाम् स्यादालवालमावालमावापो यनदीसरित् २९ नदीनिम्नगौषी
वलिनीनदिनीह्रदिनीफनी सोनस्वतीदीपवतीस्ववन्तीनिम्नगापगा १· राम राम

नियञ् ग्रावापोभाइवपनेपरितेनुपालवालयोः श्रीसाहत्तमलक्षननजलाधारस्य नदति राष्टष्यनेकशाहे यव
रिम्नतदेऽ निदिन्नापानननान् छिद्रतिद्र्पसरतिस्रगतोसरतीरिति २९ नदेगाःसनस्याःपुनद्वनिःश्रोत्व्रम
त्पस्या नदमस्यास्याः हूदाः संनयस्या ह्लादिनीत्यस्पफनोतिवनसादीन् क्विप् इषोदरादिन्वान्नुकूलेनाननादीः।
प्रश्लेतेसिसमयस्याःमनप् ग्रस्सायनिविनीनसानस्विनीमपि दीपमस्तस्या मनप् स्वतिलट्ःणान् ङीप्।
श्रुतिइप्रश्नापयणनोतितिनम् निम्नगच्छति गच्छगतोग्रमभ्यापीतिइःग्रपासमूहूग्रमोनेनगच्छति टःग्रपवण
च्छतिइ:हृस्वादि१पिविद्यारगारमागारमपगामपीतिहितपकोषःहारणा १· राम राम ११२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

भ्रस्य कूपस्य नेमिवेष्टनेन निनोमि नेमिनीतिनियो कूपत्रिकायां कूलनपाः स्त्रियौ निनोमस्य पाश्याः संख्यापाः संज्ञाः
सत्स्वाप्यपनेष्टितकम् त्रिकाकूपस्यनेमौ स्यात्त्रिके पृष्ठावंशाधरे स्त्रियामिति विश्वमेदिन्यौ हेकूपस्यानस्त्यादिपाऽ
एण्यंदाहपत्रस्य विनह्यतेनेन नहबन्धने हलश्चेति घञ् उपसर्गस्य घञीति दीर्घः कूपमुखे रत्नकादिभिर्बद्धस्य
के पुष्करिण्यां सनस्य पुष्करादिभ्यो देशे इतीनिः पुष्करिणी न द्यां समे तु निम्ने जलाशये खातो नित्यत्र यदा
कः ननसनखनामित्याल्ले देवसम्बन्धनरहस्य खातस्य खातादिके देवखातं खानकमकद्व खातं देवखातं निपुष्करा
देश्मरदश्नान् पुष्पापि हेमत्रेकु त्रिमजलाशयस्य देवहारस्य जलाशयसेक्यमे २१ पद्मानामाकरः नश्च नेन

नेमिस्त्रिकास्य वीनाहो मुखबन्धनमस्य यत् पुष्करिण्यां तु खातं स्यादखातं देवखातकम् २७ पद्माक
रस्तडागोऽस्त्री कासारः सरसी सरः वेशन्तः पल्वलं चाल्पसरो वापी तु दीर्घिका २८ ॥

तडागाने तडागादयश्चेति निपातेः तडागस्तु जलाधारविशेषे पुंत्रकूपके इति विश्वः पिनाकादित्वात् तडाः
क इति कश्चित् तडमकोने अगनिबा अकयाकुटिलापभानो कमण्डल्वां इत्येक हेसपयाताय जलाशयस्य
कासने कासृहाहे तडागादयश्चेत्यादिना वत् पद्मा ईषत् सारो सर्वइवदवचेतिको कादेशः काममूत्कृति स्पगलो क
मण्डलौनिवा स्त्रिपौने स्पगलो कमण्डलु ननपवमहत्वेगोरादित्वात् ङीष् जीवादिक्त जिमसपयाकरस्य पंचा।
पिसरोमात्रे सन्मने विशमत्रभेकादयः विशाधवेशाने अस्त्रं विशिभ्योऽच पलति पल्वले वा पलवतो सानी
पयोसीनि वलच् ॥ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ राम

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र॰ एतद्बुध्यमानाधिनतः क्षितउवैस्याहुरिमेनेननेनाख्यायं स्यहृषितत्वात् श्रुमयमेनस्यकृतत्वाच्च पापंविमोच
टी॰ यति सम्पापयापंस्यादिनापापान्मोचनेऽसनिशाचु तस्मादेवञ्चिकेनेति व्हिपिविपाट् हे विपाशापाः ३३ शोणमा
११३ ति पोराह्नवर्णागमोः पदायच्च शोणः कृशानोस्यानाके लोहितास्वेनरपुमान् विधुकोकनदच्छाये हिरण्यवा
हावस्यहिरण्यवहति कर्मण्यण्प्रत्ययः हे कुलेशाणिगणोऽकृदवेवोयत्नेवासाधुः तत्रसाक्षात् इतियत् कुल्याना
दीकुल्यमस्तिकुल्यावति पुणालिकृ तिपरयोर्नदीमातृषि एकेक्षत्रिमस्वल्पनेषाः पापाः संतप्यामतत्पु षारा
दीनोवेतिरीढः वेत्रमस्यास्या मतुप् चंद्रभागयोः पर्वतयोरियं ततः प्रभवत्वात् तस्यरमित्वया छिन्नलितःइशत्रा

शोणोहिरण्यवाहः स्यात्कुल्याकृत्रिमासरित् शरावतीवेत्रवतीचंद्रभागासरस्वती ३४ कावेरीस॰
रितोन्याश्चसंभेदः सिंधुसंगमः द्वयोः प्रणालीपयसः पदव्यांत्रिषुतूत्तरे ३५ देविकायांसरय्वांच।
भवेदाविकसारवौ ॥।

मः चंद्रभागाद्वानद्यामितिवद्धारिगणस्त्रात्रभवति स्वरूपयोरविशेषात् ता
पात्तत्पनीसेयं चाद्रभागीनचंद्रिका चाद्रभागा शरावतीकश्मीरेषु सरस्वतीनिशाङ्गारणीवः सेत्याशवेक॰
त्वाद्द्वाभावः चंद्रभागा चंद्रभागा चांद्रभागीवसामता चंद्रभागीतिसेवा कौनैतिहिरूपकोशः सरांसिसंत्यस्यां
मतुप् सरस्वास्त्वनदेवा होताः स्ववृद्धिकेलिपा वाणास्तारत्नवान्देवीगाग्रहीषुनदीभिदि मत्पत्यासति ३४
कस्यजलस्यवेरंशरीरं तस्येयं ईयहेरसस्यावा कावेरीस्यात्सरिद्रूपगापनात्ति हरिद्वयोः चुमाः कावेरीकोरकीचवं
एवनीमाराचनीदयः संभियते मिलत्यत्र भिदिर्विदारणे हलश्चेतिघञ् संभेदः स्यात्संगस्मिन्धोः संगमः नयोते।
णालवेपते कर्मणिण्यत् इयपस्यांदित्वलां गाणादिङ्गेषु कृत्रिमजलनिस्सरणमात्रस्येक ३५ देवानांदिव्यः ११३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गच्छति गङ्गा गम्यते। विष्णुः पदं स्थानं यस्याः गौरादित्वात् विष्णुपदेन भाः ङीपः विष्णुपदस्य नीरोरे विष्णुपदी स
रापगेति हेमः जह्नो राजर्षेः तनया सुराणां निम्नगा लभ्रोरिः भगीरथस्येयं तस्येदमित्यण् ङीन्‌पयोगक्रुतिः
यद्वा त्रयाणां पथां समाहारः त्रिपथं तेन गच्छतीति डः ङीप् त्रीणि स्रोतांसि यस्याः भीष्मसूते सू प्राणिप्रसवे क्वि
प् त्रिष्टी २१ कलिन्दस्य अपत्यं स्त्रीमित्यण् सूर्यस्य तनया यच्छति यमं उपरमे ग्रुजि यमिकीर्णः भ्यच्छेत्युनन् श
मनस्य स्वसा चत्वारि रेवते रेवृ प्लवगतौ पचाद्यच् नर्मदाति ददाति वा रुदान्ते रोत्र व रेव इते वा धातोच्चपे

गङ्गा विष्णुपदी जह्नुतनया सुरनिम्नगा भागीरथी त्रिपथगा त्रिस्रोता भीष्मसूरपि २१
कालिन्दी सूर्यतनया यमुना शमनस्वसा रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यका २२ करतोया स
दानीरा बाहुदा सैतवाहिनी शतद्रुस्तु शुतुद्रिः स्याद्विपाशा तु विपाट् स्त्रियाम् २३ याम ॥

तिकः नर्मा रः केलिस्त्विर्विति नर्मदा सरिदन्तरे रातीति विश्वमेदिन्यौ सोमात् सोमवंशजात् पुत्र स्वस उद्भवति
तेनावतारितत्वात् यद्वा सोमोऽमृतं सद्भवत्यस्याः स्वर्गप्रदत्वात् सुप सोमा उदा उद्भवति पचाद्यच् मकल
स्य कन्ये धरे इवी कन्यका चत्वारि २२ शतपाद् भवति द्रुगतौ हरिमितपाई वः शतेचयुदिन् शुतुद्रिः नदति तट
यथनि उगुपधात् किदिनोन् बाहुलकार्त्क् इमसैगेयम् नसरस्वति भतः डीतिहिन्दु रुतिः यत्तष्कुटः शतद्र
वि शृषोत्र सा हिन्वा स्विर्णौ विकारं अतद्रुरीति स्वामी शितेतो वाडुताशितद्रुरितिकौमुदी स्याद् तत्र ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ एषां सौगंधिकादीनां कंदे मूले शालूके शालूनिवाशालवलनसंचरणयोः शलिमंडिभ्यामूकन् मुद्दिघु एवं
टी॰ वारिणि पर्णान्यस्याः पाककर्णानिरोऽपु यहावारिपिपर्णि शपालनपूरणयोः धाधुवस्यवस्लिमोनःनानेरिः
११४ निडोऽपु भूतपवाकुंभाकोवारपर्णाःस्याहिंसकेपदति कुंभाल्वस्याःवन् हे जलनीलयति नीलवर्णाणिचू क
मेएपए जलेपातेतिपुति पीड्या वलनंवलनवानः शेवालस्थशैवालःशैवलाजलनीलिका श्रीणि कुमुदाम
वरेशासति कुमुदनउवनसेभ्योसुनप कुमुतिवल ३८ पुष्करादिभ्यस्तीनेकुमुदिनी देकुमुदपुष्करेशास्थकु
मुदलतापाद्यमने नडाःसंयत्र पुष्कयादिभ्यस्तीतिः इलयोरैक्यं पद्यानलमत्रास्ति खलादिभ्यस्तीनिःन॥

554 शालूकमेषांकंदः स्याद्वारिपर्णी तु कुंभिका जलनीलीतु शैवालं शैवलोयकुमुद्वती ३८ कुमुदि॰
नानलिन्यां तु बिसिनीपद्मिनीमुखाः वा पुंसिपद्मंनलिनमरविंदमहोत्पलम् ३९ ॥

लीमनःशालापोतनलिनेपिनलंमततामितिविभ्यः नलिनंनलिकानेपाणुजेपुनलिनीपुनःपद्माकरेणसा।
त्रिष्वापिलिहेमः बिसमस्त्यस्याःपूर्ववदिनिः पंकपियिनी मुखशब्दादायर्यीवत्पणालिनीकमलिनीपुटकिनी
सारपः पद्मिनीपद्मसंवातेस्त्रीविशेषसरोजनेइतिमेदिनी पद्मिनीपोष्ठिरंनरे मुत्त्वेःत्रिनीसरस्योवनिहेमःप
द्मेपदगतो प्रतिस्त्रालितिमन् पद्मास्तीपद्मकेबूहनिधिसंख्यांतरेवुज नानागेस्त्रीफलिकाश्रीवावीहेप
द्मगोपुत्रलनलतिणालगपेरलव पुरशीपुंलिंगाविदंति गवादिपुविंदेरिलिशःशेमुचादानामितिनुम् महद्ध
नउत्पलेच उत्पलंकश्मुरुहे इंदीवरेमासमूत्पेइतिहेमः ३५ ॥ ११४

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham.

ऽपेके सरसोत्पलभवोत्तमभवत्यणां दिविकाविघ्नायेनस्यवामादेयाल्वदोरिनायनेतिलोपः स्त्रियां टिडिति ङीप्क्रमे
णौकेकसारोत्थव स्यार्थविनयादिभ्यष्ठक् श्रीमनोगंधः शुभोन्ननस्य शुभोन्नमितिवर्णितिवासौगंधिकं तक
ल्हारपद्मसारोचकल्हारो कस्यजलस्यहारइव कल्हारतेवा अच् पृषोदरादिः हस्रुक्तपुल्लारस्य मुदातिस्यानुस्फुला
मोहल्लानि हुल्लविकसने एषुलपद्मा हलनेसंपदादि हल्लानि लादाने गतेनानुपेनिकः संज्ञायांकन् रक्ते
संध्येव रुवार्थकन् केणः रक्तानुपूर्वीनकालिकरुकं रक्तिलापेगनेौ मलविभुजादिरितिवा हरकल्हारस्य २६
उत्पलनि पलगतौ पचाद्यच् कोवलयक्षिशोभाकरत्वात् कुवलंउत्पलकुवमितित्रिकांडशेषः नत्रकोवलसः
सौगंधिकंतकल्हारंहल्लकंरक्तसंध्यकं २६ स्यादुत्पलंकुवलयमथनीलाम्बुजन्मच इन्दीवरंचनी
लीस्मिन्सितेकुमुदकैरवे २७ याम ॥
वरणो पचाद्यच् मुत्पभ्यापीतिदेः कुवेयहाकुवने कुदुःखा
श्चेकृदादिः पचापीवितनृषड्. हेकमलमदानोसामासेन मुत्पवंइदीवरंसोमम्भूमे उत्पलंकरुभूहहेदृति
रुषसः श्यामेश्वितिकंचनीलकुवलयमिदीवरंचनीलातामितिनामसमालाच नीलतरंकुजन्मच इदंति इंदिय
रमेश्वर्ये इन् कांतिरिति बुद्दीलक्षीः तस्यावरं सिंहं इंदीवरंकुवलये पानायर्थांचपोशित कुवलयंस्यादिंदी
वाराभंत्यपीलिल्याद्देरिंदीवारमपि हेनीलोत्पलस्य कोमारतेमुरुहर्षमूलविभुजादिः कसदंकेरखरक्तपये
कुमिकोयो गन्धार्थोपुस्तिरिंदाणेनागशव्दोवाग्भागोनेर कजलरीति हशाहे पचाद्यच् नन्दुरुष्ठकनीलत्पलकके
रवस्यहसस्थेरश्रियै कावेगपरेतवनरेभकुमुदितिमाधवः हसुक्तोत्पलस्य २० ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ॰ रक्ते च नद्युत्पले च कोकोस्त्रकान् नदति गायत्र्यामेके शाह्ने ग्रंनं भावित पण्डं: मूलं बिभर्ताति: ग्रपकोकनदं र
टी॰ क्तकग्रुरं रक्तपकजे इति विश्व: नीति नलति गालवाचे ज्वलितीति णः नालं नाली पद्मदरेड नालाशाककले
११५ वके हे उत्पलादिदण्डस्य मृणाले मृणाहिंसायां नसिविशिविद्दिमृणीति कालन् अपवर्ण विकल्पायां गौरादित्वा
न्ङीषि मृणालीमपि मृणालीनलरक्तीवमुत्रप्रसकपाविसइति विश्व: विसति विसप्रेरणे इगुपधेति क:
मृणालं विसं सिति द्विरूपकोष: हेमचन्द्रादीनां मूलस्य समानि षण्डसेन जंमनानडं वाहुलकात् स्वानाभावःवे

रक्तोत्पले कोकनदं नालो नालमथास्त्रियाम् मृणालं बिसमब्जादिकदम्बे षण्डमस्त्रियाम् ४२ कर॰
हाटः शिफाकन्दः किञ्जल्कः केसरोऽस्त्रियाम् ॥

इ: सरोजावली वे द्वे षण्डं मकाननेभवेदितिमूर्द्धन्यासावयस्य: शब्दि
ज्ञायांसिद्धानेव मनं नालयो सहैमोऽज्ञालिकं स्वेषु षण्डः शाडो यमहेम्ययव संघ भेसर्वा चांपैविनदिसूद्धमूर्ध्वविवक्त:
मकरसुंजशीरयंगा षण्ड: समूहे सारदो तु पायीति सारस्वत कोश: अब्जादीनां समूहस्य एकं ४२ करहाटयति हृद
हीति एपन: कर्मण्यण् करहाट: पद्मकन्दपुष्पस्य तिशेषयाजिति हेम: शिफामूलनिरद्धोऽरुस्त्रनसहित: केसरमूल
शिफे निबके रक्षितनिच श्यस्कनामनीगमे हेयद्मकन्दस्य किञ्चित्कलिति जलग्रपवारणो वाहुलकात्क: केसलस्तीति
रुगलोपवाये च हलन्तादिम्यलक् ईसगः केसरोऽमे इतिहासः जरोरप लालचणः केसरहिम्पनिक्कीव ॥ ॥ ११५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सहस्रपत्राण्यस्य केनलमलानि जलवृक्षणादौ मूलविभक्तादित्वात्कः यद्वा काम्यनेकमुकोतो रुपादिभ्यइति
कलञ्च कमलेभ्यो [illegible] पंकेजसलिलेनाद्रं कमलस्तु स्मृगोनरे कमलाक्षीवरकापोतिति हेमः शतपत्रा
ण्यस्य शतपत्रः शिवेरिति ताको घाटसारसञ्च कमलेन नप्रसक [illegible] विष्णुमदिरैष्या करोजलेशीने चुधिकरणे
शेतेरित्यच् शायवासेत्यलुक् पंकेरोहति रुहप्रादुर्भावे इगुपधेतिकः ननुकर्म [illegible] नामरसं तनयेति
सप्तनिरूढः नद्ग सरसि यस्य स्वभेजमेमायो [illegible] नियहाना [illegible] वञ्च नोदात्तोपदेशस्येतिनिषेधस्य

सहस्रपत्रं कमलं शतपत्रं कुशेशये पंकेरुहं तामरसं सारसं सरसीरुहम् ४१ बिसप्रसूनराजीव
पुष्कराम्भोरुहाणि च पुण्डरीकं सितांभोजमथरक्तसरोरुहे ४२ रामायनमः ॥

निम्यत्वान्नहृद्धिनिषेधः रसयेतेरसश्चास्वादनो चुरादावदन्तः एवं नामेचतरुसञ्च नामरसंपयेनाप्रकाचन
योरपि सरसि भवं नद्गइयाण् सारसं सरसीरुहं सारसः पुष्कराख्यः स्यादिति हेमः सरस्यारोहति इगुपधेतिकः
४. बिसस्यप्रसूनं केसरस्यराज्यस्याति [illegible] पिदध्यते तिचः राजीवगलितना [illegible] नयः प्रसातं
पुष्यपुष्पं पुष्टः [illegible] करन् पुष्करेद्वीपतीर्थ [illegible] नूर्यास्यः [illegible] फलकोटुम्बराखे [illegible] तलेः वुसद
तिहेमः अम्भसिरोहति [illegible] भुखायां पुंसिच कर्करीकांकपुंडरीकन् पुण्डरीकं सितांभोजेसितच्छत्रे
चभेषजे पुण्डरीकं [illegible] नेकाशकारान्तेऽपिच सितंभोजंच [illegible] रक्तचनद्भेजंच हेरक्तचनत्सरोरुहेच ४२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अ. किंजल्केनसिंयोपमान् सिंहकुसुमयोपुन्नागोबकुलेनागकेसरे द्वे संवर्तिने नूतनवर्तिने न्योपिपिहिहस्तिलि
टी. रिश्लिरिवाग्निमञ्जुलिरन् संवर्तिनेवपत्रिकेतिकोपालिनः ततःस्वार्थेकन् नवचनदलेच द्वेपद्मादीनां
११९ नवपत्रस्य बीजस्यकोषःपात्रमाधारःतालव्यांतोपि छिपनेदलैःसमूआवरतो समभ्यापीतिमाहद्वयं त
नःस्वार्थेकःयद्वा वरंदलमदतिअदगतौ कर्मण्यण् ततःस्वार्थेकन् वराटकः पद्मबीजकोषद्वे

226

संवर्तिकानवदलेबीजकोप्योवकोषोवराटकः ४३ ३
तिवारिवर्गः उक्तस्वर्व्योमदिक्कालधीशब्दादिसनाट्यकं
पातालभोगिनरकंवारिचैषांचसंगतम् ४४ इत्यमरसिं
हकृतौनामलिङ्गानुशासनेस्वरादिकाण्डःप्रथमःसाङ्ग
एवसमर्थितः ॥

कर्पटके ४३ इतिवारिवर्गः उक्तान्वर्गान्संपृच्छतिउक्तमिति अत्रैकादशवर्गाः इतिश्रीवटोल्लवंशाद्भ
वश्रीमहोपरविषयाधिपश्रीकीर्तिसिंहदेवात्तयाश्रीमहोतिसीदिनात्मजश्रीभानुजीदीक्षितविरचि
तायामामरटीकायामाख्यासुधायांप्रथमःकाण्डःसंपूर्णतामगात् ॥ श्रीरामायनमः ॥ ११९

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

[illegible]

217

प्रथमकाण्डपत्र
११६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham